5,1967
AF 555

SZTE Egyetemi Könyvtár
SZEGED

tiszatáj

64. ÉVFOLYAM

Kass Jánosra emlékezünk

Juhász Ferenc verse, Lipták György írásai

Bágер Gusztáv, Jász Attila, Lázár Bence András, Szegedi Kovács György, Szepesi Attila, Turczi István versei

Bitó László, Ferdinandy György, Horváth Péter, Tandori Dezső prózája

Fogarassy Miklós Tandori Dezsőről

6

2010. június

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Főszerkesztő:
OLASZ SÁNDOR

Szerkesztő:
HÁSZ RÓBERT

A szerkesztőség tagjai:

ANNUS GÁBOR
(művészeti szerkesztő)

DOMÁNYHÁZI EDIT
(nyelvi lektor)

HAJÓS JÓZSEFNÉ
(szerkesztőségi titkár)

---

tiszatáj

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat, Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,
a József Attila Alapítvány ,
a Nemzeti Kulturális Alap és
a Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete
támogatásával.

maszre

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány.
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány.
A lapot nyomja: Garmond 2000 Kft., Szeged.
Felelős vezető: Kinyik Erika.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Internet: **www.tiszataj.hu** e-mail: **tiszataj@tiszataj.hu**

Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 421-549. Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.
Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303-3440
További információ: 06 80/444-444
Egyes szám ára: 500 forint.
Előfizetési díj: negyedévre 1200, fél évre 2400, egész évre 4800 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

LXIV. ÉVFOLYAM, 6. SZÁM

2010. JÚNIUS

JUHÁSZ FERENC: A szűz Tisza (Kass János halálára) 4

LIPTÁK GYÖRGY: Vonalvarázs (Kass János Kossuth-díjas grafikusművész Karancslapujtőn) 6

A lélek tesz csoda dolgokat... (Lipták György beszélgetése Kass János grafikusművésszel) 8

SZEPESI ATTILA: Dante Ravennában (Régi magyar vándordiák verse); Csonka fényképalbum; Maszkajáték; Gólyalábon 13

FERDINANDY GYÖRGY: Solti Rózsi 19

BÁGER GUSZTÁV: „A magyarországi változásokra”; Közgáz 22

JÁSZ ATTILA: felejtőfüvek illata 26

BITÓ LÁSZLÓ: Megkísértés 29

HORVÁTH PÉTER: Bogárvérrel (Forgácsok egy fakeresztről) 36

LÁZÁR BENCE ANDRÁS: A rend értelmezései; Ez a finomítás; Egy légvétel összefüggései; A felejtés módszere 50

TURCZI ISTVÁN: Rubén és Alfonso árnyéka összeér 54

SZEGEDI KOVÁCS GYÖRGY: Meggypiros ajkúak; Por-torzó 56

TANDORI DEZSŐ: Csoda- és rémkörülmények 58

FOGARASSY MIKLÓS: Az „angyalokról” – Rilke + Tandori 65

ÖRÖKSÉG

SZEKERNYÉS JÁNOS: Temesvár magyar irodalmi és művelődési élete (Mutatvány a Romániai magyar irodalmi lexikon 5. kötetéből – *Dávid Gyula*) 69

KRITIKA

SIMON ZSUZSANNA: Egy életre szóló levelezés (Fodor András és Tüskés Tibor két kötetéről) 81

KISS LÁSZLÓ: Itt e világban (Hartay Csaba: Nyúlzug) 89

SZÁNTÓ MAGDOLNA: Egy könyv a feledésnek (Kovács András Ferenc: Sötét tus, néma tinta [Vázlatkönyv, 2002–2009]) 93

BÜKY LÁSZLÓ: Kortárs észt (Pluralica 2009/1–2.) 98

Szerkesztői asztal ..... a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

HOLLÓSI ZSOLT fotója Kass Jánosról a 3. oldalon

LIPTÁK GYÖRGY rajza a 12. oldalon

KASS JÁNOS alkotásai a címlapon, a 25., 35., 55., 57., 92. és a 97. oldalon

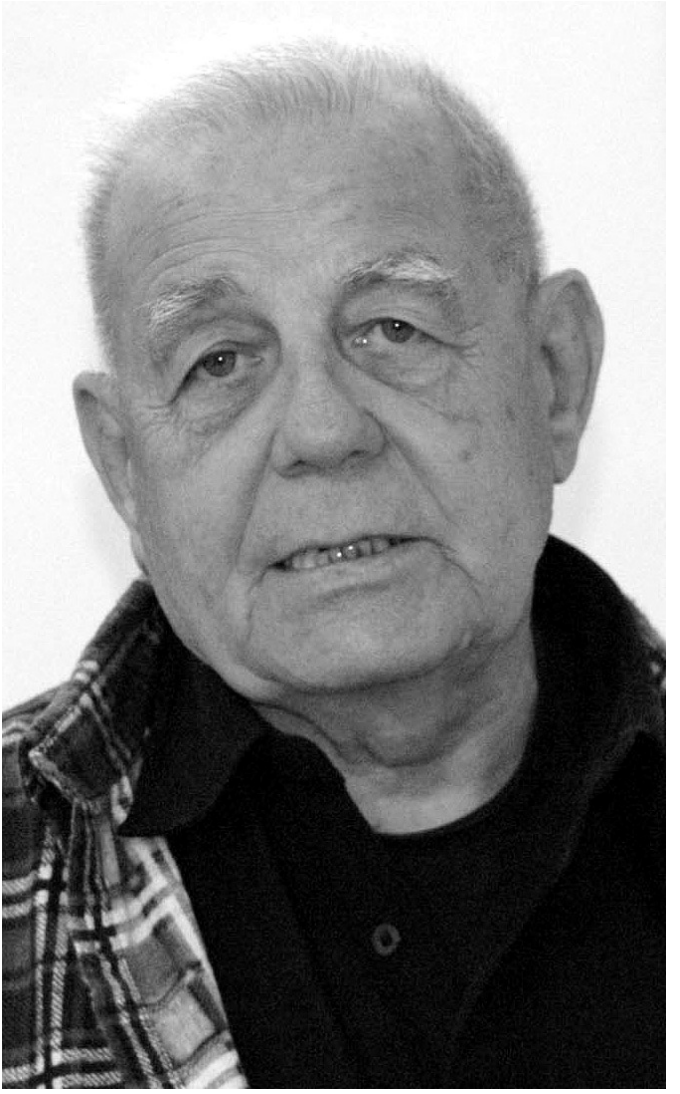

KASS JÁNOS

1927–2010

Juhász Ferenc

A szűz Tisza

Kass János halálára

Csak az élő vágyakozik. A halott vágytalan.
Amíg léteddel a felvilágon voltál,
de tudtad már hogy épül testedben a halotti oltár,
nekem nem mondtad,
de halandó fehér sóhaj-szoborként motyogtad,
hogy a Tiszába szórják narancsszín hamvaid.
Hogy, mint a szerelmes férfi a szerelem-mohó nőre,
ráhullj a hömpölygő széles zöld temetőre.
S lobogj fölötte és benne,
a víz fölött és vizébe keveredve,
mint az efemer habzás
szent rovar-párzás és lángszirom-üveg rovar-virágzás,
mint a tavasszá megindult
Tiszavirág-tejút,
a nyüzsgés-híd rejtelem
kimutatkozás-győzelem,
lángban porrá darált szíved,
tűzben virágporrá őrölt hited,
az izzó vörös kegyelmes Láng-Malomban
zsugorodva, mint a piros ősz a vastag, nehéz falombban.
De mit ér a hit,
ha már az sem segít?

A növénytudós azt mondja,
hisz neki ez a dolga, a gondja:
egy nyírfa-virágfürtben:
növényhernyó szemcsés aranyezüstben
négymillió a pollen, a virágpor,
a tavaszi virágpor-liszt zápor
a szaporító mámor,

a nemző illat-kámfor,
s a levegőben lévő pollen-mennyiséget,
ami mámor és szenvedély, jövő-ígéret
darab/m³-ben mérik.
Az emberségben a jövőt a Mindenséggel mérik.

Bár mást szerettél volna
Barátom, te rajzaiddal zseniális szolga,
nem úgy lett.
Már csak bennünk lobog a teremtő ihlet.
Koporsóba tettek,
földbe eresztettek,
s a bársonyzöld Tiszaparton
hiába vár rád a sok hajnali alkony
a néhány indigópapír-kék árny-alak:
Juhász Gyula, a szakállas depresszió-bódulat,
az érett búzakalász-szőke Móra Ferenc,
kicsit félrebillent fejjel, mint egy útszéli meszelt kőkereszt,
meg mint egy megszeppent árva kislány:
Tömörkény István
meg mint apád, a szesz-kakas
nem is olyan borongás-mámor nemző-ág Kass,
meg a még ember-eleven vigasz-osztó
Trogmayer Ottó.
Hiába várnak
a tegnapból kivirágzott mai árnyak.

Megnéztelek a koporsóban!
Olyan voltál, mint vöröszöld rózsabogár,
mint rózsaszín-arany Buddha-szobor.
És nem volt bánat lehunyt-szemű titok-mosolyodban.
Csak a féreg-jövő, a lárva-holnap, a vesztes halál.
Fehér zsebkendőmet sírodba dobtam,
egy marék agyag-rögöt rád hajítottam,
olvadjon deszkádra
a fehér vászonlevél-pálma.
És hullott a rög a rögre.
Virágzol bennem élve és halva: örökre.

Vonalvarázs

KASS JÁNOS KOSSUTH-DÍJAS GRAFIKUSMŰVÉSZ KARANCSLAPUJTŐN

Határozott, lendületes ívet rajzol a korcsolyám a befagyott jégen. Kerülöm a füves csomókat, lefagyott fadarabokat. A szabálytalan éles vonalak kis kiigazítással egy hatalmas női arcot formáznak, s csak hullámzó, dús hajat kell karcolnom és már kész is a mű. De más irányból nézve tülekedő társaságot ábrázolhatok, de mégis inkább egy gondterhelt falusi embert karcolok, aki álmodozva visszatekint az életére... számomra ez kedvesebb. Így töltöm gyerekként az akkor még időtlen időt Lapujtőn a „bukrok alatt", vagy a falu végén a befagyott jégen... Akkor még nem tudtam, hogy az egész lényemmel átélt vonalvarázst fogom majd Kass János rézbe karcolt lemezein felfedezni.

Az első munka, amely nem engedett el, és többször meg kellett néznem, azután is, amikor úgy hittem, már mindent beszívtam e pár vonalas rajzból és teljesen értem, egy önmagát bámuló Nárcisszus volt. Aki egy végtelennek tűnő, mozdulatlan nyári napon, a tiszta patak vize fölé hajol, majd megunja a tükörképet, s egy kis követ dob a tükörmás arcába, amitől az darabokra esik, majd egyre lassúbb hullámokkal újra összeáll, elsimul egésszé. Hányszor próbáljuk életünk széthullt arcát teljessé összerakni?

Ebben az időben lapujtői tanáraim kijelentették, hogy Kass Jánosnál fogok továbbtanulni. Máig sem tudom, hogy ezt a kijelentésüket mire alapozták?! Ekkor már tudatosan készültem a művészpályára, és ennek számomra már egyik feltétele volt, hogy megismerjem Kass János művészetét, miből építkezik, hogyan épül fel? E megismerésnek sarkalatos pontját jelentette számomra, amikor Budapesten a Szépművészeti Múzeumban bolyongtam és véletlenül ráleltem a grafikai gyűjteményre és rájöttem, hogy a klasszikus mesterek tudása felé fordította művészetének iránytűjét.

Így találkoztam Kass Jánossal, azelőtt, hogy személyesen megismerhettem volna. Több mint három évtizede, amikor már az Iparművészeti Főiskolára jártam, III. évfolyamosként illusztrációs képzést kaptunk, akkor tanítványa lehettem. Főiskolásként volt egy éjszakába nyúló utazásunk a pozsonyi BIB-ről, a nemzetközi illusztrációs kiállításról. A tejföl sűrűségű ködben ő hozott bennünket a kocsiján. Mivel csak lépésben tudtunk haladni, bőven jutott idő beszélgetésre. Én az ilyen vég nélküli beszélgetéseknek, találkozásoknak örültem a legjobban. Azt, hogy Kass János mit gondolt rólam, nem igazán tudtam, de nem kellett túl sokat várnom, hogy ez kiderüljön. Életem szekere iszapos kátyúba került és ha akkor nem

áll mellém, tengelytörés nélkül nem hiszem, hogy tovább mehettem volna. És nem ez volt az egyetlen eset...

Mester és tanítványa így került egymáshoz egyre közelebb, s még inkább vágytam rá, hogy a teljes életművet megismerjem. Könyvillusztrációit, amelyek a klasszikus magyar és a világirodalom halhatatlan szerzőinek műveihez készültek, a szöveggel azonos rangú grafikáit. A népmesék színes, játékos és igaz világát, könyv, kiadvány és plakát terveit, ékszer finomságú kis rézkarcait, kortárs írókról, fotóit művészekről, rajzfilmjeit, bélyegterveit. A tradicionális eszközökkel készült plasztikákat, és plasztikai kísérleteket, amelyek az állandó újat keresés bizonyítékai. Szerintem ezekkel a munkákkal egyenrangúak versei is. Ilyen sokirányú munka mellett még rendszeresen írt kritikákat, recenziókat művészekről, és ezek mindig jelentős figyelmet érdemeltek. Ennél komplexebb és teljesebb életmű létrehozására nem vágyhat egy művész.

Ezek a széles folyókká dagadó munkák, melyek egymás medrét tágítva újabbnál újabb lehetőségeket tárnak fel, törnek ismeretlen vagy elfeledett utakra, az emberiség múltjából vagy a tudatalattiból, a művészettörténet nagy tengerébe folynak bele, gazdagítva azt.

Munkái hazai és nemzetközi elismerést hoztak számára. Joggal.

Kass János szívesen és örömmel jött közénk a kacskaringós őszi utakon, elhozta nekünk grafikáit. A fák és a bokrok kilesték rézkarcai titkát, és hogy tiszteletüket kifejezzék, tobzódó színeikkel köszöntötték. Munkái mindig velünk lesznek, így ő is örökre köztünk él. Kínáljuk őt hellyel őseink asztalánál, ahol ropogós meleg kenyér és szőlő vár. Öleljük át szívünk melegével.

Karancslapujtő, 2006. október 6.

Lipták György
grafikusművész

A lélek tesz csoda dolgokat...

LIPTÁK GYÖRGY BESZÉLGETÉSE KASS JÁNOS GRAFIKUSMŰVÉSSZEL

L. Gy.: – Nagyon sok tanítványod volt, mi az, ami alapján föl lehet ismerni egy növendékben a tehetséget? Hogy a művészi pályán vinni fogja valamire?

K. J.: – Az ember vadászösztöne ilyenkor a meghatározó, a találkozás létrejön, és el van döntve a kérdés.

L. Gy.: – Függetlenül a rajzi képességtől?

K. J.: – Igen. Nem a rajzi képesség, nem a manualitás a döntő, pláne a XXI. században. A manualitásnak, mondhatnám, elveszett az igazi jelentősége, de a lélek tesz csoda dolgokat, a lélektől, az emberi kvalitásoktól függ a tehetség. A kapcsolat létrejöttének lehetőségétől. Ha a feszültség létrejön, akkor létrejön a kapcsolat is.

L. Gy.: – Akkor végül is az emberi tulajdonságok, a kreativitás az, ami döntő.

K. J.: – Így van. Elsősorban az emberi tulajdonságok s aztán a kreativitás.

L. Gy.: – Figyelemmel kíséred-e tanítványaid pályáját? Volt egy interjú, ezzel zárult, megpróbálom szó szerint idézni: „Fontos volna az is, hogy az egykori tanítványaim pályáját sínre tegyem." Miért fontos ez Neked? Amikor manapság tulajdonképpen mindenki szinte csak önmagával foglalkozik.

K. J.: – Több éves együttműködésnek az eredményeként létrejön egy állapot. Közösen megkreált jelen, aminek jövője, múltja nincs, de a jövője nem veszhet el a nagy légüres térben. Pedig máma ennek nagy a veszélye. Számomra kifejezetten jó érzés volt látnom, hogy mellettem vagy körülöttem, vagy előttem eredményeket hoztak létre, engem mások teljesítménye mindig inspirált.

L. Gy.: – Az első munkád, amivel találkoztam, egy tükröződő felület fölé hajló alak volt, ahogy a darabjaira hullott arcát, önmagát szemléli. Ez a 60-as években történt, amikor én még kisdiák voltam, és ez így megmaradt bennem...

K. J.: – Talán még megvan most is ez a rajz. Nárcisszus a címe. De a saját tükröződésében gyönyörködő ifjúnak a képe egy metafora, az ember az általa megvalósított dolgokban látja magát visszatükröződni. Itt a válasz az első kérdésedre. A barátaimban, a növendékeimben, inkább barátokat kell mondanom, látom saját magamat tükröződni. Annak, amit nem tudtam megvalósítani, netán nem is fogom tudni megvalósítani, bennük látom a folytatását, látom a láncszemek egymásba kapcsolódását.

L. Gy.: – Hatalmas életművet hoztál létre. Melyek a sarkalatos pontok, mely tartópilléreket tartod a legfontosabbaknak?

K. J.: – Hát több ilyen kilométerkő van az életemben, de ha végignézem a pályafutásomat, elképesztő az a hiány vagy hiátus, amit magam mögött hagytam, mert a képességeimnek

a 90 %-át nem használtam ki, csak 10%-át, de ha őszinte akarok lenni önmagamhoz, akkor 5%-át. Csak gondolj arra, hogy 24 óra van egy napban, alkotó munkával 24 órán belül mennyit tudsz igazán ihletetten dolgozni?

L.Gy.: – Ez valóban nagyon minimális...

K. J.: – Óriási az az energiafecsérlés, amit kénytelenek vagyunk elpazarolni, de a természet ugyanilyen. Mondjuk a méhecskéből 10 millió jön létre és az anyakirálynő egymásután szaporítja őket, tehát mi is anyakirálynőként szaporítjuk a műveinket és hány az, amelyik megtermékenyül, amelyik nem kőre, hanem termőtalajba hullik és aztán újra kivirágzik? Szóval nekem a pályafutásom legnagyobb problémája egyben negatív értelemben vett kilométerkője ez az óriási pazarlás, amit a szellemi kapacitásunkkal, valamint a képességünkkel művelünk.

L. Gy.: – Ez érdekes, hogy így érzed, de a külvilág rengeteg munkádra emlékszik. Ami maradandó, gondolok itt a Madách-illusztrációkra, Shakespeare-munkákra, sorolhatnám tovább.

K. J.: – Lehetne így is, éppen most egy éve állították ki Sztregován, a Dolna Sztregován (Alsó-Sztregova) a Madách kúriában *Az ember tragédiája* 15 lapját, plusz eredeti rajzokat is adtam nekik, mármint a múzeumnak és a szlovákiai magyar közösségnek, mert pénzük nem volt, csak szobafestőre, hogy kifestessenek, a művekre nem. Viszont meg kéne csinálni *Az ember tragédiáj*át a mai eszemmel és a mai szememmel, mert az akkori naivitásom és gyanútlanságom, tapasztalatlanságom vitt a jégre, ma már nem mernék vállalkozni arra, amire akkor vállalkoztam, és igazság szerint a madáchi filozófia megette és fölfalta a személyiségemet, bekebelezte és a technikai tudásom sokszor megroppant Madách nagyságának a súlya alatt.

L.Gy.: – Könnyebb illusztrálni egy gyengébb színvonalú művet?

K. J.: – Nem értem a kérdést.

L.Gy.: – Ha van egy irodalmi mű, ami nincs ilyen tökéletesen megírva, ahhoz könnyebb lehet készíteni jó minőségű rajzokat?

K. J.: – Nem így néz ki a dolog, mert a Madách nincs jól megírva, döcög, zörög, egy-egy csavar kihullik belőle menet közben, nem véletlen, hogy Arany János annyit küszködött, dolgozott rajta, mire rendbe tudták tenni a Madách-szöveget. Ez is az egyik nagy problémája *Az ember tragédiájá*nak, hogy nem elég behízelgő, nem elég olajozottak a tengelyek, az átmenetek recsegnek és ropognak, de hát Madách is olyan terhet vett a vállára, ami alatt ő is összeroskadt.

L.Gy.: – Én azért még elmondanám azt, hogy ezek mellett a grafikai tevékenységek mellett még nagyon sok minden készült, nagyon fontosnak tartom az írásaidat, melyeket sokszor egyenértékűnek érzek a grafikai ténykedéssel. Megmondom konkrétan, hogy mire gondolok. Például írsz egyszer egy mártélyi Tisza partról, feledhetetlenül megmarad az emberben, ahogy a fecskék próbálnak három dimenziós, tökéletes absztrakt ábrákat rajzolni, vagy számomra maradandó élmény még, amit Szabó Vlagyimirról írtál, Gulácsy Lajosról, most pedig, amit utoljára olvastam, Tóth Menyhértről. A legutóbbi egy pár vonallal felrajzolt tökéletes mű.

K. J.: – Megtisztelő, amit mondasz, annál is inkább, mert ami mártélyi és valóban nekem is nagy élmény volt, az egy vers, és hát a Tóth Menyhért 100 éves, amikor először találkoztam vele, 60 sem volt. Úgyhogy ezek nagyon megragadtak. Másik dolog az, hogy az én képzőművészeti tevékenységem az tulajdonképpen egy torzó. Juhász Ferencnek van egy nagy verse, amelyben egy őstrópusi létről ír s arról, hogy a dinoszauruszok mennek az esőerdőben és egyszer csak valahol egy magnetofon vagy egy hanglemez megszólal és a kisfejű buta dinoszauruszok fölfigyelnek erre. Ez, hogy úgy mondjam, a tevékenységem kifejeződése. Miért? Mert rejtőzni kellett, mint a dinoszauruszoknak a sűrűben. Abban a közegben, amikor mi fiatalok voltunk, most nem csupán a diktatúráról beszélek, az egész atmoszféra olyan volt, hogy az ember nem mutathatta meg magát a teljes valóságában, nem csak arra gondolok, hogy nem lehetett kimondani az igazságot – nem is tudtuk, mi az igazság. Ugye, mert a hamis próféták elfoglalták és fölfalták az oxigént, az embernek légszomja volt, amikor kereste a kivezető utat. A sors úgy hozta, hogy a Don Quijote, de még inkább a Sancho Panza figuráján keresztül próbáltam képes beszédben a saját megalázottságomat, bezárt gondolataimat kivetíteni. A diplomamunkám az volt (képes beszéd), hogy Gorkijnak az Artamonovok c. munkáját megrajzoljam, közben én a saját családomra gondoltam, egy polgári család szétesésére. Számomra az illusztráción keresztül nyílt alkalom a kibeszélésre, a lehetséges kivezető út keresésére. Ugyanakkor annyi lekötetlen energia maradt bennem, ami elég lett volna egy szoborra, vagy piramisra, de lett belőle néhány megírt mondat, meg néhány megillusztrált könyv.

L. Gy.: – Számodra mit jelent a vonal és a szín?

K. J.: – Érdekes dolog, mert ugye beszélgettünk a növendékekről, de ott van a saját családom, a gének direktben folytatódnak, mint az én lányom is, aki kolorista, amolyan színekben gondolkozó művész lett. Nekem két szín is tökéletesen elég volt ahhoz, hogy kibeszéljem magam. Szürke-fekete vagy vörös-fekete, vagy kék-vörös, de a vonalról például Michelangelo, vagy Leonardo is sokat tudott, meg a maiak közül Klee, aki tenyérnyi kis ceruzarajzon mindent ki tud fejezni. Atomsúlyú mondanivalót hordoz a vonal, mint a betű, a betűben is benne van egy egész kultúra, akár a reneszánszról beszélünk, akár a barokkról, a XX. századról, a Corbusier betűjéről. Ugyanúgy a vonalban is benne van az egész kor, csak gondoljunk egy Chagallra, mondjuk a biblia rajzaira. Szalay Lajos mondott egy nagyon szép hasonlatot erre, hogy ő úgy pengeti a vonalakat, mint más a húrokat egy zeneszerszámon, mert azt lehet így is, úgy is pengetni. Az ilyen nagyokat, mint Szalay Lajos, nem becsüljük, a kor nem becsüli eléggé, holott óriási alkotó volt.

L. Gy.: – És mit mondanál a nőkről?

K. J.: – Erre a kérdésre összeszorul a szívem, mert erről mindenekelőtt anyám jut az eszembe. A hozzá és a korai halálához fűződő viszonyom. Összeszorul a gyomrom. Mindent ezen a szemüvegen keresztül érzékeltem és láttam, anyám tragikus sorsán keresztül. Ez határozta meg a további évtizedeket. Kezdettől fogva, mert ez már kisgyerekként el lett döntve. Ez a kérdés végigkísért egész életemen. Sok-sok évtizeden keresztül.

L. Gy.: – Amikor ezt megkérdeztem, őszintén megvallom, én tulajdonképpen a szép, arányos testű, finom mozgású, dús hajú és keblű, nagy szemű hölgyekre utaltam, s nem a családi tragédiára...

K. J.: – Minden családban van egy tragikus háttér, akármerre nézel, nem látsz olyan közösséget, vagy családot, ahol ne volna kisebb-nagyobb konfliktus. Ez nem egyedül az én megélt élményem. Ami a szépségideál keresését illeti: az Erosz, az erotika száműzött és a legképmutatóbban tagadott és tiltott dolog volt. Fiatalon az ember megpróbálja áttörni az őt körülvevő tilalmak burkát.

L. Gy.: – Istenről mit tudnál mondani?

K. J.: – Sokat szidtuk. A magyar nép nagyon gazdagon tud káromkodni. Az Iparművészeti Iskolába jártam, a Kinizsi utcában volt egy kiváló könyvtár és ott volt a Malonyainak a 7 kötete. Abban található a népi szólások közt egy magyar juhász hét oldalon kinyomtatott káromkodása, amelyben leszedi az égből az Istent, a Szűz Máriával és az összes szentekkel egyetemben, ez a káromkodás hét oldalon keresztül, sűrűn szedett szövegben tartott 40 percig. Felvették fonográfra, és ezt a Malonyai leközölte. Mi magyarok, beleértve magamat is, így viszonyulunk Őhozzá, hogy káromoljuk őt. Mert volt okom káromkodni. De e-mailen minden héten megkapom szegedi hittudós barátomnak, Benyik Györgynek az elmélkedését egy A/4-es oldalon, amiket ő az alsóvárosi templomban mond el. Aztán szétküldi őket néhány barátjának a nagyvilágba. Úgyhogy ennyit az Istenről.

L. Gy.: – Halál?

K. J.: – Nem foglalkozom vele. Annyi megtörtént halált láttam és halott embert, hullát és annyi drámát, hogy a halállal nem foglalkozom. Nem is jut az eszembe. Jó, naponta a televízióban, az újságokban találkozom vele, itt vagy ott egy öngyilkos robbantó, de előttem nem ez van, hanem Ivan Goran Kovacsics egy óriási verse, ami 1956 után, talán 1958-ban jelent meg a Helikonnál, a címe: Tömegsír, nagyszerű fordításban. Ezt a könyvet meg is terveztem a Helikon számára. Azóta se jelent meg, de szerintem ez egy olyan alapmű, amit mindenkinek olvasnia kéne.

L. Gy.: – Végezetül, nagyon sok beszélgetés, interjú hangzott el Veled és lett rögzítve az évek során, volt-e valami, amit szerettél volna elmondani, de nem kérdeztek meg tőled soha?

K. J.: – Hát igen. Reggelig tudnám sorolni. Egyrészt, hogy ez az ország miért ennyire hülye? Mert ez egy szerencsétlen, hülye ország, itt lehetne Dánia, ahol ilyen ízű a zöld paprika, paradicsom, krumpli, ilyen a hagyma, Szegeden már nincs hagymás, már lassan nincsen heti piac, képzeld el! Egy ország, amelyik egész fennállása, 1000 éves pályafutása során mindig önmaga ellen dolgozott. Mind a négy kereke más irányba megy, lásd a napi eseményeket, a mai eseményeket. Minden rossz háborúba belekeveredett, ugyanakkor mindig feltámadt haló poraiból, mondok példákat, amiken töprengek és gondolkodom, írok is ezekről a dolgokról: mint fiatal ember, mint kamasz, szemtanúja voltam annak, hogy kb. 3000 embert három karszalagos kölyök hogyan kísért a semmibe. A mostani Bajcsy-Zsilinszky út és az akkori Károly körút sarkán álltam, kitörölhetetlen bennem a kép, hogy a járdán álló emberek asszisztáltak ehhez.

L. Gy.: – Közömbösek voltak?

K. J.: – Dehogy, gúnyosak és ellenszenvvel viseltettek az elhurcoltakkal szemben és én csodálkoztam gyerekként, hogy hogyan van ez? Ennek az ellentéte az, hogy 600000 embert kivégeztek, kb. 5–600 ezer magyar parasztot a fronton hagytak elpusztulni, a Don-

kanyarban és így tovább. Annak is az érintettje voltam. És a 600000 zsidóból életben maradt vagy visszajött 80000 vagy 100000 ember ebbe az országba. Az egész magyar nép hajlandó volt ezt eltűrni és megsiratni fiaikat, akikről nem is lehetett beszélni, addig, amíg a Nemeskürty nem írt ezekről a dolgokról. Egész egyszerűen a saját halottjait az ország nem temethette el. Mégis visszajönnek, én is visszajöttem ide. Itt nevelem a gyerekemet, az unokámat, holott ugyanilyen sorsnak ki lehetnek téve, itt minden elképzelhető. Erről igazán mélységében gondolkodom, de talán most először mondom tollba, vagy magnóra ezt az állapotot, hogy ez az ország soha nem tanul, itt nem tanulnak az emberek. Itt bármit meg lehet csinálni, a tanulságot senki sem vonja le. És kezdődik elölről, ugyanúgy a pazarlás, a dölyfösség, az úrhatnámság, a rongyrázás. Ebben az országban az új kormányoknak az első dolga az volt, hogy megszavaztak maguknak olyan fizetést, ami 10-20-30-szorosa volt annak, amit egy átlagos magyar ember keresett, megszavazták maguknak az autót, ilyen-olyan jogon, de nem ám középkategóriájú autókat, hanem mindjárt luxus szinten! Mindezt ugye a Te és az én pénzemen. Az I. világháborúban mindent elégettek, hogy mindent elölről lehessen kezdeni. A biedermeiert és a rokokót újra lehessen kezdeni. Mert először mindent fel kell égetni.

L. Gy.: – Köszönöm szépen a beszélgetést.

(2004. október 5.)

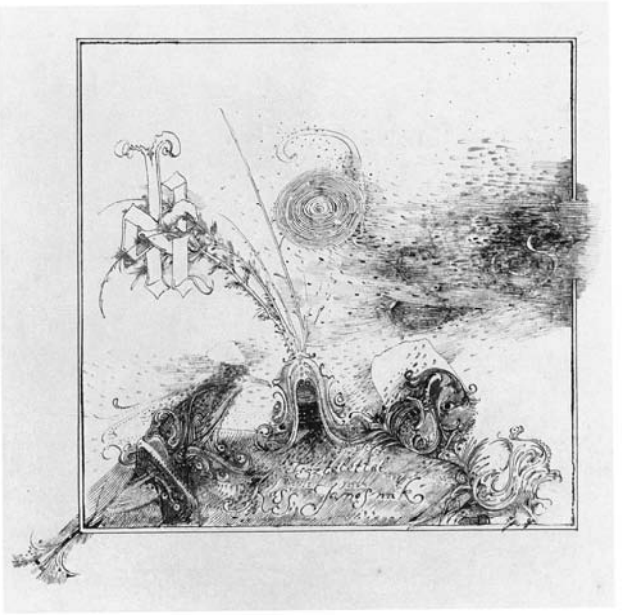

SZEPESI ATTILA

Dante Ravennában

RÉGI MAGYAR VÁNDORDIÁK VERSE

Múltam-feledőben idegen városban kormos árnyék, szédelgek.
Egymagam bolyongok, számkivetett lélek, ikon-arcú szentek közt.
Firenze, Bologna: gitár? harci lárma? – ide-hallik távolból.

Álmomban is ébren, fekete kenyéren keseredve tengődöm.
Előttem, mögöttem bakók és bolondok. Alattomban rám lesnek.
Ki kicsoda volna, komiszul elrejtve: eszelős és nyájas bölcs.

Kerüljön a pestis, orgyilkosok tőre, kocsmalárma, mézes szó.
Guelfek, ghibellinek? Pápa vagy a császár? Vonítok az ebekkel.
Tornyok leomolnak, mezők csurom vérben. Bitófára holló száll.

Emlékektől fosztók, taláros kegyosztók, országolnak pribékek.
Bárányt mímel ordas, emberfaló farkas, pohos püspök bíborban.
Dzsidás hadak dúlnak, holtak feszengenek tömegsírok mocskában.

Fürkésztem a jövőt: égi ködbe-tévedt Nagymedvét meg Szaturnuszt.
Rontó fényszögeket, áldást is meg átkot – vándor-váró Szíriuszt.
Játszottam a sorssal – ujjam hegyén csalfa csillagképek pörögtek.

Bejártam a Mennyet, vacogva a Pokol kénkő-bűzös bugyrait.
Angyalok vezettek, ördögök döfködtek éjről éjre álmomban.
Nincs most hova térjek – máglyára vetnének szülőföldem bitorlók.

Elüszkösült tornyok, fekete kulisszák... Fáklya gyúlik távolban,
vásári pojácák, kormos sikátorban farsangolók vonulnak:
csinnadratta-bumm-bumm. Kitérek előlük, zenebona népségnek.

Haza sem megyek már, nem is szitkozódom. Itt dőlök el, vén koldus.
Szeretteim sehol. Arno-parti házam rommá dúlták prédálók.
Egyszer ideles tán a borús Teremtő elfeketült arcomba.

Csonka fényképalbum

Beteg gigát metszett sokszor
szépapám, a pestisdoktor.

Kupicába snapszot töltött,
varjú-féle maszkot öltött,

ahogy illik tettre-horgadt
lidérc-űzö doktoroknak.

Abaúji Márkus Gábor
kálvinista prédikátor

tüzet fújt a pápistákra:
mind Belzebub földi mása.

Szük dédapám Beregszászban
aktát körmölt lábasházban.

Elgagyogott rácul, tótul,
ruszinul meg hegyi-gótul.

Komája, az ürgepásztor
tüzet ugrott Szent Ivánkor.

Nyelte a zsíros sztrapacskát,
kortyolt hozzá borovicskát.

Kálmán-dédem bősz fiskális,
öccse vice-generális.

Megyebálon, emlék-toron
cilinderük, mint a torony.

Egyik ülnök, másik elnök,
körülöttük cifra delnők.

Ez is, az is szívdöglesztő,
mégis maga-sorsa vesztő.

Lugasban, nyár-búcsúzónál
összekaptak pipaszónál,

ahogy kutyák a megnyeklett
árok-sori palánk mellett:

emez ádáz kuruc, amaz
császár-hitű fakó – labanc...

Patás ördög ellen füstölt
nagybátyám, a segédpüspök.

Krumpliorra bortól piros,
gyűrűjében kárbunkulus.

Juli-mamó látta Prágát,
ablakából Munkács várát.

Zoknit stoppolt, csipkét horgolt,
szitokszót vagy imát mormolt.

Holnap-rejtő ködbe meredt,
mécsvilágnál kártyát vetett

ténsasszonynak s hite-ványadt
lovag-váró vénleánynak.

Tudott tenyérből jósolni,
szemmel verést orvosolni,

gutaütést, hascsikarást,
torokgyíkot, kígyómarást.

Eperjesi dédanyám is
veszteg ült, bár hívta Párizs.

Hívta Róma, várta Párizs,
velencei maszkabál is...

Sárgult arcok, görbe árnyak
szellemórán visszajárnak.

El is tűnnek virradóra
a legelső kakasszóra.

Ilyen ükök, olyan dédek,
nyirkos testük rögbe porlad:

puha földben összeférnek,
emlékemben összeforrnak.

Maszkajáték

Mihaszna, de dolga-szorgos
árkot-lépő sánta koldus,
csicskások közt generális,
nyápic-féle
muszkli-miska,
szentfazék is meg zsivány is.

Százévesen vásott kamasz,
bölcsek között légyként pimasz
pince-búvó, torony-járó
szűzzel-kacér
pinapecér,
hókuszpókusz bűvészinas.

Ilyen eszme, olyan vallás –
hite-vesztett bősz flagelláns,
csontváz-girhes vak mihaszna,
veres vére
paradicsom:
magát váltig ostorozza.

Kabbala titkát tudó is,
remete meg kocsma-kófic,
csillagképet éjten leső
kancsi-vaksi
álomlátó,
port kurkászó kincskereső.

Cimborája patikáros,
tőről-metszett lator-fajta,
krumpliorra borvirágos –
nem is hívja,
nem is várja
ilyen falu, olyan város.

Csorog arcán maszka-festék:
lila, sárga, rókaveres –
elfogytak, kik megszeressék:
fütyül rá a
himihumi
rózsa kereszt, szent-szövetség.

Felcsapott hát ódondásznak,
akit halottak vigyáznak,
ujjai közt foszló árkus:
kópé-kedvvel
lapozgatja,
széllelbélelt hetyke mágus.

Marad végül veszten nyerő,
toprongyosan előkelő:
senkiföldjén sutba-kushadt
macskajancsi,
aki titkon
sánta kutyákat babusgat.

Gólyalábon

Három girhes kópé
billeg gólyalábon,
meg is nyeklik, nem bánja.
Krajcár kell kenyérre,
hozzá csupor lőre –
kölyök lesi szájtátva.
Beregszászi porban,
tarka vásártéren
kattog-pattog sípláda.

Havas hegyek felől
tavasz-szele-hozta
három kófic, imbolygó.
Visongnak a lányok,
megcsípdesi őket
fellegekig felnyúló
három nyurga legény –
vígan figurázik
három dőre támolygó.

Honnan, hova térnek,
lidérc, aki tudja,
szélvihar a hazájuk.
Zúgó zivatarral
vendégeli őket
girbegurba országút.
Százszor nekivágnak,
vissza sose térnek –
köd előttük-utánuk.

FERDINANDY GYÖRGY

Solti Rózsi

A mi vidékünkön, a Svábhegy és a Tabán között, azokban az időkben még nem kocsikáztak az emberek. Nagyapám, a professzor, nem is tartott gépkocsit.

Minek! Gyalogoltunk. Minden reggel, negyed nyolc után, hármat füttyentett az öregúr, fent a kert végében, a Zólyomi úton. Tititá, tititá! Mint a cinkék. Ma is itt cseng a fülemben a dallam. Én felkaptam a táskámat, és rohantam utána. Ő kísért le a mackós iskolába minden reggel, másfél éven át, egészen addig az emlékezetes, utolsó karácsonyig.

Útközben, a félnyolcas misén, nagyapa ministrálni szokott. Mint mondta, „flottul": még nem csengettek be, amikor az iskola kapujában hagyott. Ide alig húsz perc a János kórház, ha átvág az ember a Városmajoron. Fél kilencre a professzor már bemosakodott.

Útközben hol az oroszokról, hol a Megváltóról beszélt. Arról, hogy nemsokára egyenlőség lesz itt nálunk is, a Svábhegyen, egyenlőség és testvériség. Mindaz, amiről a francia forradalom megfeledkezett.

Fél kilenc után operált a professzor. Véste a kőkemény koponyacsontokat. Volt egy masztoidit nevű műtét, amit ma is az ő könyveiből tanítanak. Annakidején kalapáccsal kezelték a középfülgyulladásokat. Én meg írni, olvasni tanultam a mackós iskolában, Dörmögő Dömötör és Hörpentő sógor védelme alatt.

Az oroszok pedig közeledtek. Nemsokára már az ágyúdörgést is jól lehetett hallani a Svábhegyen. Apát behívták, nagy lehet a baj, ha már az orvosokat is, mondta a házmester, Somfai úr. És hogy „ha bejönnek", férfigúnyába kell bújtatni az asszonyokat.

Nagyapáéknál – mint mondtuk: a fenti házban – ketten szolgáltak: Rózsi, egy árvalányka, és Julis, a vén szakácsnő akire – ezt is a házmester állította – rá se néznek az oroszok.

– Ostobaság! – legyintett nagyapám, aki konokul véste tovább a koponyacsontokat.

A mackós iskolában sem történt semmi rendkívüli. Minden reggel volt egy légoltalmi oktatás, felsorakoztak és levonultak az óvóhelyre a gyerekek. Azután megint a beszéd- és értelemgyakorlat. Betűzhették tovább a virágoskertnek nevezett olvasókönyveket.

*

Nálunk, a Svábhegyen, kétszer született meg a gyermek. Először nagyapáéknál, a fenti házban, azután nálunk, odalent. De ebben az évben megváltozott a házirend. Kezdve azon, hogy anyámék összezördültek valamin. Nagyapa azt akarta, hogy költözzünk fel, amíg át nem csap a hegyvidéken a front. Anyánk pedig összszeszorította a fogát, és csak azért is lent maradt.

Megjött a Jézuska így is. Csengettyűszóra, mint minden évben. Elénekeltük a Mennyből az angyalt, álltunk a fa alatt, a szobalány, a szakácsnő, és mi, a három gyerek.

Amikor elhangzott, hogy „valóban", kibonthattuk az ajándékokat. Emlékszem, a személyzet – „idén is!", mint Juliska mondta – egy-egy bőrkötéses imakönyvet kapott. Rózsinak ez volt az első karácsonya nálunk, a kis árva lány keservesen sírva fakadt a fa alatt.

Meg kellett volna ölelnem őt: Rózsi alig volt nálam magasabb. De a Svábhegyen nem volt szokás ölelgetni a személyzetet: nagyanya zsebkendőt hozott, és azt mondta: fújd ki az orrodat, fiam!

Nem tudom már, mit kaptam ezen az utolsó karácsonyon. Pedig azokban az időkben mindenki – felnőtt és gyerek – csak egy ajándékot kapott.

Arra viszont emlékszem, hogy a Mennyből az angyal után megszólalt nagyapáéknál a telefon. A professzor leakasztotta a kagylót, ami az ajtó mellett függött a falon. Egy pillanatig csend volt, azután nagyapa azt mondta:

– Hűvösvölgybe már bejöttek az oroszok.

– És? – jajdult fel nagyanyácskám.

Mindenki valami nagy bejelentésre számított.

– És, semmi! – vont vállat a professzor. Vacsoráztak. Ülnek Haltenbergereknél a fa alatt.

Tudnak németül – tette hozzá. Már a bejglinél tartanak.

– Um Gottes willen! – sopánkodott nagyanyám, és a professzor bejelentette, hogy maholnap leszedhetjük a kék papírt. Nincs többé elsötétítés! – magyarázta. Vége a háborúnak!

– Más világ jön! – fejtegette a szipogó Rózsinak. Testvériség lesz, szeretet. Nem ölik tovább egymást az emberek.

Lent, a kert végében, elbúcsúztunk nagyanyánktól. Aznap láttam utoljára a két öreget.

*

Azaz, hogy mégsem egészen. Mert az exhumálást láttam én is. Ezt már tavasszal. Addigra valóban – mint nagyapa megjósolta – átcsapott fölöttünk a front. A nagyszülők barackosában takarították a romokat.

Nagyapáékat a kert sarkába temette egy Velák úr nevű sánta vasutas. Három fakeresztet szúrtak a földbe, a két öreg neve mellett Solti Rózsi állt a harmadikon. Rózsi, a kis árva lány ezek szerint a Solti névre hallgatott.

Nem sokáig vittem a három sírra a virágot. Talán májusig. Az exhumálást már a cseresznyefáról néztem végig. Azután a sírások elszalasztottak anyánkért: ő agnoszkálta – így mondták – a három skót plédbe csavart tetemet.

Mondják, hogy egyedül a professzor sebe volt halálos. Nagyanya szigorú kontya kibomlott lent a föld alatt. Róla azt állította Somfai úr, hogy még sokáig sírt, jajgatott. De hát az ilyesmivel ki törődött akkoriban!

Rózsit megerőszakolták a katonák – ezt is a házmester mesélte. De ez az erőszak nem hagyott rajta nyomot. Olyan aprócska volt, hogy teljesen eltűnt nagyapa plédje alatt.

A bajuszos szakácsnő, Juliska, később még beállított. Két nagydarab ember kísérte, bementek a romok közé, szekérre pakolták a bútorokat.

– Csak tessék! – mondták nevetve anyának, aki azzal fenyegetőzött, hogy kihívja az oroszokat.

Így értek véget nagyapa álmai. Igazi karácsonyom azóta se lett. A Mennyből az angyalt ugyan megpróbáltam néha elénekelni; egyedül, mert a fa körül később már senki sem énekelt velem.

Sok mindennek vége szakadt ezen a napon. Konvenciók, allűrök! – állítja a fiam. Ami engem illet, én inkább a reményre gyanakszom. A hitre, hogy vésővel, kalapáccsal is meg lehet gyógyítani az embereket.

Ja és a temetés! Talicskán toltuk fel Farkasrétre a mosdót, nem volt más, anya erre a márványlapra vésette fel a neveket. Később nagyapáékra rászakadt a családi kripta. „Életveszélyes!” – áll a felirat ma, hatvan év után is a romokon.

Rózsinak pedig nyoma veszett. Valahol elkaparták. Azokban az időkben sok volt a temetetlen halott. Ma már talán csak én emlékszem rá. Hogy volt ő is. Egy kis árva lány, aki a Solti Rózsi névre hallgatott.

BÁGER GUSZTÁV

„A magyarországi változásokra”

„A papírok folyamatban vannak,
már csak intézkedni kell.”
(Elektronikus folklór)

amit érdemes lenne megcsinálni
az nem jut az elit eszébe
pedig olyan kis dolgokon múlik
mint az icipici havidíj
például rendbe rakni a rendőrséget
ahogy a gyermek sorba állítja ólomkatonáit
főnököket nevez ki és fegyverekkel látja el
kiképzést tart és kiokosítja őket
hogy a bűnt is kell üldözni gyerekek
nem csak az úrvezetőket
a házi őrizetest meg nem odabilincselni
a foteljéhez hogy videóról nézze
a kék fényt

kivenni a pazarló kezek közül
a kórházakat
az egészségügyi lobbykat átvilágítani
mint röntgen a tyúktojást
hogy ne haljanak meg többen
mint amennyien születnek
rejtély hogy nem tudja az elit amit
egyszer már megtapasztalt
a rendszer-vallatás előtt
hogy a legmeggondoltabb kutatókra
mértékadó közgazdászokra
esszéistákra költőkre színészekre
is szükség lehet

gazdagok balra szegények jobbra
mert a szélsőségeket erősíti a nyomor
a németek szerint itt tulajdonképpen
minden van ami drága
normális áron semmi nem kapható
csak gagyi-zokni gagyi-póló gagyi-gatya
ami egy mosás után összemegy (vagy szét)
exhibicionizmusból viszont sok van
az államkapitalizmus (bocsánat: szocializmus)
csendjébe menekülne
minden lusta állampolgár
és várja a jótékony Állam bácsit
hátha eltartja őt is
(Elemér és Aladár segélyért áll sorba
közben eladnak két házat)

Elemér és Aladár olykor újságot is ír
sokan fogalmaznak úgy mint húsz éve
az egypárti diktatúra helyett több párti
ál-theokrácia van
ide-oda tologatják a felelősséget
és a többség véleménye ugyanúgy
nem számottevő bár elhangzik
falra hányt mirelit borsó
koppan ha a lakosság visszakérdez

majd ha fölkel a nép
és Elemért Aladárostúl dutyiba vágja
akkor kezdődik a tisztulás
mondja egy zöld pártba csomagolt
aki maga is hunyó volt húsz éve
nem tartja magát sárosnak
mert azóta leporolta a nadrágját
és most tematizálja a közéletet

de van remény
bár szétesőben a civil szféra
s csak tudósok írók köhögik fel a gondot
még mindig vannak könyvek folyóiratok
állítólag olvasók is akik lapozgatják

a papírba kötött paperbacket
nemcsak az Internet előtt bámulnak
kombinés néniket

imádkozzunk kik elvekben társak
egy száguldó mentőben
már megszülték a jövőt

Közgáz

1.

Anno a velencei karneválból Rómába 7,
Párizsba 14 napig vágtattak, közel-keletre
30 napon át lebegtek szélben a tőzsde
fontosabb híreivel teleírt lapok, ma "házon belül"
elektronikusan üzen az eggyé fonódó piac.

Semmi nem történik véletlenül, ha felszabadulnak
a pénzügyi szálakat mozgató erők, hogy globális
tű-lapátokkal összeöltsék a vitorlavásznat,
mit valahol egy kormány a vörösre hevített
vasaló táncoltatása közben többször is elvét.

S ha időnként süllyedni kezd a lyukas csónak,
a fősodorból a csendes öbölbe vezetik, hogy szurokkal
tapasszák a nyílt sebet, szerető szakértelemmel,
ahogy elkaszált focista sajgó lábára teszik rá
a jéggel tömött párna enyhítő hűvösét.

2.

És igen, a múló válságról is beszélni kell,
de már nem róla, hanem végső okáról,
mert nem a gyenge lánc szakadt el, hanem az erős,
mert nem a termelés szaladt el, hanem a pénz,
mert kicsúszott a kísérletezők markából a gyeplő.

A válsággal jött el igazán Mandeville kora?
A társadalom kertje bűnöktől virágzik
s alantas részekből áll össze mind, ami jó?
Egy nemzet nem lehet erős, ha tiszta, hisz csak
egyéni kárhozatok hajtják tovább rendszerünk?

Ma bankárokat, közgazdákat sem illet dicséret
túlzó vágyaikról nem mondtak le a köz javára.
A Mandeville féle gyalázatos önérdek,
a globalizáció átkozása: egyirányú utca.
Jövendő piacok közterén testvériség zászlója lobog.

JÁSZ ATTILA

felejtőfüvek illata

„A kilencedik hónap elején értem haza. Anyám szobája mellett a felejtőfüvet kiölte a fagy, nyoma sem maradt. A múlt minden darabja megváltozott. Fivéreim és nővéreim halántéka fehér, szemük körül ráncok. 'Még élünk!' – ennyit tudtunk mondani…"

(Macuo Basó)

Basónapló1

faág moccan könny
csepp szalad száraz levél
hullik hiába

rozsdaszín levél
kapaszkodna vissza
pillanatfelvétel

lehullott levél
test az én hever a fák
alatt a sárban

Lincsizés

nézem a falat
a fal is néz engem és
ebben megnyugszunk

kitépkedem szem
pilláimat nőjön be
lőle tea'fű'

a majmokat nem
érdekli buddhista vagy
hindu a templom

Basó Csomasándorral beszélget

zarándokúton
turisták pillepalack
on harmat csillan

innen nincs tovább
út fölfelé csupán út
talan nyugalom

a Himalája
isten tenyerén lábat
lógatni tökély

Basónapló2

fák találkoznak
a föld alatt és fölött
kollektív álom

két kutya futkos
az autópályán le-föl
reménytelenül

csigaház boldog
roppanása helyett mű
anyag recsegés

Basó Bellapistát fordít

két egymás mellé
rakott fél kenyéren a
méz összefolyik

mikor szó vagyok
árnyéktól fénylik a szám
nézz rám elmúlik

anyás melleit
a fény szemedre rakja
sötét melegség

Basónapló3

megvágtam magam
csorognak belőlem a
szavak mint a vér

egyik fa lombja
másik fa lombjához ér
irigyli az ég

sötét van bennünk
miként egy felbontatlan
konzervdobozban

BITÓ LÁSZLÓ

Megkísértés*

– Tibor, Tibor! Nem bírom ezt a rohadt karburátort egyedül visszatenni – kiáltott oda nekem táborunk sofőrje, Kefe, olyan hangosan, hogy a szögesdrótos kaput őrző ügyeletes tiszt is hallja, és ne küldjön vissza barakkomba.

Amikor mindketten bedugtuk fejünket a motorháztető alá, megkönnyebbülten vettem észre, hogy csak a légszűrő nincs a helyén.

– Sikerült megegyeznetek a helybeliekkel? – bár az ügyeletes tiszt felénk sem nézett, Kefe még jobban visszafogta a hangját: – Lépnünk kell, mert a srácok tűkön ülnek. Mi a dörgés?

– A hivatásos bányászok készek mellénk állni, de először le kell fegyvereznünk a tisztjeinket.

– De hogyan? Megegyeztetek valamelyik tervben?

– Vigyél át a mecsekalji kiképzőtáborba. Az egyik unokaöcsém sorkatona lett, amikor minket idehoztak lapátosnak. Egy ávós tiszt szerint, aki együttműködik az itteniekkel, ők már tegnapelőtt átvették a hatalmat. Ha átviszel a táborukba, biztosan segítenek: két teherautónyi fegyveres katona láttán a tisztjeink úgy beszarnak...

– Melyik tiszt megy le a bányába délután? – kérdezte Kefe.

– Szűrös és Lakos.

– Lakos nyilván az egységgel masírozik le. Mielőtt leviszem Szűröst, kikötöm a fékvezetéket: hadd szarja össze magát. Aztán elkezdem szidalmazni ezt a jenki roncsot. – Kefe bocsánatkérően fújt le pár porszemet a hűtőről. – Erre mindenféle fajtalansággal fenyeget majd, ha fék nélkül megyek érte a sikta végén.

– Na és? Hogy segít ez minket?

– Álldogálj a siktaterem előtt, amikor odaérek Szűrössel. Meggyőzöm, hogy kell néhány alkatrész Pécsről, meg valaki, aki segít beszerelni. Várj ott, és viselkedj természetesen!

Kefe jónak ígérkező terve és önbizalma megnyugtatott annyira, hogy pár órára lefeküdjek. Fejemre húztam a durva pokrócot, de alig hunytam le a szemem, már félálomban is képsorok jelentek meg előttem: elérkezett a cselekvés pillanata! Órákon belül a barikádon leszünk, amire évek óta vártam, gondosan rejteget-

* Részlet a szerző Trianon trilógiájának a könyvhétre megjelenő harmadik, *Az örökség* című kötetéből.

ve nagyapám pisztolyát, egyetlen örökségemet. Csak arra nem gondoltam soha, hogy pisztoly helyett davajgitár lesz a kezemben – még ha üresen is.

Mennyivel szívesebben lennék Pesten! Fel kell jutnunk mielőbb, de előtte smasszer-tisztjeinket és az ávósokat kell leszerelnünk, semlegesítenünk.

Félálmomban megjelentek az Ítéletnap festményekről, metszetekről jól ismert, félelmetes képei: tisztjeinket láttam, amint egymás után rogynak le a földre, majd újra megjelennek szakadozott halotti leplekben, s fölöttük a Bíró hangja mennydörög: „Mutassatok gyilkosotokra!” A vézna, csontszürke karok felém nyúlnak, a sötét szemgödrök rám szegeződnek, a lefoszlott húsú ujjak rám mutatnak. Azután a megnyílt sírkövek alól számtalan ismeretlen alak kúszik felém.

– Ezeket a lelkeket nem ismerem, Uram! Az ő vérük nem szállhatott rám! – védekezem kétségbeesetten sokaságuk láttán.

– Azok a lelkek ők, akik fellázadtak a forradalmad vívmányai ellen... és hősi halált haltak – hallom az isteni szózatot.

– Rosszul vagy, Tibor? – hajtotta vissza egy barakktársam a pokrócot a fejemről. – Majd szétráztad az ágyat, úgy reszkettél.

– Hát nincs valami meleg ebben az istenverte barakkban. Tedd rám a pokrócodat, aztán hagyj aludni délig! Talán van még félórám.

*

A kantinban elkerültem azokat a barátaimat, akiket hajcsárjaink mindig szemmel tartottak. Aztán siettem a kapuhoz: megkönnyebbülésemre Vass volt ott, aki tudta, hogy gyakran a többiek előtt kell lemennem az iszapolókhoz. Az őrház ajtófélfájának dőlve unottan intett, hogy mehetek is tovább.

Sietve értem az üresen kongó siktaterembe, ahol hamarosan százszámra várnak majd beosztásukra a hivatásos bányászok és mindenféle odaszegődött vagy -vezényelt szerzetek. Köztük mi, munkaszolgálatosok, akik csak az alkalmat lessük, hogy megszabaduljunk hajcsárjainktól, és feljuthassunk Pestre: az igazi barikádokra.

– Minden rendbe? – jött a lámpakiadó pulthoz Tóni, az akkumulátorsavtól bűzlő töltőterem császára.

– Igen, remélem Kefe Ferinek sikerül átvinnie...

– Ha nem tudsz vele menni, Krajcár István felvesz az első mérföldkőnél. Csak öltözz civilbe. Hozott mindent, még cipőt is. Ott van a zuhanyteremben. A törülközők mögött.

– Ha sikerül, inkább Ferivel megyek. Őt jól ismerik a táborban, és az amerikai dzsipet bizonyára szívesebben fogadják, mint egy fekete Pobjedát. Mindenesetre köszönöm – vettem búcsút Tónitól, akinek a „minden rendbe” szavajárása a szokásosnál aggodalmasabbra sikerült.

Kiültem az épület elé, hogy megigazítsam a kapcámat. Ez jó ürügynek mutatkozott, hogy ott várjak Kefére, aki perceken belül meg is érkezett. Szűrös nélkül! Kefe lebukott, vert ki a verejték. Őt még inkább: veszettül ráncigálta a sebváltót,

amint az első kereke felugrott a járdára, azután rükvercben nekifarolt a kapufélfának.

– Vedd már fel a csizmádat! – szolt rám idegesen. – Majdnem kivasalt egy vonat. Nem kellett volna teljesen kikötnöm azt a kibaszott féket! A kurva anyját annak a gyáva féreg Szűrösnek: kiugrott a kocsiból. De minden rendben lesz, hacsak nincs annyira beszarva, hogy el se tudja dadogni a szidalmait. Csak viselkedj... – szakadt bele Kefébe a szóáradat, amint meghallottuk Szűrös szitkozódását:

– Te ku-ku-kurva orgyil-gyil-kos. Szedd rendbe estére ezt a kibaszott dzsipe-pe-pedet, ha nem akarod, hogy szé-szé-szétrúgjam a se-se-se-valagodat! Vagy itt tartalak még há-há-három évre, lent a pokolban. Ott aztán túrhatod a szenet, míg beledöglesz!

– Nem tudok mit csinálni alkatrész nélkül, százados elvtárs. Azt meg csak Pécsen ka-ka-kapok, ha szerencsém van – pofátlankodott Kefe.

– Nem érdekel, hol a pokolba ka-ka-ka-veszed, van rá nyolc órád!

– Azt sem tudom, mire van szükség, amíg le nem szerelem a kerekeket... Egyedül nem megyek semmire.

Szűrös már észrevette, hogy éppen ott üldögélek, és úgy teszek, mintha nem volna semmi közöm az ügyhöz. Rám ordított:

– Hé, Molnár, te meg mit ke-keresel itt?! Délutános vagy, istenverése? – Amikor tagadólag megráztam a fejem, szinte emberi hangon folytatta: – Akkor elmész ezzel a ga-gazfickóval, és segítesz neki rendbe szedni azt az átkozott féket! – Annyira magához tért, hogy alig dadogott.

– Nincsen kimenőm, százados elvtárs – próbáltam leplezni elégedettségemet.

– Ha azt mondtam, mész, akkor vele mész! Nesze, itt egy kimenő, töltsd ki! Te me-me-meg – jött rá megint a dadogás, amint kezdte elsorolni, mi minden válogatott fajtalanságban részesíti Feketét, ha a kocsi nem lesz rendben a sikta végére. Csak miután berekedt, tért be a rendészetre, ahol állítólag mindig bevágott pár kupicával, hogy összeszedje a bátorságát, mielőtt leszállna a bányába.

– És mi hogy jutunk át a hegyeken fék nélkül? – kérdeztem Kefét. Igyekeztem, hogy úgy hangozzék, mintha nem volnék annyira betojva, mint Szűrös.

– Ne játszd már meg a barmot! Visszakötöm, amint kikerülünk innen.

A sarkon túl pár mozdulattal vissza is kötötte, és próbaképpen akkorát fékezett, hogy majdnem átrepültem a szélvédőn.

*

Hamarosan a Mecseken át kanyargó országúton hajtottunk. Még a gyenge őszi napfényben is ragyogtak a hegycsúcsok. Két éve nem tárult elém ilyen gyönyörű látvány, miközben a barakkokban fennkölt közhelyekkel traktáltuk egymást az olyannyira hiányolt szabadságról. Eufóriámat hiába próbáltam volna Kefével megértetni: ő tisztjeink sofőrjeként hetente megtette ezt az utat, és talán észre

sem vette az elénk táruló csodálatos, hegyekkel körülhatárolt tájat. Aggódva fordult felém:

– Amikor a pécsiek segítségét említetted, nem éreztem, hogy olyan magabiztos volnál, amilyen lenni szoktál. Lehet, hogy nem sikerült átvenniük a hatalmat? Nem lesznek fegyvereink?

– Unokaöcsém valóban a tábor forradalmi bizottságának elnöke. Ezt megbízható forrástól tudom: bányamérnök barátom barátjától. Ő is mérnökember, de ávós tiszt volt, vagy még mindig az. Ott volt éjjel ő is a bányában, amikor a helybeliekkel és a börtöntábor képviselőivel egyeztettem a terveinket. Azt állítja, géppisztolyaik vannak bőven, hiszen ők rendes fegyveres kiképzést kaptak. És a gyakorlatok után talán sikerült elspájzolniuk pár töltényt, de lehet, hogy egy darabjuk sincs.

Kefe döbbenten nézett rám.

– Ne izgulj, a tiszteknek nem kell tudniuk, hogy nem mindenkinek jut legalább egy golyó, vagy hogy üres fegyvereket fogunk rájuk – próbáltam megnyugtatni barátomat. Addigra azonban már nem figyelt rám: szemét le sem vette a visszapillantó tükörről, csak egyre gyorsított, és görcsösen markolta a kormányt.

– Az Isten szerelmére, Kefe, inkább érjünk oda pár perccel később, ha már évekig vártunk erre a... – bennem szakadt a szó, amikor egy kanyarban alig bírta a dzsipet az úton megtartani.

– Nem akartalak idegesíteni – szabadkozott –, de nem tudom lerázni! – Kefe még mindig a tükörbe nézett, ezért hátrafordultam. Elállt a szívverésem, amkor megpillantottam egy fekete Pobjedát! Csak amikor eszembe jutott Tóni üzenete Krajcártól, nyugodtam meg annyira, hogy szóhoz jussak:

– Az az ávós követ, akit említettem. Ő akart elvinni a táborba, ha neked nem sikerülne. Hagyd, hogy megelőzzön, ha annyira idegesít.

– Még csak az hiányozna, hogy ávós Pobjedával juss be a táborba! – lassított Kefe, de hiába: Krajcár mögöttünk maradt.

– Állj meg, Kefe! Adj egy tollat, hogy kitölthessem ezt a hülye kimenőt. Biztos, ami biztos.

Kefe lehúzódott az útról, és megállt. A Pobjeda lépésben haladt el mellettünk. Krajcár egyedül ült benne, ahogy reméltem. Amikor kérdő tekintetére rábiccentettem, valamelyest felgyorsított.

Csak ekkor vettük észre a motorháztető alól előtörő gőzt.

– Ne izgulj – vett elő Kefe az ülése mögül egy kannát –, csak várnunk kell pár percet, mielőtt kinyitom a hűtőt.

Az elém táruló völgyben a patakmenti kis házakból füst szállt a hegyek felé: ebédre várják haza a reggeli siktáról férjüket az asszonyok. A táj békét és boldogságot ígért.

Nekem is?

Itt a völgyben mire volna szükségem? Könyvekre, papírra és tollra!

Hat-nyolc hónapja lehettem a bányában, amikor sikerült meggyőznöm magam, hogy kibírom a három évet: ép testben ép lélekkel szerelek le. Majd felderengett bennem: talán lesz életem a munkaszolgálat után is. De nem mertem nagyokat álmodni, mert akkor, ötvenöt tavaszán a rendszer bukása merészebb álomnak tűnt, mint másfél évvel korábban, amikor moszkvai védőszentjének halála után Rákosit félreállították. Véget ért a kitelepítés meg a lágerek, és kicsit mindannyian fellélegeztünk. Aztán visszatért Rákosi, és én már nem mertem arról ábrándozni, hogy miután leszerelek, visszakerülhetek Budára, hiszen oda a kitelepítést követően sem engedtek vissza.

Olykor megfordult a fejemben, hogy a munkaszolgálat állítólagos három éve után is maradhatnék bányásznak. Itt talán békén hagynak az átkozott bolsik. A kitelepítésben kitanultam a kőművességet, ugyanígy éppen váján is lehetnék. Erre több helybeli is biztatott, akik mindig szívesen láttak a brigádjukban. Talán kapnék egy picike, kiskertes bányászházat, ahol olvashatnék, írhatnék...

Ahogy elnéztem a völgyben sorakozó házikókat, beleképzeltem magam az egyikbe. Nem is egyedül: hónapok óta először jutott eszembe Ica.

Széles fronton ment a fejtés. Népes, talán tizenhat fős brigádban dolgoztunk. A sikta vége felé az egyik csúszdás megsérült, a csillések közül engem küldtek fel a fejtésbe a helyére. Amikor először pillantottam meg Icát, tetőtől talpig fekete volt, csak a haját szorosan összefogó fejkendő mintájából tűnt ki valami vörös a szénpor alól. Szerecsen hercegnőnek neveztem magamban, mert tartásában-tekintetében volt valami kihívó méltóság.

Mint később kiderült, tudta, hogy muszos vagyok. Lehet, hogy azt olvastam ki a szeméből, amit a kitelepítésben a parasztlányokéból már megtanultam: ezt nézd meg! Ilyet nem kapsz a budai úrilányoktól!

Lámpám fényében a szeme fehérje szinte kísértetiesen villant ki szénfekete képéből... Nem kellette magát, de állta a tekintetemet.

Eltartott egy ideig, hogy rájöjjek, miért látszik másnak, mint a többi, bányában dolgozó nő, akiket magamban jobbára zebrakancáknak neveztem, mivel a veríték csíkokat mosott szénporos, napvilágot alig látott, hófehér bőrükre. Ica jobban bírta a fulladt hőséget: éppen csak annyira izzadt, hogy a szénpor a testére tapadjon, de annyira már nem, hogy csíkokat mosson rajta. Az ágyékát takaró és hozzátapadó körülkötőféle – rövidre vágott vagy foszlott félkombiné lehetett – alig rejtette formás vénuszdombját. Csak még ígéretesebbé tette. Mellbimbói felfelé mutattak, amikor két kezét tarkóján összekulcsolva éppen kihúzta magát, ott, ahol a még be nem roskadt ácsolat megengedte. Pedig magas termetű volt, vagy talán csak formás karcsúsága miatt tűnt annak.

Akkor nem szóltunk egymáshoz, mert fedetlen ágyékom bizsergése arra kényszerített, hogy elforduljak, de még elkaptam tekintetemmel, hogy megértőn vagy csak értőn, elmosolyodott.

Másnap, amikor nekivetkőztünk, a blúzt magán hagyta, amíg csak bírta. Én meg a majdnem térdig érő, de gombtalan sliccű, durva szövésű kincstári alsógatyát, amelynek a behúzópántja alatt felgyülemlő szénpor olykor vörösre marta a derekamat.

Ez a kölcsönös szemérem csak pár napig nehezítette számunkra, hogy elviseljük a hőséget. Őszinte örömömre, hiszen a műszak elején még vakító fehér testét is igazán élvezet volt látni. A „titkon-bigamista" álma ez a lány, gondoltam: egy csinos fehér és egy pompás fekete egy személyben, törvénysértés nélkül...

Pár nap múlva, a sikta vége előtt leállt a termelés beácsolásra. Percek alatt betakarítottuk a rázócsúszdáról lehullott szenet, és öltözködés előtt kicsit még megpihentünk, lehűltünk. Akkor mondtam el neki, hogy amikor először meglátottam, szerecsen hercegnőnek neveztem magamban. Nem szólt semmit, csak tágra nyitott szemét forgatva, ajkait úgy göngyölítette le és föl, hogy valóban szerecsenesnek tűntek. Orrcimpáit kitágította, mintha nagyon finomat szagolna. Félkombinéja derekát kétoldalt felgöngyölítette, hogy még körülkötősebb legyen, majd kezét a feje fölé emelve – már amennyire az ácsolat engedte – hastáncszerű, érzéki lejtésbe kezdett valami képzelt tamtamra. Szerencsére a többiek még biztosították a fejtést, így csak engem őrjített meg.

Káprázatosan, ígéretesen kacérkodott. Azután, a következő napokban ahányszor ránéztem, elnevettem magam, mert mindig új grimaszokat talált ki.

Ábrándozásaimban főszerephez jutott, melyek képállománya többnyire a Káma Szutrára szorítkozott.

Egyik műszak elején nem indulhatott be a termelés, mert a csillések nem kaptak üreseket. Leültünk egymással szemben, de nem játszotta meg a szerecsent. Nem is tehette, hiszen még fehér volt, akár a szűz hó. Ehelyett megkérdezte, olvastam-e Cronin könyveit. Csodálkozva bólintottam, s szinte bocsánatkérően jegyezte meg: tudja, hogy nem a világirodalom legjobb regényei, de neki a kedvenc olvasmányai közé tartoznak, meg egy másik angol írónak, akinek nem jut eszébe a neve, a *Hova lettél, drága völgyünk* című könyve, amelyet ugyancsak háromszor olvasott el.

Így került szóba, hogy most azért mennyivel jobb a bányászok élete.

– Ahhoz képest talán igen – jegyeztem meg.

Karomat gyengéden megérintve mondta:

– Itt raboskodni maga a pokol lehet.

Mire én: – Azért nem egészen vagyunk rabok.

– A rendszer rabjai vagytok – felelte.

Ha nem kéne itt dolgoznia, mihez kezdene – kérdeztem erre én. Értetlenül nézett a szemembe: de hiszen ő szabad, mint a madár, jószántából dolgozik a bányában. Egyetemi előkészítőre akarták küldeni, de tanulni otthon is tanulhat. Rengeteg könyv van a bányászegylet könyvtárában, neki ez elég élete végéig. S ha majd jönnek a gyerekek, úgysem lesz sok ideje olvasni.

És honnan lesznek a gyerekek? Van valakije? Udvarlója? Vőlegénye? – kérdeztem, de csak vonogatta a vállát: – Találok én magamhoz való embert, ha eljön az ideje – nézett rám, úgy, hogy fel sem kellett tennem a kérdést: esetleg magához valónak találna-e. Elmondta, hogy már előjegyeztette magát a kertsoron épülő kis házak egyikére, van elég kezdőpénze a takarékban beugróra, de ameddig nincs párja, így, egymagában nem kaphatja meg álmai házát a kis kerttel. Addig is jól megvan a szüleivel és a húgával, aki még iskolába jár.

Akkori fantáziavilágomban kicsinek képzeltem Ica álomházát, de mi jól elvoltunk benne. Magamat többnyire az íróasztalnál láttam, őt az ablaknál, olvasott, vagy épp a gőzölgő levest tette az asztalra. Igazi, békés vasárnapi jelenet volt, de azon kaptam magam, hogy mindketten meztelenek vagyunk. Igaz, sosem láttam rendes ruhában, vasárnapiban még annyira sem, de ahogy képzeletem mindig képes volt levetkőztetni bárkit, miért is ne öltöztethetné fel? Aztán már meg sem próbáltam, miután gyermekeink születtek: két imádnivaló szerecsen leányka. Mi másra volna szükségem, mint papírra és tollra?

– Gyere, Tibi, mehetünk – hallottam Kefe hangját, valahonnan nagyon messziről...

Jézus megkísértése jutott az eszembe: Távozz tőlem, Sátán – mondtam magamban, miközben beszálltam a dzsipbe –, mert hiszen hamis az ígéret: tollat nem adnának.

Marad a kard...

HORVÁTH PÉTER

Bogárvérrel

FORGÁCSOK EGY FAKERESZTRŐL

Simonyi Imre emlékének

– Most pedig – szólott az apátúr, ahogy a vesperas utolsó imája elhangzott – vacsora helyett valamennyien bemehettek a várasba, hogy Borbála vígasságán részt vegyetek.

– Áldott legyen az Úr neve! – bömbölte el magát Pelbárt. – De mindjárt az övé után a tiédet foglaljuk imába, édes apáturam! Hadd csókolom meg a sarudat... mindjárt azután – hunyorított a többiekre –, hogy visszatértünk! Irány a város! Előre, testvérek!

– Ne olyan hevesen! – állította meg a kifelé igyekvőket az apátúr hangja. – Nem azért küldelek, hogy lerészegedjetek, de épp ellenkezőleg!

– Ezt meg hogy érted? – imbolygott Pelbárt, mintha a rá váró élvezetektől már előre megittasult volna.

– A plébánia papjai távol tartják magukat az olyan vigalmaktól, mint a mai...

– Nagyon helyesen! – kiáltott közbe a szigorú Pius atya.

Az apátúr rámeredt.

– Úgy gondolod?

– Bocsáss meg – hunyászkodott meg Pius –, elragadtattam magam.

– Még a vita hevében sem szoktunk egymás szavába vágni... – mondta az apátúr –, de ha már így esett – mosolyodott el –, fejezd be, testvérem! – Tud az apátúr szívből mosolyogni. Ajka szélesre húzódik, szeme ragyog. Olyankor körötte is felderül a képe mindenkinek. Most nem úgy mosolygott. A szeme mozdulatlan maradt. – Valamennyien kíváncsian várjuk, hogy megokold a véleményedet!

Ebben tévedett, ezúttal senki nem volt kíváncsi Pius atya tudós okfejtésére. Mind indultunk volna, hogy mielőbb a várasban lehessünk, a mézzel, borral folyó, vidám ünnepségen.

– Már rég félúton lehetnénk...

– Még elfogynak a mézes sütemények...

– Induljon az eleje!

– A város nem fut el! – harsant az apátúr hangja. – Ha egy testvérünknek fontos gondolata támad, azt türelmes figyelemmel, s nyitott szívvel fogadjuk magunkba a nap bármely órájában! Tied a szó, Pius. Beszélj! Hallgatunk, testvérem.

Pius nem tudta, mit tegyen.

– Hagyd el, testvér! – kérte Pelbárt. – Majd elmondod holnap...

– Mindannyian tudjuk, hogy a plébánia papjai nem mindig és nem mindenben viselkednek hivatásukhoz és rangjukhoz méltóan – szólott Pius mégis –, de azt az egyet igencsak jól teszik, ha afféle népünnepélyeken, mint ez a mai is... nem keverednek a részeg csőcselékkel! Isten szolgája ne alázza meg magát holmi torz örömökbe révedt tulkok közt – emelte a hangját –, hanem őrizze magát tisztának és érintetlennek, hogy méltó maradhasson Krisztus szolgálatára és szeretetére! Bizony mondom néktek – harsogta, mintha szent igét idézne –, maga is disznóvá válik, ki disznók közé téved!

– Én pedig azt mondom – szólott az apátúr, még mindig mosolyogva –, hogy bár sokszor igazad van, amikor, mostanában egyre gyakrabban, kiigazítod elhamarkodott és hibás vélekedésünket, ám most az egyszer tévedsz.

– Bizonyára, atyám – visszakozott Pius. – Te jobban ismered a tisztelendőket, hiszen, ha jól tudom, téged ők neveltek, s közülük léptél át a rendbe.

Pius mestere a szónak, retorikában verhetetlen. Alázatos főhajtással beszélt, amit mondott, ártatlan közlésnek tetszett, de a hangsúly, amellyel a szavakat kimondta, baljós tartalmat sejttetett. Mintha abban, hogy az apátúr hajdan a plébánián nevelkedett, valami titkolni valóan szégyenteljes volna.

Az apátúr ajkáról elröppent a mosoly.

– Úgy van – bólintott lassan. – Mindenki tudhatja, soha nem titkoltam. Árvagyerekként a plébánia papjai neveltek. Köztük és általuk ismertem meg a krisztusi igéket, az ő példájukon tanultam meg azt is, miként kell, s miként *kellene* – nyomta meg a szót – viselkednie az Úr pásztorainak. Fiatal voltam – folytatta halkan, de tagoltan, mintha a nagyothalló, vaksi Levendel atyának gyónna –, tele hittel, hálával és ambícióval. Minden vágyam volt, hogy pappá szenteljenek.

– Mégse történt meg!

– Nem. – Az apátúr komoran nézett Pius szemébe. – Akkor még nem.

Szájtátva figyeltünk. Már Pelbárt se araszolt a kijárat felé, hogy mielőbb az ünneplő várasban lehessen, hanem leereszkedett az utolsó lócára, kissé előre dőlt, hogy az apátúr csöndes szavait jobban hallhassa.

– Látván, hogy nevelőim és tanítóim, kiket szeretve tiszteltem, túl sokszor tévednek meg, túl sokszor engednek a kísértéseknek – vallott az apátúr –, túl sokszor ahhoz, hogy mindet véletlennek vagy az emberi gyarlóság jelének vélhessem, ifjonti lelkesültségemtől vezetve egy káptalani gyűlésen szóvá tettem mohóságukat, bírvágyukat és henyeségüket. Az akkori plébános végighallgatta heves panaszáradatomat, majd azt mondta: bocsáss meg nekünk, fiam, és mi is megbocsátunk neked, valahányszor elköveted majd mindezen botlásokat és vétkeket. Mindössze egyetlen apró ígéretedet kérjük cserébe. Mi volna az, kérdeztem. Soha többet ne merészelj így beszélni a káptalani gyűlésen! Közülünk való vagy, a mi kutyánk kölyke. Elláttunk és ellátunk mindennel, egy hét múlva személyes köz-

benjárásomra maga a püspök úr fog pappá szentelni, ne szarj hát a terített asztal közepére!

Pelbárt felhörrent. Bár ő maga gyakran szólott ennél cifrábbakat, megszoktuk szabadszájúságát, észre se vettük, ha káromkodik. Most viszont az apátúr szájából hangzott el az auditóriumba sehogy nem illő ige.

– Egyetlen szó nélkül hagytam ott őket – folytatta. – Huszonegy esztendős voltam, nem értettem semmiféle világi mesterséghez. Amit gyerekkoromban apámtól a bányákról tanultam, rég elhalványult az emlékezetemben. De jól beszéltem a latint s a németet, kézírásom meglehetős volt, gondoltam, elszegődöm írnoknak a városházára. Nem vétettem fel, mint ahogyan a ringburger urak egyikének sem volt szüksége íródeákra, vagy ha lett volna is, nem engem óhajtottak. Nyilván a plébánia papjai óvták őket tőlem. Nem akartam elhagyni Selmecet, mivel itt születtem, szerettem a várast, miként most is szeretem. Elhalt apám rokkant tárnamesterénél éltem néhány hétig, kegyelemkenyéren. Az ő javaslatára kopogtattam be a kolostorkapun, amely megnyílott előttem. Azóta szolgálom a rendet. Itt szenteltek pappá több mint húsz esztendeje. Közületek akkor csak tudós testvérem, Levendel atya élt ebben a házban, a régieket az Úr már mind magához vette. – Ránk pillantott. – Isten a tudója, nincs takargatni valóm előttetek, remélem és hiszem, sőt, elvárom, hogy ti is őszinték legyetek egymással, s velem. Soha senkit nem róttam meg, ha bírálta egynémely intézkedésemet, vagy felhívta figyelmemet valamely hibámra. Csak az vezethet, kit vezetni lehet. Csak az taníthat, ki tanulni is képes. Ami pedig a megjegyzésedet illeti – pillantott ismét Piusra –, amely szerint nem volna helyes, ha – miképp is mondtad? – Isten szolgája megalázná magát holmi torz örömökbe révedt tulkok közt, hanem őrizze magát tisztának és érintetlennek, nos, én erre mondtam, s mondom neked újra, hogy tévedsz, testvérem. A pásztor a nyájhoz tartozik. Egy őbelőle. Ha valamiben, hát ebben különbözünk, s különböznünk is kell a világi papoktól. Mi nem tartjuk a pásztort a nyájánál különbnek. Nem hordunk súlyos ornátust, nem harácsoljuk a jövedelmeket, nem várjuk el a hívektől, hogy kezünket csókolják. Úgy öltözködünk, étkezünk és lakunk, mint ők. Nincs tehát semmi megalázó abban, ha báránynaink közt forgolódva osztozunk gyakori bánataikban és ritka örömeikben. A magára hagyott nyáj könnyen eltéved. A ti dolgotok, hogy vigyázzatok rájuk és óvjátok őket...

– Kitől? – kérdezte Pius.

– Saját maguktól – mondta az apátúr csöndesen.

– Köszönöm, apátúr – szólt Pius rekedten. – Engedelmeddel cellámba vonulva imádkozom mindannyiunkért az éjjel.

– Ne a celládban tedd – felelt az apátúr –, hanem a kapus fülkéjében, hogy kötelező szolgálata alól ma estére őt is felmenthessem.

– Úgy lesz – ígérte Pius.

Kettejükön kívül mind elhagytuk a kolostort. Az apátúr a szobájába vonult, Pius bezárta mögöttünk a nagykaput, mi pedig sietve ereszkedtünk alá az örömtüzektől fénylő, estéli várasba.

Pelbárt vezette a menetet öles lépteivel, nyomában az izgatott novíciusok trappoltak hebehurgyán nevetgélve, ugrándozva a szűz hóban, mintha betörettlen, fiatal csikók lennének. Utánuk a mindig vidám Tóbiás testvér bukdácsolt, őt követték az auditóriumban elhangzottakat tárgyaló barátok. A sor végén, kissé lemaradván tőlük, magam sántikáltam. Előttem az öreg Valentin atya baktatott, jókora somfabotjával döfölte a havat maga előtt, nem túl mély-e. Próbált az előtte haladók taposta, keskeny ösvényen maradni, de nem látott jól a reánk ereszkedő alkonyatban, lába meg-megbicsaklott.

– Várj, atyácska, majd én segítelek!

Bevárt, hunyorogva.

– Te melyik testvérem vagy?

– Csak a kolostorszolga.

– Áldjon meg az Isten, édes gyerekem! Hozd a botomat, ha beléd karolok, könnyebben megyek.

Ép kezembe markoltam a fegyvernek beillő, súlyos, kerek fejű fütyköst, jobbomat nyújtottam az öregnek, hogy belém karolhasson. Teljes súlyával rám nehezedett. Vékony volt, de csontos. Jócskán elmaradtunk a többiek mögött, pedig én repültem volna a vigasságba, remélvén, hogy Dorkát viszontláthatom. Húztam-vontam szegény vaksi pátert, inkább akadályoztam, mintsem támogattam, de végül baj nélkül beértünk Selmec főterére.

Két máglya is fényeskedett ott, sárgán lobogtak a lángok. Ha egy-egy frissen tűzre vetett, fagyos fahasáb roppanva ketté tört a tűzben, vörös és kék szikrák szökkentek belőlük a feketülő égre. Körben hevenyészve felvert sátorok álltak, egyikben forró, mézes bort mértek, másikban törökmézet, kandiscukrot árultak, de friss, húsos lepényt vagy égetett cukorral csurgatott, puha kalácsot épp úgy kapni lehetett ott, mint különféle sípokat, mézeskalácsszívet, és egyéb csecsebecséket. Alig vártam, hogy közelebbről megnézhessem őket, s válasszak közülük holmi apróságot az én Dorottyámnak. Még megvolt a cigányoktól visszakapott két rézpénzem. Ha ügyesen alkuszom, talán még egy üveggyöngyből fűzött nyakláncot is kaphatok érte. De hiába próbáltam jobbomat gyengéden kivonni Valentin atya szorításából, nem eresztett.

– Mit látsz? – tudakolta.

– Amit te, atyácska!

– Nem csak a lábam, a szemem is gyenge! Maradj mellettem, gyerekem, és beszéld el, kik, hogyan mulatnak.

Magasra hágott a jókedv, Szent Borbálának hála abban az évben nem történt baleset egyik bányavágatban sem. A két örömtűz köré nyolcasokat írva fiatal bányászok nyargaltak a kedveseikkel, énekszóval, kipirultan kurjongatva.

– Hej, Borbála, Borbála!
Lángot vet a szoknyája!
Vesd le babám, vesd le!
Rövid már az este!

– Táncolnak – mondtam sóvárogva, pedig jól tudtam, hogy bice lábammal semmiképp nem állhatnék be a sorba. Mindenki rajtam nevetne.

– A tánc nincs éppen tiltva – mormogta az atya. – A kánai menyegzőn nyilván a Miurunk is ropta.

– Erről nem szól az Írás!

– Minden mégse férhet egyetlen könyvbe! – kuncogott.

Egy igencsak megtermett, harangszoknyás, nagykendős leányzó nevetve kiszökkent a táncolók sorából, három bányászlegény ugrott utána.

– Várj meg, nagylány! Majd én elkísérlek!

– Kíséred ám a...

– Te meg mit szólsz bele?

Épp előttünk mentek ökölre. Elrántottam előlük az öreget.

– Húzódj meg, atyácska, itt a fal mellett, bajod ne essen! Hozok kandiscukrot neked! Koldulok forró, mézes bort, hogy átmelegítsen.

Horgas ujjai a karomba csíptek.

– Inkább azt mondd, miért ütik egymást?

– Egy szoknya miatt...

– Állítsd meg őket! – parancsolta.

Hát, ha valamihez, úgy éppen ehhez nem éreztem magamban kedvet, de meg bátorságot se. Mit érdekel engem a más szerelme! Meg aztán megtermett legény volt mindhárom. Úgy csépelték egymást, hogy már a puszta látványtól is elzsibbadt a képem. Ha meglegyintenek, egyből összeesem. Hogy találom meg akkor az én Dorottyámat?

– Mire vársz? – nógatott az atya. – Ugorj már közéjük!

– Elfutottak! – füllentettem. – Gyere, atyácska, menjünk mi is odébb...

– Eressz, te nyúlszívű! – mordult haragosan, megrántotta a csuhám ujját, a falnak penderültem. Elragadta tőlem a somfabotot, magasra emelve előre lendült. – Elég legyen ebből, istentelenek! – rikoltott fejhangon, csépelni kezdte a levegőt maga körül, de mint valami dervis. A három duhaj későn vette észre. Már nem öklződtek, köpködve gyürmölészték egymást odalent, a hóban. A vaksi atyácska beléjük botlott, s kegyetlenül osztani kezdte őket. Egyiket a feje búbján érte, egyből elterült a havon.

– Az isten...! – hörögte.

A másiknak a bal vállára hullott az áldás. Üvöltve ugrott hátra.

– Hogy a rosseb... !

A harmadik kést rántott:

– Te meg bottal jössz ránk? – hunyorgott. – Majd adok én neked!

– Meg ne bökd, az Isten szerelmére! – Rikoltva a hátára ugrottam, de levetett magáról, mintha megvadult ló volna. Még belém is rúgott. Meg is taposott. – Hol a botod, he? – meredt rám vérbeborult szemmel.

– Nem én voltam! – nyüszítettem, karomat védekezőn magam fölé emelve. – Ő volt az! – böktem gyáván a háta mögé. A legény fordult volna, de elkésett. Ha akarja, biztos nem találja el, de így, félig vakon, bőszen csapdosva, a vén szerzetes épp fiú a csuklójára sújtott. A csont reccsent, a kés kihullott a legény kezéből, s elsüllyedt a hóban.

– Mi van, latrok? – hunyorgott az öreg. – Hova lettetek?

Ekkorra már kisebb csődület támadt köröttünk, ki a három fiút, ki az atyát bíztatta, rakják meg egymást istenesen, mikor a szoknyás, aki miatt a verekedés kitört, hátulról rám rohant, s az arcomba karmolva nekem esett.

– Te vagy az oka mindennek!

Elkaptam a kezét, magamra rántottam. Azt hittem, menten szörnyet halok, a szuszt is kinyomta belőlem. Próbáltam a húsába marni, de mindenütt kemény volt, és olyan hatalmas, hogy sehogy nem leltem fogásra rajta. Bezzeg ő! Átkarolt, de mintha satuba fogna, s legurult velem az út menti árokba. Úgy eltűntük onnan, mintha ott se lettünk volna. De eltűnt a világ is. Szemem, szám, fülem, orrom megtelt puha hóval. Ennyi volt, gondoltam, most meghalsz, Nyulacska, belefúlsz a hóba!

De nem fulladtam bele, hála Vaszlovics Irénnek. Merthogy ő volt a hatalmas némber, ki engem félig agyonnyomva az árok mélyére hengerített. Más bizonyosan ott hagyott volna, ám egyszer csak egy vasmarok megragadta a karomat, kirántott jeges koporsómból, hogy csak úgy repültem, s nyekkenve huppantam a fal tövébe. Nem győztem köpködni a havat, hogy levegőt kapjak. De akkor már Irén is segített, vaskos ujjaival törölgette a szemem meg az orrom.

– Hogy kerülsz te ide, Isten buta kölyke? S mit ártod magadat a más dolgába?

– Én semmit se tettem! – prüszköltem. – Bezzeg te...

Akkorát kacagott, hogy a fülem belesajdult.

– Én csak táncoltam a körben! Kimelegedtem, gondoltam, hűttődzöm egy kicsit ott, ahol sötétebb... Nem tehetek róla, hogy mindjárt hárman is utánam eredtek... – pillogott sejmán. – Esküszöm neked, képzelni se bírom, mit akarhattak!

A három egymásra bőszült kan a hóban térdepelt, lesunyt fejjel hallgatták Valentin atya dorgálását.

– Istentelen dolog egymás ellen fenekedni az ünnepen! Nem tudjátok talán, hogy ki kardot ragad, az kard által vész el?

– Nincs is kardunk! – feleselt az egyik, megpróbált volna talpra kecmeregni, ám a somfabütykös megint hókon találta.

– Ideje van a szólásnak, ideje a hallgatásnak! – süvöltött az atya.

– Hogy jön ez ide? – pislogott a másik.

– Ne légy tiszteletlen – bökte oldalba botjával –, mert ha tényleg meg talállak csapni, sose mész el innen, csak ha ölben visznek!

– Mit akarsz tőlünk? – nyögte a harmadik.

– Gyónjatok meg! – huhogta az öreg.

– Most?! – hördült mindhárom. – Itt, a hóban? Neked?

– Most – bólintott az atya. – Itt, a hóban. Nekem.

– Olyan Isten nincsen...

A bot megint lesújtott.

– Ne káromold, te, mert...

– Jól van, jól van, csak ne ütlegelj! Mit akarsz hallani?

– Mindent! – huhogta az atya. – Szépen sorban. Honnan és mikor érkeztetek, mit láttatok közben, mit ittatok, mit ettetek, miért ugrottatok össze...

Vaszlovics Irén megszorította a kezemet.

– Jól van, Füles, gyere, hagyjuk ezeket! Ha ilyen könnyen megszelídültek, nekem egyik se kell. – A zenészek felé húzott. – Gyere, táncoltass meg!

– Én? – pislogtam. – De hiszen nem tudok!

– Majd én megtanítlak!

– Sánta vagyok!

– Sebaj! – nevetett. – Ez a tánc is sánta. Az új, pozsonyi ugrós! Hopp, hopp! – kurjongatott, s mire szóltam volna, felkapott, feldobott, pörgetett, rángatott... Szégyen vagy nem szégyen, segítségért kukorékoltam.

– Mi van, Nyuszi, ölnek? – Kara barátom termett előttünk, fülig ért a szája. – Nem táncolnál inkább velem egyet? – pillantott Irénre.

Irén szeme elsötétült ahogy a vasgyúró kovácsra nézett.

– Felőlem... – Megvonta a vállát. – Te is kovács, én is kovács... Éppen fordulhatunk egyet.

Lihegve botorkáltam ki a táncosok közül a tér túlsó szélére, ahol az egyik sátorban forró mézes bort, szomszédjában hűsítő szárazat mértek. Különös, de annál voltak többen. Az iszogatók közt Pelbárt atya szónokolt.

– Bizony mondom néktek, helytelenül isztok!

– Hogy-hogy helytelenül? – pislogott rá egy cifrán öltözött, kerekképű kereskedősegéd.

– Nem érted, mi? – fordult felé Pelbárt.

– Nem, mert nincs mit érteni rajta! – bakkantotta a kérdezett. – Az ivás nem helytelen, merthogy helyhez kötött. Ehhez a helyhez, itt! – röhögött körbe.

– Nem úgy helytelenül! – mordult rá Pelbárt.

– Akinek van pénze, az iszik, mint én! – szólalt meg egy másik, szintén jól öltözött, prémes bekecset viselő cimbora. – Akinek nincs pénze, szomjas marad, mint te, kódisbarát! Mi volna ebben a helytelen?

A hallgatóságnak mindkét válasz tetszett.

– Jól felvágták a nyelveteket – felelt nekik Pelbárt –, de attól még tudatlan tulkok maradtok! Nyakaltok itt nyakló nélkül, pedig a borivásnak tudománya van, helyesebben mondva: művészete, amit egy rőfös vagy egy varga persze nem érhet fel ésszel. Adjatok hálát az Úrnak, amiért engem közétek vezérelt, hogy kellően kiokosítsalak!

– Az iváshoz nem ész kell, hanem ital! – tromfolta le újból a kereskedősegéd.

Pelbárt legyintett. – Az nem ital, amit te iszol, az bizony csak lőre.

– Még hogy lőre?! – szólalt meg ekkor a sátorpult mögül a borát mérő gazda. – Az én szőlőm messze földön híres, az én boromért még Pozsonyból is elzarándokolnak!

– Azt akárki mondhatja! – legyintett Pelbárt. – Szélhámosok mindenütt akadnak. Én értek a borhoz! – fordult a többiekhez. – Mielőtt az Úr szent hivatásomra elszólított volna, szőlőket gondoztam, pincéket őriztem. Nekem elég csak beleszagolnom a borba, már az illatáról megmondom, hány éves, s azt is, hogy honnan van.

– Gyerünk, mondd meg akkor! – A borosgazda megtöltött egy kupát. – Nesze, beleszagolhatsz!

Pelbárt odahajolt. Orrlikai kitágultak. Megremegett, behunyta a szemét.

– Mit mormogsz?

– Az Úr segedelmét kérem e fontos kísérlethez. – Busa fejét hosszan himbálta a kupa fölött, végül elmormolt egy ámen t.

– Na, halljuk, te szakértő! – szólt a borosgazda. – Ez a bor honnan van?

– Hordóból! – bődült el Pelbárt.

A hallgatóság felnevetett.

– Ezt jól megmondta!

A borosgazda méregbe gurult.

– Majd én is jól megmondom! Ha inni akarsz, páter, vedd elő a pénzed. Ha nincs pénzed, hordd el magad, ne rontsd az üzletem!

– Nem tudom rontani – mondta neki Pelbárt –, mert az illatát tekintve csakugyan jóféle borod van. A szőlő, ami adta, napsütötte, déli lejtő aljában termett, nem messze innen.

– Ezt eltaláltad! – hökkent a gazda. – Várj egy cseppet! – Térült fordult, új serleget töltött. – Ezt szimatold meg!

Pelbárt beleszagolt.

– Ez nem onnan való! – mondta. – Ráadásul öregebb...

– Öregebb – hunyorgott ravaszul a gazda –, de mennyivel?

– Azt csak akkor tudnám megmondani, ha mindkettőt megízlelhetem.

– Ízleled ám a, majd megmondtam, mimet!

– Ezek szerint mégis az az igazság, amit legelőször szóltam – vigyorgott a barát. – Halljátok, emberek? – fordult a tér közepe felé. – Ne gyertek ebbe a sátorba, mert itt hamis bort mérnek!

A gazda kiugrott a pultja mögül.

– Ne üvölts, te barát, az Isten szerelmére!

– Engem te ne fékezz! – mondta neki Pelbárt. – Én az Úr szószólója vagyok, az igazság bajnoka! Borban az igazság! – kurjantotta. – De csak a helyesen fogyasztott, jó magyar borban. Ez pedig, amit itt mérnek... – bömbölte – lőre!

– Jól van, jól van! – csitította a gazda. – Isten neki, fakereszt, nem bánom, ízleld meg!

Pelbárt mindkét kupát átvette tőle.

– Ez karcsú, emez testesebb, s följebbről való. – Lögybölve vizsgálta, szimatolta őket. – Ebben több a napfény, azért zamatosabb lehet. A másik karcosabb, ütősebb. Hogyér' adod őket?

– A fakupában lévőnek fél garas, a másiknak két garas iccéje.

– Lássuk, megéri-e? – Pelbárt előbb a fakupát emelte húsos szájához. Belenyalt, felszürcsölt egy kortyot, de nem nyelte le, forgatta a szája odvában, csócsálta, hümmögve.

– Mit cifrázod? – szólt rá a kereskedősegéd. – Hörpintsd fel, ha már kidaloltad ingyen!

– Csiba! – mordult rá Pelbárt. – Nem serital ez, te! Azt egyből ledönti a torkán az ember, aztán böffent rá egyet, és jöhet az új korsó. De a borral, öcsém, másként kell eljárni. Főként a jófajta, magyar borral. Finoman, lassan, szeretettel. – Ismét kortyolt egyet. – Hm! Ez igen! – Nyelvével csettintett. – Megéri az árát! – pillantott a boros gazdára. – A fél garas talán még kevés is érte!

– Idd csak ki, bátran! – bíztatta, most már mosolygósan, a borosgazda.

Pelbárt felhajtotta a maradékot.

– Lássuk most emezt! Ez is magyar, ugye?

– Annyira, hogy nincs is magyarabb! – helyeselt lelkesen a gazda. – A tőkéket, melyeken ez a szőlő termett, egyenesen Tokajból hozattam, több mint hat esztendeje! Nehezen eredt meg, de már tavaly is bőven termett. November végéig hagytam érni a fürtöket!

Pelbárt a másik kupával is elbánt.

– Mennyei volt! – böffentette. – Bizton állíthatom, hogy az egész téren nincs ennél finomabb nedű!

– Halljátok, emberek? – kiáltotta boldogan a gazda. – Ide, ide! Mind ide! Halljátok a saját fületekkel, miként vélekedik az én magyar boromról az isteni igazság felkent szószólója!

– Felkent? Talán megkent! – Mérges képű, pöttöm, kerek emberke gurult eléje. – Ez így nem járja, fráter! – fordult Pelbárthoz. – Mit óbégatsz itt, he?

– Csakis az igazat – somolygott Pelbárt. – Apáturam azért küldött közétek ma este, hogy magatokat ennen magatoktól, butát az ostobától, okosan megvédelmezzem. Ezért hát megmondom, hogy tudván tudhassátok: ez a bor finom!

– Finom, az lehet, de hogy állíthatod, hogy az egész téren ez a legfinomabb, amíg az enyémet meg se kóstoltad?!

– Hagyd el, Rumcájsz! – vigyorgott a gazda. – Isten szolgája az én vendégem. Megihatsz még egyet – fordult Pelbárthoz.

– Miért inna nálad? – pattogott a pöttöm. – A te borodat már megízlelte! Gyere, barát, az enyémről is mondd meg az igazat! Német bor, Rajna-vidéki szőlőből van...

– Ha ragaszkodsz hozzá – tárta szét a karját Pelbárt – a tiédet is megkóstolhatom, Isten nevében...

– Aztán az enyimet, papocska, lelkecske! – érkezett lihegve egy távolabbi borsátor tulajdonosa. – Nekem szőke, szláv borom van!

– Jól van, jól van, csak sorjában, szépen... – indult útnak Pelbárt. – Hosszú még az este!

Egész csődület követte sátorról sátorra, mindenki hallani akarta tudós véleményét, s mind szakasztott úgy lögybölte, szürcsölte, csócsálta a bort, mint őkelme. De míg a többiek fizettek érte, Pelbárt széles torkán ingyen folyt le a bor, akár szőke volt, mint a szláv asszonyok haja, akár testes, mint a Rajna kincse, akár vörös, mint Krisztus urunk vére.

Kereskedősegédek, céhlegények, fényes szemű, vastag derekú cselédlányok, de főként bányászok mulattak a téren. Egyre több párocska vált ki a táncból, s tűnt el a sötétbe futó utcák torkolatában, mintha a lányok nem győzték volna kivárni, mely napon hajt ki a hajnalban metszett Borbála-ág, hogy leendő kedvesük nevét megjövendölje. Ha jól láttam, az én Kara barátom is elvitte Vaszlovics Irént a nagytemplom mögé, egy szellődzködő körre.

A ringburger urak gazdag házaik ablakából, függöny mögül lesték a vigadókat, épp úgy nem óhajtottak keveredni a „csőcselékkel", mint a plébánia papjai, kik még a nagytemplom kapuját is bereteszelték az ünnepi estére, nehogy a mámoros hívek kárt tegyenek a berendezésben. Nem is hiányoztak ezek senkinek, csak nekem. Nekem se mind, csakis egyetlenegy. Keresztül-kasul bejártam érte a teret, de sehol nem botlottam Dorkába. A csecsebecséket kínáló sátrak mellett kötöttem ki. Faragott sípot, madárnyelvet, színes üveggolyót, hamis ezüstláncot, sarkantyút, csatot árult az egyik. A mellette lévő süvegcukrot, törökmézet, s egyéb nyalánkságokat. Kiválasztottam közülük egy kéttenyérnyi, piros mézeskalácsszívet.

– Mi az ára?

– Egy garas! – felelte az árus.

Próbáltam alkudni, de nem engedett. Megvettem a szívet, csuhámba rejtve bámészkodtam tovább, mit vehetnék még meg. A harmadik sátorban elhullott makkból, vadgesztenyeszemből, faforgácsból és fenyőtobozból szerkesztett figurákat árult egy nálamnál fiatalabb gyerek. Volt köztük kis szamár, varacskos

disznócska, bárány, bőrmadzagon lógó, süveges manócska, épp oly gyűrött képpel, mint amilyen az enyém.

– Válassz egyet, testvér! – bíztatott a gyerek. – Mindet magam készítettem. Gonosz bányarémek ezek, mint az igaziak, odalent! De ha amazok meglátják, hogy egy testvérüket a nyakadba akasztva viseled, nem bántanak. Ha meg egy lánynak kötöd a nyakába, olyan pajzánságokat suttog neki a manócska, hogy nem bír a vérével, s nem hűtheti le más, csak annak a csókja, aki megvette tőlem...

– Ez itt mibe volna? – csippentettem fagyott ujjaim közé egy tüskés vadgesztenyesipkát viselő törpincset.

– A manó egy garas...

– Ne nevetess, gyerek, inkább magam fabrikálok egyet...

– De nem ilyet! – pillantott rám. – Nézd csak meg jobban! Mindnek borostyán a szeme! A követ magam leltem, odalent.

– Csak nem bányász vagy? – nevettem.

– Pendelyes koromtól! – felelte büszkén, s szomorkásan cseppet.

Megsajnáltam. Láthatta rajtam, hogy habozok, mert összekotort egy fél tucat állatfigurát.

– Ezeket ingyér adom a manódhoz! A kiskrampuszok napokig eljátszanak velük! Jó lesz a húgodnak vagy az öcsikédnek!

Elszorult a szívem. Hiszen ha testvérem lenne...!

– Üveggyöngyöd nincsen? – kérdeztem.

– Az nincs, de vannak itt kis szekerek! – mutatott egyet. – Legyet foghatsz bele, úgy húzzák, mint az igazit a lovak!

– Nincsenek itt legyek! – mosolyogtam.

– Tavasszal majd lesznek!

– Hol van még a tavasz...

– A szívekben – felelte a gyerek.

– Ki fia vagy? – kérdeztem.

Megmondta.

– Akkor rokonom vagy. Apád az én apám öccse.

Megrázta a fejét.

– Apámnak nincs bátyja.

– De volt neki – feleltem.

– Sose beszélt róla.

Mögöttünk, a tér keleti sarkában hangzavar támadt. Kurjongatva köszöntöttek valakit vagy valakiket. Megvettem a manót, aztán elbúcsúztam a fiútól, hogy megnézzem, kit üdvözölnek. Nagy embernek kell lennie, egész sokadalom tódult össze a fogadására. Bicegve futottam el a tüzek mellett. Még a boros sátrak környéke is kiürült, egyetlen alak imbolygott előttük, mint árnyék a hóban.

– Állj meg, Nyuszigyerek! Gyere, igyál velem! Megtanítlak inni Istenesen! – Pelbárt volt az. Messze kikerültem. Ekkor a fal mellől kinyúlt egy kar, egy marok megragadott.

– Mondhatom, szép dolog faképnél hagyni az öreget! – Valentin atya kapta el a grabancomat. – Hol kódorogtál, he?

– Téged kerestelek! – füllentettem.

– Akkor örvendezzünk ketten! – Belém karolt. – Vezess – parancsolta –, amerre a többiek mentek!

Mire odaértünk a tér keleti széléhez, a sokaság megnyílt, utat adva az érkezőknek. Két fáklyás legény tűnt fel az üdvözlők sorfala közt, s a nyomukban – csak nem? de igen! – hódprémes bundában az én Dorottyám apja, Pregitzer úr közeledett, s mögötte – Uramisten! – két nőalak lépdelt! Egy termetesebb, s egy vékonyabb, sudárabb. Kucsmák, süvegek repültek köröttük az égre.

– Éljen, éljen!

Pregitzer úr megállt, bevárta lányát és asszonyát.

– Folytassátok, mintha itt se volnánk! – zengett erős baritonja. – Szóljon az a nádsíp, nyekeregjen a kolduslant! Mi is fordulunk egyet köztetek!

Ismét felzúgott a vivát, dobok pufogtak, kereplők csörögtek,

– Kit üdvözölnek ilyen kitörő örömmel? – tudakolta Valentin atya.

Kiszáradt a szám, mintha tapló volna a nyelvem helyén.

– A leggazdagabb... ringburgert... – nyögtem. – A felesége és a leánya van vele.

– Vezess elébük! – parancsolta.

Dobogó szívvel engedelmeskedtem. A tömeg körbe húzódott, mindenki Pregitzer úr táncát óhajtotta látni. A tekerőlantos legény megtekerte a szerszám kurbliját, a húrok felzengtek.

– Add a kezed! – fordult a nejéhez Pregitzer. – Hadd lássák ezek a derék emberek, hogy Borbála tenéked is szent, s a mi szívünk is repes örömében, hogy együtt ünnepelhetjük őt a váras népével.

A nyenyerés egy lassúba kezdett, Pregitzer úr délcegen járta, elegánsan irányítván az asszonyt, ki láthatóan nem szokott efféle tánchoz, vagy valamiért nem akaródzott neki, de hallván a közönség bíztatását, egyre pirosabban, ügyesebben lépdelt a zene ütemére. Dorka a fáklyavivők közül nézte őket. Borbála-ágból kötött koszorút viselt, mint egy királyi ékszert. Földig érő, hímzett, báránybut köpeny rejtette karcsú alakját, nekem mégis úgy tűnt, mintha épp úgy látnám, minként reggel, mikor egy szál ingben szökkent fel a falra, hogy onnan elröppenjen. Most szelíd volt a szeme, tekintete oly gyermekien ártatlan, hogy elszégyelltem magam. Talán csak álmodtam a reggel történteket. Ez a szűzi angyal parancsolta volna, hogy a magam hús-vér Borbála-ágát mutassam meg neki, milyen mikor kihajt?

– Ne bámuld, mert kiesik a szemed! – súgta a fülembe Levendel páter. Furcsa ez a vénkori siketség meg vakság. Amit az öregek hallani és látni akarnak, mindig

érzékelik. Máskor bezzeg... Vagy Dorottya villámló szépsége tesz látóvá minden vaksi tekintetet? Nem csak mi bámultuk a lányt. A köröttünk toporgók közül a legtöbb legény sem a szülők táncát, csakis Dorkát nézték, vágyakozó, sóvár tekintettel. Köztük volt a kereskedősegéd, kit Pelbárt inni tanított, meg egy másik, nyalonc ficsúr, kiben a városi kémlész fiára ismertem. Kettéfésült, vállig érő haja ragyogott a rákent pacsulitól, úgy illatozott, hogy émelyegtem tőle. – Közelebb, közelebb! – löködött a páter.

Hiszen ha volna elég bátorságom hozzá, most odafurakodhatnék Dorka mögé, nyakába vethetném a manómat, had tegye a dolgát. Miért ne? Ha a szentföldről való talizmánok megóvhatják a viselőjüket, ha a szentek ereklyéi gyógyító csudákat tehetnek, miért ne segíthetné egy borostyánszemű gesztenyemanó az én szerelmemet? Könyökkel törtem utat a tömegben, vonszoltam magammal Levendel atyát is Dorka felé, mintha csak asszonyanyja táncát kívánnám közelebbről látni.

Mi tagadás, lett volna mit nézni őrajta is! Dúskeblű, érett asszony, szeme, mint a feketeszén, haja, mint a legsötétebb éjjel. Ahogy a nyenyerés fürgébb ritmust tekert, s a sípos is rákezdte, Borbála anyja szinte nekivadult. Pörgött-forgott, hajladozott az ura körül, mint a szederinda. Megnyílt ajka közül gyöngyfehér fogak ragyogtak, rózsaszín nyelvével csattogott, csettegett... Dorottya nem rá ütött, de nem hasonlított az apjára se. Hószín arcát fénylő rézhaj keretezte, s az a kiismerhetetlen, zöldeskék szeme...

Hideg volt az este, mégis megizzadtam. Jobb karom hajlatát az atya markolta, bal kezemben a vékony bőrszíjra bogozott manót szorongattam. Kis félkört írva a tömegben már csak egy lépésre voltam Dorkától, amikor valaki durván megtaszított, fejem összekoccant az atya kobakjával, bal kezemből kirepült a manó, éppen Dorka előtt hullott le a hóba.

– Szép kisasszony! – ugrott ki a sorból a pomádés nyalonc. – Ezt elveszítetted! – Fürgén és kecsesen hajolt meg, s felkapván a hóból az én csudatévő amulettemet, Dorka nyakába akasztotta. – Megengeded, ugye? – mosolygott a lányra, meg sem várva, hogy az rábólintson, vagy tán nemet intsen, megragadta a csuklójánál fogva, s a középre vonva táncoltatni kezdte. Most megjárod, gondoltam, ezt a lányt nem lehet csak úgy elragadni, akkora poffot kapsz tőle, hogy lenyalt hajad minden megkent szála égnek áll! De Dorka nem ütötte meg, hanem vörös haja tövéig pirulva, csillagszeplős arcán megadó mosollyal, engedelmesen lépdelni kezdett vele a muzsika egyre gyorsuló ütemére. Példájukon felbátorodva más párok is középre perdültek.

Nem tudom, honnét szállt meg ekkora bátorság, kirántván magam az atya szorításából, Dorkám lába elé vetettem magamat. Épp akkor ért véget a zene.

– Királynőm! – akartam szólni, de valaki a rosszabbik lábomra lépett, így csak egy hörrenés szakadt ki belőlem.

– Mit akarsz, te büdös? – meredt rám a kémlész fia.

– A manó... – dadogtam –, az amulettem...

– Eredj innen, kódis! – Lábbal taszított meg. Hallottam, ahogy a keblembe rejtett mézeskalácsszív a csuhám alatt kettéroppan.

S ekkor megesett a csoda.

– Miért bántod? – szólalt meg az én szépséges szerelmem, leguggolt hozzám, hogy talpra segítsen. Máig se tudom, hogy ebben a világban történt-e avagy a másikban, melyet csupán képzeletünk szavai alkotnak, Dorka szív alakú arca oly közel ragyogott előttem a fáklyák fényében, hogy édes leheletét a képemen éreztem, mintha eperajka az enyémet érintette volna. Bárhogyan is esett, a pillanat elröppent, Dorka felsikkantott. – Istenem, de csúf vagy! Egész megijesztesz! – Felszökkent mellőlem, a kémlész fiába karolt. – Vess egy garast a szerencsétlennek!

A ficsúr vigyorogva nyúlt az övéhez.

– Legyen inkább kettő! – bogozta erszényét, két rézpénzt halászott ki onnan.

– Nem kell a pénzed! – köptem immár másodszor a havat aznap este.

– Dehogynem! – fujtatott fölöttem a vaksi Levendel atya. – Kegyesen fogadjuk adományodat, ifjú úr, a kolostor nevében! Kövessétek ti is a jó példát, gyermekeim az Úrban! – fordult a köröttünk állókhoz. – Adakozzatok Borbála estéjén Krisztus szerelmeseinek!

Ekkor, mintha vezényszóra, más barátok is köröttünk teremtek, koldustarisznyájuk száját szélesre tárván fordultak az ünneplő tömeghez. Elsőként maga Pregitzer úr moccant, szélesen nevetve egy ezüst dénárt vetett Levendel atya addig nem tudom hol őrzött, rongyos iszákjába.

– Lám, a kolostoriak is velünk ünnepelnek! – szólott a tömeghez. – Had legyen hát számukra is emlékezetes ez este!

Nem sokan, de azért követték a példát, így a távollétükkel tüntető plébániapapok adománygyűjtő perselye helyett a szerzetes testvérek tarisznyáiba hullottak a péterfillérek.

LÁZÁR BENCE ANDRÁS

A rend értelmezései

Vannak szabályaim.
A reggelt nyitott ajtónál állom
végig. Az estét egy ablak alatt.
Így részt veszek az elosztásban.

Téged délutánra hiszlek el.
Addig ugyanolyan fikció vagy
mint az őszi sárgaság egy esős szeptemberi
délután. Ebben hidd el, semmi
kényszer. Ez úgy igaz, mint a levélhullás.
Megkérdőjelezhetetlen.

A napokat a szemben lakók számolják,
azt mondja az egyik, ma nem húzom fel
a redőnyt, a másik új függönyt vásárol.

Persze, a zajos városok, egy építkezés
markológépei, egy vihar rombolásai
megbontják a rendet.

És így a szabályaimban te osztod
el a reggelt, az estét és a délutánt.
El kell, hogy higgyelek, mint az őszi
sárgulást, mint a levélhullást hajnalban
egy ablak alatt.

Te számolod a napjaim
és nincsen, ami megbontaná a rendet.

Ez a finomítás

Most a ruháidat pakolom, el kell vinned innen.
Még a szövet is reszket a szagodtól, a nedvektől,
amiket bennük hagytál. Ez a törvény.
E nélkül nincs újjáépítés. Nincs elhagyás.
Ahogy a mesterember kirántja és újat köt
a vízvezetékbe. Ez a finomítás. Ezt kell tennem veled is.

Finomítani, hangolni. Egy brácsát szoktak így.
Húrtól húrig, hogy az új szimfonikusok fő mutatványa
legyél. Egy ereklye. Itt játszanának rajtad a városban,
hét órás kezdettel. Abban a kihalt bálteremben,
amiben tíz éve még a kutya se, nem hogy a szimfonikusok.
De miattad megszépítik azt is. Ott fognak az első sorban,
hogy mindenkinek a szeme ügyébe, hogy mindenki csak
téged figyeljen, ott fognak rajtad játszani.

De te régen eltörtél, még a retusálás, a húrtól húrig
finomítás előtt, darabokra. Így egy másikat kellett
keresni helyetted, egy drágább élet alkotórészét.
Ahogy a mesterember kirántja és újat köt.

A ruháidat kell most hajtogatnom, berakni
egy dobozba, ráírni: ezt el kell vinned innen.
Mert még a szövet is reszket a szagodtól
és a nedvektől, amiket bennük hagytál.

Egy légvétel összefüggései

A tetőcserepeket most cserélik.
Valaki motoz a padláson. Érzem
a mellkasomban, ahogy a cipője
a korhadt fahasábhoz ér. Olyan, mint
egy szívdobbanás. Olyan tompán lüktet.
Nem tudom kitörölni, érzem a tüdőmben,
minden légvételnél. Olyan, mint
amikor rajtam fekszel, pulzál
a nyakad alatt az egész. Nem tudok
mit tenni ellenne, érzem a gyomromban,
ahogy cseréled a tetőcserepeket.
Azt hiszem, ha felkelnél, miattam ne
aggódj, elviselem, ha beázik, ha felkelnél
megállna ez a lüktetés.

A felejtés módszere

Az utolsó mondatokban ígéret van.
Legalább annyi, mint egy pázsit
természetében. A fűnyíró tartályát
teletöltöd, megnyomod az indító gombot,
két kör és készen van. Aztán meg visszanő
és kezdheted elölről az egészet.

De a felelősség nem a szájat, nem
a rágóizmok összehúzódását terheli majd,
nem a levegőt a gégefedő alatt,
nem a szív pulzálását.

Itt a szövetek átváltozásáról van szó.
Kiküzdik magukból a megtanultakat.
Egy mozdulatsort hagynak el valahol
a mondat végén. És utána újra nő
föld felett a pázsit, egy végtag mozdulata.

Aztán csak két lépés. Az elsőt az egyensúly,
a másodikat már a szándék miatt.

Csak két lépés és az ajkad az arcod
szélére szorul, mondod kettő.
Kétlépésnyire a pázsit a fekete
madarakkal, télen.
Kétlépésnyire a szív pulzálása,
a hang a gégefedő alatt.

Egy fűnyírás következetlensége,
amit elmondani
csak az utolsó mondatokkal szabad.

Kifogyott a tartály és innentől,
ha kerítést képzelünk a bérház helyett,
a pázsit utáni táv egy régi történet
újrakezdése csak.

TURCZI ISTVÁN

Rubén és Alfonso árnyéka összeér

(Rubén Dario és Alfonso Cortéz
nicaraguai költők síremléke előtt
a leóni katedrálisban)

Hol van a kéz, mely teremteni tud,
kérdezed hosszú utunk végén
a csukott szemű templom hűvösében.
Mint két, hangszerétől megfosztott
utcazenész, lehajtott fejjel ülünk
az oldalhajó kövezetén.
Ne számíts elragadtatásomra.
Sosem tudhatod, kire mikor
kezdenek el hatni a szavaid.
Akár egy időzített bomba,
megfeszül agyadban, kattog,
míg fel nem robban.
Ők, a haláltudók, bölcsebbek nálunk.
Ha lecsukom a szemem, látom őket,
ahogy egymás mellett fekszenek,
s mint a füvek, belélegzik
a föld alatti fényt.
Minden hit és kétségbeesés alapja
az, ami megváltoztathatatlan.
Esteledik, és ez így lesz holnap is.
Miközben a vers konokul fut tovább
az elíziumi papírmezőkön,
Rubén és Alfonso árnyéka összeér.
„Úgy írj, ahogy mások imádkoznak.”
„Úgy élj, ahogy mások meghalnak.”
„Úgy halj, fenséggel, ahogy a nap lemegy.”
Sosem tudhatod, kire mikor
kezdenek el hatni a szavaid.

Önzésünket szemünkre hiába hányják
felnőtt fiaink, láva-szemű lányaink.
Könnyezünk majd, mert hiányoznak,
könnyezünk majd, mert tudjuk, mi is nekik.
Azután fejet hajtunk, megpihenünk
a leóni katedrális hűvösében,
és az eggyé vált árnyék résein áttörő
lassú, lisztes ragyogásban
gyűjtünk egy marék reményt.

SZEGEDI KOVÁCS GYÖRGY

Meggypiros ajkúak

A macska izzadt lába nyomán,
gátlástalan kívánságaiban
menj csak utána kopóm,
de egyedül,
s ne lepődj meg semmin!

Én még itt időzök,
Izisz futását leskelve.
Amazok sírnak a túloldalon,
a naponként születők a lélek-látók,
a meggypiros ajkúak.

Hajszárító nincs.
a szél forró,
szólni nem kell.

Por-torzó

„Ott sziget van,
rajta egy hegy,
előtte vannak azok a
kicsi dombok.”

„Szerintem egy panda,
mögötte kukucskál
a kicsinye.”

„Inkább az egy szamuráj,
most csapja le
ellenfele fejét.”

A poros üveglap előtt beszélgető
gyerekek fölé hajolok én is,
szemükben kíváncsi csillag:

„Mindenütt tenger,
ott lejjebb apró sziget,
ül a homokban valaki,
csak maga elé néz.”

TANDORI DEZSŐ

Csoda- és rémkörülmények*

Hogy jogom volna rá, hogy ez lenne az igazság, hogy miért ne: lenne csendesség, sok, maradna el a karattyoló világ, az eseményzűrzavar, a közeli–középtávoli beszéd, megbeszélés, emberi együttérzés igényének álcázott megannyi automatizmus, de hogy már a hangjelenségek magukban az iszonyatok, a rémkörülmények, és a csodák volnának, melyekhez sem kicsinyes jogkörülmény, sem igazságelv, sem külön szerencse nem kellene, még hogy... te lennél a fogalma annak, foglalata, igen, hogy az ember igenis ne tartson külsőt, megközelítési útvonalat, ne legyen találkozás ideje-helye aktuális az életében, lenne az a nem semmi semmi, s mi ebben az érdekes? mindenki így van vele! Csak...

...tényleg előnyös neki, testének-lelkének, ha ott lesz;
pofátlanság lenne kibújnia;
nem a világ;
viszonoznia kell a kedvességet;
nem kell félni;
majd elfelejtjük, s legközelebb!

És fogyatkoznak körüled, akik ugyanolyanok, mint te, és szinte kapaszkodnod kell, hogy te magad helyben maradj, igaz, hová lennél különben? Hiszen te nem tartasz küllemet, nem érzel társas vágyat, nem érdeklődsz érdekes helyek iránt, nem sokat vársz engedékenységedből, nincs számodra külön „üdv”... nem folytatom.

Próbálom folytatni. Hogy ez még közel sem a vég... hogy minden elviselhető, de semmi se minden...hogy nincs közelebb, mint a legközelebb... hogy dehogy zavarsz, engem minden zavar.

A csoda és a rém körülményei nem válnak szét. S mert sosem váltak szét, Kafka, nem is tudod melyik melyik, mert hogy melyikből még melyik lehet...Különben is, ott az életed, a végső szerencsejáték.

„És mi az, hogy ennek szent rendje is van, polinézes, sorsunk-védő?!”

Anti-kismosás?

Ha az írás nem...

...kezdtem volna. De mondjuk el még az alábbiakat, közbevetve. Ha a kismosásról azt mondtuk, leszedése igazabb való lehet, mint közepes mértékű-értéktelenségű érintkezések, amennyiben valaki van még a lakásban – szeretett madár, kutya, ember netán –, továbbá (mint most hajnalra, hogy ezt írom) bejönnek az Eurosporton a kubilcakai férfi és

* Előzetes a *Csodakedd, rémszerda* c. kötethez, amely az ünnepi könyvhétre jelenik meg a Tiszatáj Kiadó gondozásában.

női torna eredményei (Osaka melletti nagy nemzetközi verseny), mert épp ez adja gépies vigaszunkat, a világ helyett, vagy jön egy szép film a Bodeni-tóról, akkor, ugye, kafkaian kismosás... maradandó élmény emlék.

Ha egy hajnali órán – a „ha" szó: ld. Kafka a műlovarnőt a cirkuszban a karzatról néző, a sok szépség láttán végül keservesen zokogó fiú története – madárkánk még alszik, kutyánk kosztot les, ahogy feleségünk a konyhában a napot előkészítve tevékenykedik...de elég!

Akkor, mint Babits is mondja híres versében, kérdve este, csak mi közölve hajnalban: akkor megkérdezzük:

miért, hogy a próza (főleg!) nem okvetlenül a szerzőt mondja, hanem (ha valóban ér valamit) önmagát (mondja, adja), de ez nem von le a szerző felelősségéből túl sokat;

miért, hogy azt a prózát, amit „ismerősökkel való-valló" érintkezésnek nevezhetünk, érezhetően abbahagyjuk, mint a kocsmapultlátogatást is, bár idehaza kortyolgatunk, délutánig, csak hogy meglegyen a nap, ha megvan a nap, nem kell hozzá semmi; mi van meg, hogy a vallomásokat, tanácskéréseket, kétségbeesett vallomásokat abbahagyjuk, reménytelenségből nem kellenek?

Mi az, hogy úgy érezzük...De mi *az,* hogy úgy érezzük? Mert mi-az-hogy-úgy-érezzük, hogy úúgy, hogy úúgy, hogy úgy.

És végigmegyünk europolinéz-mikronéz szent helyeinken a szobában, madárképeket simogatunk meg, medvéket, Londonokat?

Az esszé-kisszínes eredmény...

...és ahol a Tiszatáj-összeállítást abbahagyom: ahonnét nem folytatható.

Mert nem megy:

életelmúlásfélelem leírása, sőt, hogyan lesz, és mi lesz, csak hirtelenségét ismerem a kevésbé végzetesnek (elzuhanás... tűz a szomszéd lakásban... egy meglengő daru házunk felé...rettegés, hogy a szomszéd építkezéstől házunk megcsúszik, roggyan... külső és szomszédos hatások, de e szavak is jelzik: nem a saját test árulása, szerencsétlen megtörése, cserbenhagyásos nem tudom, mije), csak hirtelenségeket ismerek, de álom volt mind ébredéssel, még ha sok héten át kínlódtam is, még ha...

... igen, még ha sok éven át is! vagy másfél éven át, 14 évesen, mikor daganatot-duzzanatot „diagnosztizáltam" bordacsontomon, és megismertem az önvád megannyi keserűségét: ha tegnap orvoskézre adtam volna magam... még lett volna mentség... és a többi.

Nem érné meg a korcs dadorászás, ami a félelem konkrétabb leírása lenne. Még egy város élménye, a testi szerelem élménye is jobban leírható (a szerelemé egy várossal, a városé egy szerelemmel), mint ez: túl hamar immár meg fogok halni. 72-re hányadát húzhatom?

S nem is a leírhatatlanságtól félek itt-ezt-abbahagyóként. Hanem hogy végképp más az érzület. Előbb megértik, páran, mi az: felébredve megsimogatni sok fényképet, medvét, madarat (ez utóbbiak nem azonosak élő madárkánkkal, és kutyánkat is megsimogatom), de mint tabutisztelő, szent lényeket hívő europolinéz, teszem ezt, talán racionálzen, így is nevezhetném: igen, még erre is több a „vevő", mint arra, hogy „mennyi lehet hátra" dolgában mi az érzetem. Itt maradsz teljesen magadra, mint írtam másutt, „itt hagyod abba", add fel.

De hiszen annyi más dolog is van, mint az írás:
Például : de fájdogál negyedéve a koponyám.

„Sokadik önismétlés”

MI EGY ILYEN KÖNYV?

Kezdjük itt: „Egy *milyen*...?”

Írtam sok effélét, amifélék e könyvben vannak, most ez mégis egy áttekintés. Válogatója hozta létre a könyv-művet, magam tettem egzisztenciálissá a toldalékaimmal. Mikor ér véget egy ilyen könyv készülése?

Azt nem tudom, de két másik dolog szinte biztos.

Jó, ha – nem csupán ezen a könyvön, képzetén – dolgozom valamin, aztán odáig jutok, hogy már nem mesélek róla. Stílusomban (mely az aforizmatikusoké): nem kell hozzá már más unása.

Ahogy régen volt a magába zárt egység egész, a monád, így van ma az „unád”. Nem múlt idejű ige, hanem főnév.

Ez akkor már nem kell. A könyvet ilyképp eleresztettem.

Túloznék, ha azt mondanám, „leveleztem” ezzel a könyvvel – anyagával – évtizedek során. Kerestem valakit, akivel beszélhetek? Túlzás, azért. Kerestem, mit mondjak el? Ez sem igaz.

Az a „viccem”, hogy *befejezést leveleztem, levelezést befejeztem,* szép igazság, de... Elsősorban a levelezésre nem vonatkozik.

Ugyanígy mondhatnám: „Sajnos, még mindig Victor Hugo a legnagyobb költő”, idézem a megkérdezett francia poétát, de, teszem hozzá: „Még mindig aludni a legjobb”. Erre Hamlet: álmodni, az a bökkenő.

Ilyen írások? És *elmondani*? Talán sokszoros önismétlés, de feltaláltam a RÖNI fogalmát, úgy járva-kelve. Elmondani valakinek a szívünk-legfontosabbját? RÖNI! Mert: Reménytelen, Önártó és Nem Illik. Gyengébbekért: R...Ö...N...I. Akkor miért mégis egy ilyen könyv?

Mestereimtől hallottam „a szellem higiéniája” kifejezést. A lélek higiéniája az lenne, hogy „elmondani”. De érdemlegesebbekben: RÖNI. Szép Ernővel mondanám: sok semmi, ez. Nyelvünk: a *minden* fogalmát korlátozza a *sok*. De Szép Ernő egyik kötetcíme ezt elmondta már.

Közbeiktatás: feleskontroll?

A NEM „KELETI”, NEM IS „NYUGATI” EMBER KÉPLETÉHEZ MUSILNAK

Volt olyan irodalmi csoportosulás (1989 előtt, megjegyzem, neme *ez* „az” az évszámom, ha értjük), hogy *Fölöspéldány,* na, használom formaszellemét itt. Természetes, hogy az írás első képtelensége nyomban az ihlet és a kontroll kettőssége. De a második kontroll csak az olvasói, az első a szerzőé, s hogyan is ne lenne ilyen, másképp automatikus írásról lenne szó, s az igazán – nem vált be. Volt. Tovább. Az ihlet, szerintem, az írásban még nem össz-szellem-jellegű, tehát nem „zen”, nem „szentlélek”... e kettőt veszem figyelembe én (ha itt ki-tantételesítem, s nem szívesen teszem ez utóbbit), ha tehát élet és irodalom, a zen jelleg az írás szellemét határozza meg, a szentlélek az életed védelme, amennyiben.

(Magadnak is minimum elder-felhárnak kell lenned, pl. a közlekedésben, az érintkezésben stb. Erről írtam „A komplett Tandori” etc. könyvemben. Mármost ha írásodat a zen szelleme határozza meg, s kockázatosan azt mondod, a szentlélek hatja át (nagyralátás!), mit jössz még a magad kontrolljával? Manapság, mikor még a Balzac–Tolsztoj–Dosztojevszkij–Csehov etc. korszakoknál is rosszabb az ebbéli helyzet, a magad kontrollja egyben olvasói kontroll is, és közben (nevéhez itt igazán híven hatva) a médiáé. Nem könnyen mondhatod, hogy ezen kívül helyezted magad! Ha viszont... akkor semelyikfelé se jó az ügy. Természetes önkontrollod a merőben szakmai. A célratartottabb lehetőségű „vers”-nél ez tisztább képet mutat. A „próza” még egyre kísérleti. (Marad is.) Az író kezdetei: az olvasó keresése. Közben olykor inkább az úgynevezett „hatalom”, később – ma?! – a „média” követelései hatnak. (Han henyélnek.) Gyarapítja-e az úgynevezett alkotót? Mivel itt csak azt tekintjük: művészetében gyarapítja-e, legokosabb émellyel elfordulni a kérdéstől magától. Lerövidítve azonban a gyakorlattól nem függetleníthető utat (s végeredményt): egy maradandóan európai gondolkodású (bár amerikai stb.) egyén tapasztalatom szerint a „megnevezhetetlen” (a zen) és a szentlélek (nem világi elemekből tevődő világ-rend) kettős vonzatában állhat csak. Nyilvánvaló, hogy az angyalibbnak nevezhető szellem főleg az utakon véd, sorsod alakulásában (saját tevőlegességeddel), a zen jellegű meg közvetlenebbül határozza meg műved (irodalom), de életed vitelét is.

Mindezek után, s ha vissza- és körbetekintek, semmit sem mondhatok. A mondás eleve médiajellegű lesz az olvasónál („befogadónál”), ez első hamisítása. Ha viszont nem mondok semmit, ezt már csak addigi munkám tetőzéseként tehetem, jó részt benső érzetem marad. Ha mármost ez az érzet benned, értsd, bennem, az íróban az irodalomteremtődés érzetét kelti, a „zen” elem, ez a feles-szellem az életem része lett, alkotó eleme úgy, hogy a kínosnak minősülő (ez az én érzetem!) irodalmat, művészetet nem kell produkálni. A szentlélek jut felelősebb szerephez. „Profilja” inkább életvédő, kalauzoló, már ameddig lehetősége van rá, gyakorlati valódban vezet, míg a zen – a cselekvésre nem kényszerülő részt hatja át. Ilyen állapotodban az irodalom (csinálása) teljesen gyötrelmes hívság, e csekély írás is végső önellentmondás, rosszabb esetben, ha értelmét látod, nagyralátás.

Egységesítődik „mindez”, ha egy különösen hideg téli reggelen, ablakodon kinézve a városra így-úgy, azt mondod: „Kimenni... ma... én? Nincs az a ...!” Ezt kafkásan mondtad, de Pascal szellemében (ti. hogy az emberek minden baja abból jön, hogy nem bírnak megmaradni szobájukban... már írtam ezt, s hogy szobádban mennyi baj jöhet, el nem számolható, borzalomig mehetnek dolgok), mindenesetre remélheted, hogy angyalaid nem tanácstalan kéz-szárnytördeléssel válaszolnak: „Kérjük...” S hogy csak csend és türelem.

A többi már Musil, Pascal, Kafka. Na igen, a többi!

(Mindegyik közbeiktatás:
2010 január elején)

Az „i” modell

JÓL LEÍRHATATLAN, MERT „A PONT AZ I-N”

Az esszé (a kis színes, a karcolat, a fél-tanulmány stb., itt: ami nem szépprózа-novella-regény, nem költemény, nem tudósi mű, nem színpadi ez-meg-az) nem a pont az i-n.

Semmi sem az, de amaz írások, melyeket – amilyeneket – kötetünk itt egybefog, nem csúcsai semminek. S nem személyem okán (nem).

Írtam egyebütt (ugyanitt, közel): valaha a filozófiát (tudósi művek) csakis eszmeinek tudtam elképzelni, de nem csupán a pragmatizmus, az egzisztencializmus, a tényfeldolgozó, szakmákat elemző – festészet, vallás, elektromosság, gáztan stb. – filozófiai hajlamok és hajlások tanítottak ki jobb dolgomra (eines besseren gelehrt, hogy ne kelljen a magyar szót itt), de az életem is.

Egzisztenciál- és angyalfilozófiám szorosan összefügg saját életemmel.

A montaigne-i eszme, melyet (francia szakos egyetemista nem voltam, sajnos) félig ismerek csak, de úgy aztán nagyon, az életelemek elemzését célozza, követi, tűri, rabszíjaként.

Meddig mehetek azonban életem írásával, ha filozofikus vagyok (e csekély írásokban stb., mert nem adhatom alább)? Rossz helyen a záró jel, de értjük, fennszavas olvasással.

S ennyi árnyalat, tényező, mit hogyan értsünk (jól)! Mi mindenről nem írhatunk.

Holott az, hogy váltunk bizony montaigne-e angyalhívő egzisztencialistákká, eléggé tág keretezést adna nekünk.

Csak épp... ha nem versben, szépprózában (regény, egyéb) dolgozom („fejezem ki magam”: otromba), kiről-miről írjak?

Életem társai közül Főmedvémékről írhatok, madárkáinkról (egy fordításom kritikusa a „verebek” helyett *írtam* „verébkék”-et kifogásolta lenézőleg, van-e olyan rövid összetétel, hogy „lenézőleg”, így, ha rólam a hangsúlyosság), írhattam – nagyján, bár nem értették, ahogy én írtam – lovakrul, tájakról, képekről... lassan vége. Nem írhattam életem emberszereplőiről, valóján kereplő szakmai kereklőiről (Kosztolányi-szellem), ahány szakmagyakorló, annyi szakma, nem vagyunk *egyek*, írta Rilke, s Főmedvém: „Nem vagyok, mit *egyek*?! Hagyjuk.

A montaigne-i aspirációjú esszé-kisszínes (egybeírva e szó is, és nem részletezve a műfajárnyalat) önellentmondás. Hiszen...

Nem magyarázom. Feleségem édesanyja mondta egyszer, még a nyolcvanas években, engem ért vádakat hallva, rájuk felelve: „A verebekről írt? Hát kikről, mikről írt volna?” Holott a kedves nagyasszonynak 8–10 dédunokája stb. van, s emberek közt él igazán. De engem, hiszen, ismer. És a világot is, mely az írónak témát ad „eszmeileg”. Persze, írtam azért másról is, de az esszé mindig egyoldalúság, mentségem ez itt lenne. Irodalomról írnom még hagyján.

Csak vázlatát adhatom közléseknek, melyek itt még „montaigne-iekbe” kívánkoz*hat*tak volna.

Technikaiak. Hogyan ejti, utálja ki etc. az embert egy periodika. Nem küld példányt magasztalt Duchamp-esszéjének kiadásából, nem fizet, a másik helyen más a dolgozó a „Kafka szorongásai”-val sem fér a lapba... hagyom.

Házi technikai nehézségekről nem szólok, leszögeztem. Eleve nehéz dolog a sokáig kitartó heves szeretés is, ha az egyik ember inkább magányos hajlandóságú, a másik társas...

és az élet csúnyaságai hozzák össze őket ebben a 2000-es évek Magyarországán, persze, mi az – hagyom. Az „i-modell” egy sor hagyás tere. A „befejezést leveleztem – levelezést befejeztem” találmányom ki volt itt már elemezve. Az örök megcélzás a „befejezés” lett volna, mint lehetetlen. A „levelezés”: cselekvés, érintkezés, írás stb. ennek jegyén. Aztán „ne már”! Tehát nem a levelezés konkrétumáról volt szó. Az is túlzás, hogy XY-nak (nekem?) miért szerencsétlenek a kapcsolatai? Mert ha már kapcsolat, kész szerencsétlenség. Túlzás, na. De... a szempont legyen meg.

Eleve az esszé olyasmi, hogy: szempontot adni (legalább).

Ami nem esszé: az a csőlátás, mely nekem, már mint hamari halottnak a tekintetemet akár a túlpartra is szegezi. Üres cső. Innen, ahol most ülök, senki sem fog látni semmit... nem látja Renoir Párizsának a túlpartot, nem látja Degas-képek vagy célszerű fotók alanyainak az ezt-meg-azt... ahogy Rilkénél a rózsa temérdek szirma-pillája alatt senki sem alszik.

Ezt a végességet ugyanúgy nem tudja az ilyen próza (senkinél, úgy hiszem, valljam meg), amilyen ez, ezek sora. Persze, a szép stílus sokszor ül diadalt, engem is ilyesmi csalt – átmenetileg – Illés E. esszéizmusához. Véget fog érni.

Semmit nem tehetek hozzá e könyvhöz, hogy teljesebb legyen a pont az i-n. Akár a montaigne-i-n.

Az a mérce sincs meg, hogy mi sok itt, mi kevés.

T. Tamás barátom jól írta: T. Ákos meg én épp elég ideje dolgozunk, nagyján tudjuk azért, mennyi kell az áttekinthetőség javára pontosan, ha soknak is...ha soknak látszik is. Örülök e dolgozat rövidségének: itt az elhagyás a pont az i-n. Az tehát, amit elmarasztanom sikerült. Az elmaraszt szót ajánlom egyébként a becses figyelmekbe, sok móka gazdag tartalmú forrása. De nem maraszt(al)ok senkit.

Az ilyesféle írás, mint e könyvé, arra vall: a közlésről van szó. Kitölteni a köz fogalmát és realitását, de nem a „közösség”, „érvényesség” jegyén, hanem ahogy van X utca, X köz... ahogy a mindenki sziget rajza mondja, mert hogy itt aztán mitől sziget minden, ha nem látható köztesség, köz...?

A köztesség és a köz a masszában együtt van. Ez a massza, montaigne-ien meg nem tagadhatom, az EMBER.

Vicc jut eszembe: kérdezték a XX. század elején, talán Valéry francia költőtől, ki a legnagyobb francia költő? Mire ő: „Sajnos, még mindig Victor Hugo.” (A regényíró a XIX. századból, megj. ragyogó versei voltak, is.)

Mindenki Sziget

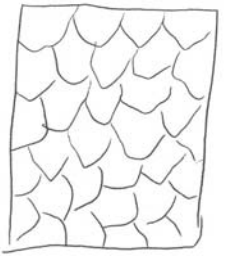

De egy olyan kvíz-kérdésre, hogy „Ki még ember ma?” – tűnődve habognék, trükköt sejtve, aztán: „A delfin? A csimpánz? A veréb?”

„Sajnos, még mindig az ember.”

Írás befejezése...

...mindig igazság fogyatkozása. Írás folytatása mindig igazság hígulása. Csodarém keddszerda.

*

Kaptam egy képeslapot, rajta drótkalitkában kuporgó embert őriz madár. Ah, értem a tréfát. De a válaszom: hogy még összedrótozni is mily keserves dolog, össze, magamat, így. S bárhogy.

*

Nem bárhogy vagyok fáradt. De legtöbbhogy. Ordításig, fúlásig. Fáradt vagyok mindenhez, amit nem megalkotnom kell kb. a semmiből. Már a hozott anyag is mintha betemetne. Főleg a mások anyaga. Közben mégis készségesen csinálom meg másoknak, amihez magamnak érkezése(m) van. De nem tartok külsőt, járást, célt, határolt vágyat, konkrétumokat, tematikát és problematikát. Aki valahová hív, aki bármit ily jegyben mégis kívánna tőlem, a legmélyebben ejt kétségbe, nem „sért meg”, de sérültet. Mert azt nem tudja, amit rólam egyáltalán tudni érdemes és kell: ennyi vagyok, s ez nem sok, nem is kevés. Csak a lényeget nem tudja. Hogyan van akkor, hogy írsz? Ahogy fentebb mondtam.

*

Schillerről írta Goethe, hogy mögötte eltűnt mind „a mi közegünk”, az alanti. Nem jó magyarítás. Az alantas, az alantabb, ez a megfelelő. De én nem vagyok Schiller, senkihez nem is hasonlítgatom magam. Nem tolakszom fel, nem adom alább. A kettő közt azonban semmi sincs, ott sem lehet leledzeni. Ezt tudom. Ebben vagyok, ez vagyok. És nincs időpont, nincs hely, nincs találkozás. Abban találkozzunk, amit rajzoltam...

FOGARASSY MIKLÓS

Az „angyalokról” – Rilke + Tandori

Bevezetés féle az angeológiába[1]

Nehéz szívvel kezd bele az ember egy olyan – az angyalokkal összefüggő – tárgykörbe, melynek megközelítéséhez sem a szükséges hitnek, sem az elégséges szakmai tudásnak nincs a birtokában. Eme 'szívűnkre súlyozódó nehezék' azonban mégiscsak – ösztönöző is lehet. Az esszéista, a kommentátor ugyanis ezt az ambíciót Tandori Dezső új, felettébb komplex szerkezetű, Rilke és saját angyalait tárgyazó, lebilincselő – műfordításokat, saját költeményeket és a szerző rajzos műveit tartalmazó – könyvéből meríti. Kapja – mintegy – kölcsönbe.

Mielőtt azonban a különösen szép megjelenésű, finom könyv matériájához – ami azért „anyag”, mert papírból, betűkből, rajzos oldalakból áll – pár észrevételt szükséges fűznünk, felvázolva az angyalokra vonatkozó alapismereteket. (Szinte fölöslegesen – hisz ezek a tudnivalók voltaképpen nem is tartoznak a költő/műfordító/szerző munkájának meritumához.)

Az emberi kultúra egyetemességében igencsak hatalmas a mitikus, teológiai tradíció az angyalokról szóló képzetek körében. A görög *angelos* és az onnan a latinba átszármazó *angelus*, ahonnan a magyar *angyal* szó is ered, alapjelentésében, egyszerűen (és persze meglehetősen bonyolultan) *közvetítőt* jelent. Azaz: az angyalok a legnagyobb, eredendő princípium („isten”) és miköztünk, az emberi létdimenziók között közvetítenek (alkalmasint). Így értelmezhető ez az Ó- és Újszövetségben, de a Koránban is, sőt, bizonyos tekintetben az indiai ősvallások szellem-lényeivel összefüggően is. Sokféle hierarchiát is kialakított és kanonizált az emberi nem spiritualitása a (jó és rossz) angyalokról, eme többnyire szárnyakkal ábrázolt, vagyis a földi súlyoktól mentes szellemi lények rendjéről, szerepéről. Az angyalok vizuális karrierjük csúcsára az európai keresztény kultúra középkori és kora- újkori évszázadaiban jutottak – tábla- és oltárképek ezrein tündökölnek súlyokat nem ismerő szellemtestükkel, gyönyörű szárnytollaikkal.

Gondoljunk csak Rembrandt ama ószövetségi jelenetet ábrázoló, Tóbiás családjának misztikus drámáját megjelenítő festményére, amelyen a vásznon mintegy vadul „robban be” az angyal, a hírhozó – elképesztően aranyfényű, szőke haj-loboncával, vakítóan fényes szárnyaival a megdöbbent család hajlékába. Nem véletlen, hogy Rilke *Duinói elégiá*i közül a második is [Tandori új (másodszori) fordítását idézve] voltaképpen ezzel a képpel indul: *„Mind iszonyú, ami angyal ... Hol az az idő már, Tóbiásé, hogy / ott állt egyik legfénylőbbetek az egyszerű ajtó / keretében...”*

[1] Angeológiának szokták nevezni az angyalokkal kapcsolatos mitológia-történeti és theológai ismereteket.

És itt, századokat (Milton nagy munkáját is mintegy átívelve) érkezhet az ember a szépirodalom, a 20. századi költészet lírai toposzához, az angyal-motívumokhoz. Oda, ahová Rilke és TD ihlete ismételten visszakapaszkodik. A hitek, vallások felfogásait, alapértelmezéseit mintegy kikerülve és -karolva (Tandori többször ismételt kifejezésével) a rögvalót „el- és felhárítva", az „erősebb lét" közelébe emelkedve beszélnek költeményeikben erről a szellem-figuráról.

Nekünk, ezredforduló utáni olvasóknak eme „közvetítőket", *angelos*okat olyan természetű szimbólumokként, szellemi-lelki transzcendentális „valókként" érdemes megragadnunk, amelyek testi-lelki életünk nagy és emelkedett élményeihez kapcsolhatók. Amikor például a szerelem, a szerelmi ölelkezés elragadtatása ragad meg bennünket, vagy ha bizonyos versek, zenék arra ébresztenek, azt sejtetik meg velünk, hogy halandó, múlandó embervalónk magasabb régiókra (is) nyílik.

A kötetről – tárgyszerűen

Tandori új könyvének címe – *Rilke és angyalai* – roppant egy- és tárgyszerű. Igaz, többszörösen rétegzett alcíme bonyolultabb, részletezőbb. Elsőre azt mondja, hogy a kiadvány „önéletrajz égiekkel", másodjára pedig azt, hogy a könyv lapjai valójában egy fél évszázadot (1959–2009) fognak át retrospektív módon – Rilke-műfordításokkal, saját versekkel, prózai szövegekkel. A belső címlap fényekkel átvilágított szürke alapján is, némileg mögéje rejtve, TD egyik angyal-rajzának fej- és szárnyformája, illetőleg e lény odaskiccelt lábai láthatók.

Miként a Tandori-olvasó megszokhatta, a szerző ezúttal is különleges együttest komponált. Ez a munka nem egyszerűen Reiner Maria Rilke verseinek egyfajta válogatott gyűjteménye; a műfordítói műhely egyik újabb „terméke" ugyan, azonban a személyes megszólalás kellően provokatív hozzájárulásaival, átértelmezéseivel együttesen.

Ez ügyben még a kiadvány tartalomjegyzéke sincs igazán segítségünkre, amely azt jelzi csak, hogy benne tizennyolc, az angyalokkal kapcsolatos híres Rilke-költemény és Tandori néhány – megkülönbözetett tipográfiával közéjük iktatott – saját verse szerepel a kiadványban. A kötet egésze azonban igen összetett koncepcióra épül. Oldalait ugyanis közel húsz miniatűr esszé, és több mint harminc, e jegyzések lényegéhez kapcsolódó, figurális-poétikai rajz tagolja. Fejlesztve, „kommentálva", parafrazeálva a rilkei alapanyagot. Fő motívumai szerint TD grafikai világának legfontosabb motívumaival – a „mindenki sziget"-tel, a herakleitoszi és Paul Klee-i vonatkozásokkal, a „O" kilométerrel, madár- és medvefigurákkal, valamint sok-sok sejtelmes, különös finomsággal felvázolt angyal alakzattal. Mindez így jócskán „megkavarja" és személyes módon egészíti ki a múlt század elejének máig sem könnyen értelmezhető nagy költőjének kurrens recepcióját.

„Előzmények"

Több évtizedes előtörténete van ennek. Egyik vallomásában[2] (ismételten) elbeszéli, hogy kezdő költőként miként ismerkedett meg Nemes-Nagy és Ottlik környezetében a nevezetes német poétával, hogy aztán, részben az ő inspirációjukra, maga is miként kezdett Ril-

[2] A végső érvény s az élő anyag, avagy Rilke a kályhától. In: R. M. Rilke: Duinói elégiák. Bp. Helikon, 1988. 39–48.

kével ismerkedni (ennek közvetett nyomai első verskötetében is észrevehetőek), majd őt fordítani, bizonyos passzusait oly módon mintegy „sajáttá élve", hogy egyes sorok – mottóként ismételve – végigkísérték pályáját.[3]

Hadd tartsunk azonban rendet, mintha a szerző egyik metszetszerű „bio-bibliográfiájának" vonalvezetését próbálnánk követni. Negyven éves volt Tandori Dezső, amikor *Föld és vadon* című válogatott műfordítás-gyűjteménye megjelent[4]. Már ez is mintegy félszáz Rilke-fordítást tartalmaz – a legtöbb költeményt a könyvben szereplő költők alkotásai közül.

A nagyszerű *Lyra mundi* sorozat eme legátfogóbb magyar Rilke-verskötetében több mint harminc Tandori-átültetés jelent meg.[5] E kiadványban – Tóth Árpád, Kosztolányi és a *Nyugat* harmadik nemzedékéből valók nagyszerű, szinte „végérvényesnek" vehető műfordításaival együtt. Inkább a „kései" versek körében szerepelnek itt az ő munkái.

Az összes, tíz egységből álló *Duinói elégiák* (Tellér Gyulával mintegy párhozamosan) Tandori készítette első magyarításai 1988-ban láttak napvilágot.

Eztán sem lankadt. Az Eri Kiadónál két Rilke-fordítása is megjelent, a *Történek a Jóistenről*[6], valamint a *Rainer Maria versei* című kötet[7]. Ez utóbbi, amely a *Frühe Gedichte* címen ismert, az un. „korai" Rilke-költeményeket állítja (nagyobbrészt új műfordításokkal) előtérbe, mintegy azt is sugallva, hogy a német poéta magyar recepciójában új helyekre szeretné a hangsúlyt áthelyezni. Itt szükséges azt is észrevételezni, hogy a korainak ismert Rilke-versek egyik fontos ciklusa az *Engellieder* (Angyaldalok), amelynek ihlete a „nőiségről", a „szerelemről" szóló költeményekkel kétségtelenül összefügg. – *„...ha 'sugallat adja', folytatom, és a* Duinói elégiák *...is akkor kerülhet újra elő"* – írja ennek a könyvnek az előhangjában. Mivel *Rilke és angyalai*nak tengelyében ennek a nevezetes elégia-sorozatnak hét, többségében javított, újra fordított darabja áll, az új kötet folytatásnak, azaz az ígért munka beteljesítésének is vehető.

A magyar költők műfordításainak – kellően aligha felmérhető fontosságú – kivételes univerzumában páratlannak tűnik az is, ahogy TD – újra és újra nekilendülve – saját korábbi munkáit továbbalakítja, tökéletesíteni akarja. Rilkét, a 20. század egyik legegyetemesebb érvényű költőjét most egy új perspektívába szerkesztve közvetíti.

Az „előzmények" sorában – mintegy zárójelben, érintőlegesen – még valamit érzek említésre érdemesnek. Ugyanaz a kiadó – a jelen könyvet is gondozó Hafner Zoltán szerkesztésében – két évvel ezelőtt közreadott egy (a Rilke-kiadással alakjában is rokon jellegű) kötetet. Tandori *„A semmi napja mielőtt"* című Pilinszky-válogatása ez[8]. Pályakezdése óta sokszor írt róla – hivatkozott rá, nagyra méltatva e rokon lelkű poéta munkáit. Ezt a finomművű összeállítást – amely ugyan az *Apokrif*et állítja a válogatás tengelyébe, de több töredékként fennmaradt fontos szöveget is beemel – TD személyes Pilinszky élménye/olvasta „sűrítménye" is a kiemelés és a rajzi kommentárok eszközeivel[9].

---

[3] Ezekről az indíttatásokról – más metszetben – a *Hét fejlövés* című prózakötete (2002) is beszél.

[4] Föld és vadon. Válogatott műfordítások. Európa, 1978. 435.

[5] Rainer Maria Rilke versei. Vál. Szabó Ede. Európa, 1983.

[6] *Történetek a Jóistenről*. Bp. 2005. Eri kiadó. 132.

[7] *Rilke*. Rainer Maria Rilke versei Tandori Dezső válogatásában és fordításában. Eri Kiadó, 2007. 94.

[8] *„A semmi napja mielőtt"*. Tandori Dezső rajzai Pilinszky János verseihez. Kortárs, 2008. 69.

[9] Úgy vehetjük, hogy újabb Szép Ernő- és Jékely Zoltán válogatásai is ebbe a körbe tartoznak.

TD via RMR (avagy megfordítva)

„Itt-és-most időben” – így vezeti fel Tandori, mintegy nyitójellel, ezt a fontos könyvét saját verses mottójával [*AZ EGZISZTENCIALISTA*]. Amikor az olvasó a kiadvány végére ér, a (nyitó)jelet az [*ISTEN LEGYEN*] többszörös paradoxaival zárhatja: *„Ember nekem nem lett meg emberen. / Isten nekem nem lett meg emberen. / Ember nekem nem lett meg istenen. / Hát legalább // ISTEN LEGYEN.”* Hadd kommentáljuk ezeket az eleve töredéknek készített kötetnyitó és záró sorokat az „itt-és-most” egzisztáló „idegen lélek” verses, prózai, rajzos, fordítói munkáinak egyfajta könyv-kapcsaiként.

Úgy írja mintegy „körbe” – veszi egyéni, mesteri perspektívába – a közel száz év előtti nagy költő poézisének elragadó transzcendenciáit, hogy átültetéseivel egyfelől ismételten felépítse, de a saját élet-világának, magányának, halálsejtelmeinek kifejezésével mélyre is ragadja őket. Együttesük két nagy költő párbeszédének, oda-odaszólásaik és visszafeleseléseik sorának is tűnhet. Persze, az angyalok közös referenciáinak alapján. Vagy annak a jegyében, hogy életben létünk, maradásunk csodája (szerencséje? szerencsétlensége?), úgy tűnik fel, csak az ő segedelmüknek köszönhető. Őrzők ők? Őrangyalok? – ahogy gyerekként hittük. És ha nincs is: „legyen isten” – meg hogy ’isten (legyen) veletek’.

E sorok írója a részben átigazított vagy teljesen megújított közel húsz Rilke-fordítás valódi meritumát – a korábbiakkal összehasonlítva – nem képes felmutatni. Mindössze annyi a sejtése, hogy a „korai” angyalos versek sejtelmes tónusai még puhábbak, a nagy elégiák szövegei viszont keményebbek, markánsabbak lettek a friss átültetésekben. Az önéletírás, az összegző szándék – a Rilke-poézis „körbeírása” – számomra a rajzos-kalligrafikus oldalakon mutatkozik meg leginkább. A nagy létfilozófiai paradoxonok költői megjelenítése (a herakleitoszi folyó, a „pi” törtszámainak végtelen sora, a ’hiány-jel’, a ’mindenki sziget’ stb), a rilkei „bábuk” jegyében felskiccelt medvék és a kis szárnyas madarak alakjaihoz kapcsolódhatnak. A kulcs-motívummal, az angyal-rajzokkal képezve egységet.

Persze, hogy voltaképpen mi képez itt bezár(hat)atlan kört, az nehezen definiálható. TD új Rilke-közelítése, a kötet-kompozíció egészében, alapvetően tragikus végkifejlet felé vezet. Miközben a német költő – a dikció emelkedettségével, tömörségével – a magasokba emel, a naplójegyzet szerű prózai önvallomások a fizikai pusztulás, a test esettségének jelenetei felé mutatnak.

*

Valamit azért hiányolok, s úgy gondolom, jogosan. Hogy az ő saját, új „angyalos” versei mellé nem emelte oda *A feltételes megálló*[10] című kötetéből *A hírangyal*t. Hadd idézzem záradékul ebből a költeményből a nyitó-sorokat: *„Az angyal, aki nekünk híreket hoz / – s miről hoz híreket, s kinek, s ki ez –, / meglobogtatja, ami nem lehet rossz, / minden kiadása kivételes./ Főleg az állványzat rendkívüli, / mintha röpítené az eseménysor, / minden hír az angyallal van teli, / száll a földet érő lábtól a lény-por.”*

[10] Magvető, 1983. 273–274.

Temesvár magyar irodalmi és művelődési élete

MUTATVÁNY A ROMÁNIAI MAGYAR IRODALMI LEXIKON 5. KÖTETÉBŐL

A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon elkészítésének elgondolása a Magyar Athaenas megjelenésének 200. évfordulójához kapcsolódva, 1968-ban született. Kezdeményezője Balogh Edgár volt, a megvalósítás alapjául szolgáló szócikkjegyzéket Venczel József állította össze, háttérintézménye az 1970-ben létrehozott Kriterion Könyvkiadó. Újraalakulása után a lexikoni munkának az Erdélyi Múzeum-Egyesület adott otthont és nyújtott – az Arany János Közalapítvány révén – anyagi hátteret, ennek megfelelően az újabb köteteknek társkiadója is.

Számos viszontagság után az I. (A–F) kötet 1981-ben jelent meg, a II (G–Ke) kötet – amely 1983-ra már kiadásra készen állott, a romániai diktatúra bukása után, 1991-ben. Mindkét kötetnek Balogh Edgár volt a főszerkesztője, akinek az 1994-ben megjelent III. (Ki–M) létrejöttében is oroszlánrésze volt, de még a 2002-ben tető alá hozott IV. (N–R) és a közeljövőben megjelenő V. (S–ZS) kötetben is vannak szócikkei. Ő a főszerkesztői feladatokat a III. kötettől Dávid Gyulára ruházta át.

Az eredeti elképzeléseknek megfelelően a személyi szócikkek mellett a lexikon összefoglalókat tartalmaz a jelentősebb erdélyi városok magyar szellemi életéről, a sajtóról, a könyvkiadásról, az erdélyi irodalmi élet különböző jelenségeiről, összefüggéseiről.

A RMIL eddig megjelent négy kötete az EME és az OSZK honlapján elektronikus formában is hozzáférhető.

Az itt következőkben mutatványt közlünk a május végén megjelenő V. kötetből.

Dávid Gyula

*

Temesvár magyar irodalmi és művelődési élete

A korábban első sorban német szellemiségű város és kulturális központ szellemi életében a magyar nyelvű műveltség csupán a 19. század második felében jelent meg és a kiegyezés után bontakozott ki. Első lapja, az 1872-től 1919-ig megjelenő a Temesi Lapok volt – amelyik később Délmagyarországi Lapok, illetve Délmagyarországi Közlöny címet viselte –, ezt követte 1903-tól a *Temesvári Hírlap. Állandó magyar színtársulata 1875-ben kezdte meg tevékenységét; 1903-ban alakult meg az *Arany János Társaság, amely ettől fogva tömörítette az irodalom, a művészet, a tudomány bánsági képviselőit. Jelentős volt a szerepe az Ormós Zsigmond által 1871-ben alapított Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulatnak is, amelynek egyik maradandó tette 1877-ben a temesvári múzeumi gyűjtemény létrehozása, s 1888-ban önálló hajlékának felépítése.

Irodalmi közszellemét az I. világháború végéig az ott református lelkészként élő Szabolcska Mihály népnemzeti epigonizmusa, Ady és a holnaposok ellen hadakozó konzervativizmusa uralta. 1908 őszén alakult meg a nagyváradi Holnap mintájára a Dél Irodalmi Társaság, amely az irodalmi megújhodás bánsági híveit tömörítette, s amely 1910-ben kiadta a Magyar Dél c. folyóiratot. Az I. világháború idején megállt ugyan a város látványos gazdasági fejlődése, s az irodalmi és művészeti élet is megsínylette a főhatalomváltozást, de alapjában véve nem hozott különösebb megrázkódtatást Temesvár magyar kulturális élete számára. Gozsdu Elek elhunyta (1919) után is maradtak magyar írói, művészei, továbbra is megjelent a Temesvári Hírlap, a legtöbb társaság folytatta tevékenységét, sőt az 1920-as évek elején bizonyos pezsgés is észlelhető volt a Bega-parti város irodalmi és művészeti életében. Ekkor napvilágot látott néhány rövid életű irodalmi folyóirat (Május, Új Kelet, Új Világ), Gokler Gyula *Színház és Mozi (1922–32), Bossan Dezső Temesvári Színház (1923), Kubán Endre *Komédia címmel szerkesztett színházi lapot, Kóra Korber Nándor és Endre Károly *Fajankó címmel szatirikus élclapot, ez utóbbi köré a Bánság legjobb művészei csoportosultak.

Már 1919-ben, a Bega-parti város szerb megszállása alatt és 1920-ban megjelennek a háború utáni első magyar könyvek: Dinnyés Árpád Páratlan hasonlatosság c. bűnügyi regénye, Fehér Olga (Hét novella. Tv. 1919; Novellái. Uo. 1920), Brázay Emil (Lóri, a vörös méreg. Uo. 1920) és Stepper Vilmos (Ritta. Uo. 1919) novelláskötetei, Uhlyárik Béla (A paripa. Párbeszéd. Uo. 1919 és Szatíra 1 felvonásban Uo. 1920) színművei, Lovich Ilona (*Íme a lelkem*. Uo. 1919); Somló Lipót (Romok útján. Háborús versek, uo. 1920), Bardócz Árpád (Japán versek. Uo. 1920), Szabolcska Mihály (Eszmények, álmok. Uo. 1921) és Kóró Pál (Kubán Endre) verskötetei, továbbá a Bánáti Kalendárium az 1920. évre, valamint Rech K. Géza szerkesztésében a Magyar családok képes nagy naptára. Szabolcska Mihály azzal a bevallott gyakorlati céllal jelentette meg verses kötetét, hogy valamelyest enyhítse és pótolja a magyar könyvek, kiadványok Romániában Trianon után krónikus méreteket öltött hiányát.

A kezdeti lendület azonban hamar alábbhagy, az irodalmi lapok sorra megszűnnek, a később indulók pedig (Holnap, *Szelektor, *Repríz, *Új Század) csak rövid ideig tudják tartani magukat. Egyedül a Kubán Endre szerkesztette Gyerekújság (1924–28), a Gokler Gyula irányította Színház és Mozi, valamint Brázay Emil kétes értékű hetilapja, *A toll (1920–39) hosszabb életű. Ebben jelentek meg többek között Goór Pál, Stepper Vilmos és a színész-rendező Fekete Mihály publicisztikái is.

Új korszakot nyitott a város sajtóéletében Franyó Zoltán odaköltözése 1925-ben. Több olyan lapot alapított, illetve szerkesztett hosszabb időn át (*Esti Lloyd,* 6 Órai Újság, 5 Órai Újság, Tíz Perc), amelyeknek hatása tartósan meghatározta a Bánság, sőt az egész romániai magyar sajtó arculatát. Ő az irodalmi haladás, a politikai radikalizmus propagátora volt, szembeszállt nem csak az Arany János Társaság konzervativizmusával, hanem az Erdélyi Helikonnal is. Körülötte megélénkült a város magyar szellemi élete: több művészeti esemény, politikai megnyilvánulás kezdeményezője, szervezője volt. A II. világháború alatti ténykedése miatt az 1940 évek második felében 1957-ig félreállították, eltiltották a közléstől s két és fél évig fogva is tartották. Emiatt, kiszabadulását követően, műfordításait s elsőként kiadott köteteit Lajta Géza néven jelentette meg.

A II. világháború után újraszerveződött magyar irodalmi életet, akárcsak a hőskorét, megélénkülő irodalmi szervezkedések (a Bánsági Magyar Írók Egyesülete megalakítása és néhány folyóirat-alapítási kísérlet) jellemzi: 1949-ben indul a *Bánsági Írás, 1957-ben a Romániai Írók Szövetsége temesvári fiókjának magyar kiadványaként a *Bánsági Üzenet; a temesvári és környékbeli magyar írókat 1946-ban a Bánsági magyar írók antológiája, 1961-ben a *Bánáti Tükör című, a bánsági fiatal költőket bemutató Hangrobbanás (Tv. 1975) és a hetvenes–nyolcvanas években a *Lépcsők című antológia (utóbbinak négy kötete) tömörítette. Közben 1967-ben a Népi Alkotások Háza is kiadott egy kisantológiát Egy szelet fény címmel, amely az aradi és temesvári tollforgatók írásait tartalmazta.

A magyar könyv iránt növekvő helyi érdeklődést érzékeltetik a temesvári intézmények, iskolák, egyesületek által létrehozott magyar könyvtárak is. A Bega-parti város első nyilvános kölcsönkönyvtárát és olvasótermét 1815-ben a lapszerkesztő és nyomdatulajdonos Klapka József létesítette, akit 1819-ben Temesvár polgármesterévé választottak. A Temesvár-Gyárvárosi Társaskör 1844-ben alapította meg könyvtárát; 1850-ben a Temesvári Kereskedelmi és Iparkamara; 1853-as alapítású a római katolikus papnevelde könyvtára, 1878-ban létesült a Józsefvárosi Társaskör könyvtára, 1895-ös alapítású a városi közkönyvtár, 1903-ban hozza létre könyvtárát az Arany János Társaság. A közönségérdeklődés jele, hogy működött a városban néhány vállalkozásszerű magyar kölcsönkönyvtár is (a Temesvári Hírlap Kölcsönkönyvtára, a Lázár Kölcsönkönyvtár, a Légrádi Kölcsönkönyvtár), s egyes könyvesboltok (például a Löbl Nővérek Könyvesboltja) is tartottak fenn kölcsönkönyvtárat.

A város szellemi életében – bár a szervezésből, irányításból csak alkalmanként és időszakonként vette ki részét – jelentős hatást gyakorolt Endre Károly is. Rövidebb-hosszabb ideig a Bánság fővárosában élt és szerepet játszott a költők közül Bardócz Árpád, Jörgné Draskóczy Ilma, Kozmuth Arthur, Finta Zoltán, Méliusz N. József, Ormos Iván, Sas Jolán, a regényíró Markovits Rodion, Asztalos Sándor, Szirmai László, Török Sándor, Kubán Endre, a novellista Bach Gyula, Kalotai Gábor, ifj. Kubán Endre, Uhlyárik Béla, Dimény István, az esszéíró Czirbusz Géza, Turóczi-Trostler József, Hauser Arnold, Bechnitz Sándor, Gálos Rezső, Sztura Szilárd, Déznai Viktor, a zenekritikus Járosy Dezső, Braun Dezső, Erdélyi Lajos, a publicista Halász István, Kakassy Endre, Gárdonyi István, Cseresnyés Kirschner Sándor, Izsák László.

Mivel Temesváron nem sikerült hosszabb életű irodalmi lapot alapítani, az írók, művészek a tekintélyes napilapok köré csoportosultak. A legtöbb újság gazdagon összeállított vasárnapi melléklettel jelent meg, s pályázatok kiírásával irodalomszervezői feladatokat is vállalt. Különösen a *Temesvári Hírlap és a *6 órai Újság jeleskedett ezen a téren (az előbbi rendszeresen közölte Ferenczy József festőművész műkritikáit, művészeti írásait). De jelentek meg irodalmi vonatkozású írások a *Déli Hírlapban (1925–44), az *Esti Lloydban, az 1930-ban Temesváron szerkesztett *A Napban és Orich Viktor lapjában a Temesvári Futárban is. Ezek egy része a magyar könyvkiadásban is részt vállalt: Brázay Emil lapja Pán Könyvtár címmel 1922–26 között 19 kötetből álló sorozatot jelentetett meg, két év alatt (1930–31), 32 kötetes sorozatot adott ki a Temesvári Hírlap, könyvsorozatot jelentetett meg az Arany János Társaság (Arany János Társaság Könyvei, Szépirodalmi és Szépműtani Közlemények) és a 6 Órai Újság, ez utóbbi Literatúra címmel.

Temesvárnak a nyomdaipara is igen fejlett volt. A két világháború között csak a magyar könyv- és lapkiadás tekintetében számba vehető nyomdáinak száma 64, amelyekben 1919–40 között összesen 421 magyar nyelvű könyvet állítottak elő. A könyvtermés jelentős része (312 cím, a teljes magyar könyvtermelés 74,11%-a) 7 nyomdából került ki: a Moravetz Nyomdából (137 cím), a Hunyadi Grafikai Műintézetből (36 könyv és 36 sajtótermék), a Helicon Bánáti Nyomdából (35 könyv és 18 sajtótermék), a Csendes Testvérek nyomdájából (33 könyv és 20 sajtótermék), a Gutenberg Nyomdából (29 könyv és 35 sajtótermék), az Ullmann Henrik nyomdájából (26 könyv és 8 sajtótermék) és a Victoria Nyomdából (16 könyv és 6 sajtótermék).

Az 1945 utáni első évek újraindult szellemi életében Temesváron 21 kiadó és egyesület összesen 76 kiadványa jelent meg, köztük a legtöbb a Litera Könyvkiadó, a Magyar Népi Szövetség és a Római Katolikus Népszövetség kiadásában. 1948-ban azonban, a nyomdák államosításával és a romániai könyvkiadás központosításával Temesvár önálló magyar könyvtermése teljesen eljelentéktelenedett. Csak 1970 után, az akkor létesített négy nyelvű *Facla Könyvkiadó hozott új lendületet a maga (1980-ig) kiadott 29 magyar nyelvű kiadványával. A kiadó magyar szerkesztője Mandics György volt. Az 1989-es változások után a nyomdák és a kiadók sora létesült Temesvárott is, amelyek döntő hányada magyar nyelvű könyvek megjelentetését is vállalja.

Az I. világháború előtt alakult egyesületek közül az 1920-as években tovább folytatta tevékenységét az *Arany János Társaság, amelynek élén Sztura Szilárd, majd Járosy Dezső állt. Rendezvényeket tartottak, irodalmi pályázatokat hirdettek, könyvek kiadását támogatták. Az évtized végétől azonban Draskóczy Ilma, Rech K. Géza, majd Pogány László elnöklete alatt lanyhult, majd teljesen jelentéktelenné vált szerepe a város magyar kulturális életében, a háború alatt pedig teljesen megbénult. A II. világháború után Rech K. Géza, Debreczeni István és Endre Károly próbálkoztak meg felélesztésével (1947-ben Endre Károly egy verseskötete, 1948-ban Kubán Endre egy gyermekkönyve jelenik meg kiadásában), de az egyesületek feloszlatását kimondó 1949-es törvény megjelenéséig tényleges irodalmi tevékenységet már nem sikerült felmutatnia.

1946-ban létrejött a Bánsági Magyar Írók Egyesülete, amely elnökéül Markovits Rodiont választotta. A „népi demokrácia” kultúrpolitikája térnyerésének, megerősödésének és eldurvulásának időszakában azonban ez is megszűnt, s helyébe létrehozták 1948-ban az elméletileg több nyelvű, igazából román nyelvű Flacăra Irodalmi Kört, amelynek az ülésein kezdetben hevenyészet román fordításban olvasták fel a nemzetiségi szerzők alkotásait s vitatták meg azokat. A Romániai Írók Szövetségének megalakulása után a Szövetségnek Temesváron is jött létre fiókja, amelynek tagsága Anavi Ádámmal és Gáspár Tiborral gyarapodott, vezetőségében a magyar írók részéről Dimény-Herczka István és a költő-szobrász Szobotka András vett részt. 1951-ben a Flacăra Irodalmi Kör magyar tagozatából létrejött az *Ady Endre Irodalmi Kör, amely 1979-ben felvette elhunyt elnöke, Franyó Zoltán nevét. Temesvárról indult Bodor Pál, Deák Tamás, Majtényi Erik, Márki Zoltán, Szász János, Tóth Sándor pályája. A fiatalok helyben maradt vagy az 1960-as években ide került nemzedékéből Bárányi Ferencet és Ildikót, Mandics Györgyöt, valamint feleségét, M. Veress Zsuzsannát, Pongrácz P. Máriát, Szekernyés Jánost, M. Kiss Andrást, Gulyás Ferencet említhetjük.

A város zenei életében már a 19. század utolsó harmadában részt vettek magyar dalárdák is. 1871-ben alakult a Temesvári Zenekedvelők Egyesülete, 1875-ben a Temesvár Gyárvárosi Dal- és Zeneegylet, 1882-ben a Temesvári Dalkör, 1903-ban a Temesvári Magyar Dalárda, s ezeknek a háború után is működő kórusoknak a számát gyarapította, a közönség növekvő érdeklődését tanúsítva az 1920-ban létrejött Zenebarátok Társasága, amelyet Szana Zsigmond kezdeményezett és amely Neubauer Gedeon vezetésével nemzetiségre való tekintet nélkül megszólította a város zenebarátait. Tagjai között volt Braun Dezső, Freund Leó, Járosy Dezső, Pogatschnigg Guidó, Tomm Béla. A Magyar Dalárda 1920-ban egyesült a postások énekkarával, s Gokler Antal, majd Szegő Ferenc karnagysága alatt nem csak országos dalosversenyeken aratott sikereket, de vendégszereplésein is, Magyarországon és Hollandiában. Színvonal és hírnév tekintetében nem sokkal maradt el mögötte a Braun Dezső vezette Temesvári Dalkör és a Leviczky György dirigálta Glória Dalegylet sem. Amikor 1926-ban megalakult az Országos Magyar Dalosszövetség, Temesváron nem kevesebb, mint kilenc tekintélyes magyar énekkar működött.

Érdemleges előzményei voltak a temesvári magyar közművelődésnek is. 1928-ban jött létre a *Bánsági Magyar Közművelődési Egyesület, amelynek keretében – munkáját a környék magyarlakta településeire is kiterjesztve – népszerű ismeretterjesztő és tudományos előadásokra, irodalmi emlékünnepélyekre, színielőadásokra, kirándulásokra, táncestélyekre került sor. Irodalmi emlékünnepélyein megemlékeztek Petőfi, Arany, Vörösmarty, Széchenyi István, Kisfaludy Károly, Kisfaludy Sándor, Katona József, Madách Imre, Kiss József életéről és munkásságáról. A 1929. dec. 1-én alakult Műkedvelő Szövetség a legkülönbözőbb profilú csoportokat egyesítette, irányította és védelmezte. Műkedvelők aktív részvételével ünnepélyes keretek között koszorúzták meg 1938-ban és 1939-ben a szabadfalusi Petőfi-emlékművet, meglátogatták a Temesváron elhunyt író-elődök sírját.

Jelentős eseménye volt a város magyar szellemi életének az 1930-ban Székely László műépítész tervei alapján közadakozásból felépült Magyar Ház felavatása. 1929 júniusának végén, Péter-Pál napján kezdődött el az építkezés, amikor pergamenre írt, fémszelencébe zárt emlékiratot falaztak be a késő utókor számára az épülni kezdő kultúrház alapjába: „A magyar kultúra várának ajánljuk e házat, amelyet a legnehezebb időkben a bánsági magyarság áldozatkészsége emelt”. Klein Jenő mérnök váratlan halála után Lázár László temesvári építőmester vette át az építkezési munkálatok vezetését, amelyek a gazdasági válság súlyosbodása dacára simán, különösebb fennakadások nélkül haladtak. A mutatós, háromszintes épület ünnepélyes felavatására 1930. nov. 29-én és 30-án került sor. A temesvári magyarság korszakos jelentőségű ünnepségét megtisztelték jelenlétükkel a kolozsvári, aradi, brassói nemzetiségi szervezetek és közösségek küldöttei is. Az est díszszónoka dr. Jakabffy Elemér országgyűlési képviselő, az OMP alelnöke volt, aki beszédében egyebek közt kijelentette, hogy megerősödött kultúregyesületeit kívánja elhelyezni az új épületben a bánsági magyarság, azt a műhelyt, amelyben a nemzeti érzést megacélozzák és abból a salakot kivetik. Az avatási ünnepségre megjelentették a dr. Páll György szerkesztette Magyar Ház Évkönyvet, amely az épület tető alá hozatalának történetét, az avatóünnepség műsorának ismertetése, az üdvözlő beszédek, levelek és táviratok szövegei mellett számos cikket, tanulmányt és beszámolót közölt a bánsági magyarság két világháború közötti helyzetéről, égető problémáiról, a társadalmi és kulturális egyesületek tevékenységéről.

Az épület formai megjelenésében is a bánsági magyarság életkedvét, tettrekészségét, áldozatos összefogásának erejét érzékeltette, jelezte. A belső terek kiképzésében a célszerűség szempontjai érvényesültek. A földszinten sorakozott az OMP bánsági tagozatának öt irodahelyisége, valamint a Temesvári Magyar Nőegylet két tágas, utcai szobája. A lépcsőfeljárat bal oldalán elhelyezkedő két szobát csupán széthúzható üvegfal választotta el egymástól, ami alkalmassá tette a helyiséget kisebb összejövetelek, tanfolyamok és ismeretterjesztő előadások befogadására. Bálok és mulatságok alkalmával itt rendezték be a büfét, amely hivatalos italmérési engedéllyel is rendelkezett. Az emeletre zárt s télen fűthető lépcsőház vezetett. A Magyar Ház egyik legfontosabb része – a 26 méter hosszú, kilenc ablakával az utcára néző nagyterem – az épület első emeletére került. A terem egyik végében tökéletes világosító berendezéssel, színes függönnyel, praktikus kulissza-tartókkal felszerelt kisebb méretű színpadot alakítottak ki, amelyhez 12 muzsikus befogadására alkalmas „zenekari árok", valamint külön női és külön férfiöltöző járult. A nagyteremben 240 elmozdítható széket helyeztek el, amelyek mögött és között mintegy 60 állóhely maradt. A Magyar Ház nagyterme nemcsak gyűlések s népszerűsítő előadások megtartására bizonyult alkalmasnak, hanem hangversenyek, kiállítások, műsoros estélyek, műkedvelő előadások és táncmulatságok megrendezésére is. Vonzó rendezvényei révén a Magyar Ház nagyterme a temesvári és a bánsági magyarság közkedvelt, népszerű találkozóhelyévé vált. A második emeleten két modern bérlakást alakítottak ki. A harmadik szinten egy háromablakos próbaterem és három tágas szoba nyert elhelyezést. A próbaterem a nagyszámú temesvári magyar énekkar és műkedvelő csoport rendelkezésére állt, míg az egyik szoba a Temesvári Magyar Dalárda, a másik a Bánsági Magyar Közművelődési Egyesület, a harmadik pedig az Arany János Társaság hivatali helyiségeként szolgált. Átmenetileg, ideiglenes jelleggel itt helyezték el a könyvtárat is. Hosszú, világos belső folyosó és mellékhelyiségek tartoztak még a legfelső traktushoz. Az alagsorban a házmesterlakáson, a fáskamrákon, a szénraktáron, a központi fűtés kazánházán, a mosókonyhán, a kamrákon és mellékhelyiségeken kívül egy tágas konyha, valamint a magyar cserkészotthon is helyet kapott.

Felépülte után a temesvári Magyar Ház nyomban a bánsági magyarság minden életmegnyilvánulásának színterévé és központjává vált. Nagyon élénk és sokrétű közéleti és művelődési tevékenység bontakozott ki itt az 1930-as évek elején és közepén. Az OMP bánsági tagozata, ifjúsági szakosztálya, a Temesvári Magyar Nőegylet, az Arany János Társaság, a Bánsági Magyar Közművelődési Egylet, a Temesvári Magyar Dalárda, a Műkedvelő Szövetség rendezésében egymást érték a különböző jellegű társas összejövetelek, népszerűsítő előadások, irodalmi estek és évfordulós megemlékezések, hangversenyek és a színjátszó együttesek előadásai, szórakoztató műsorok, valamint a kivilágos kivirradtig tartó, emlékezetes bálok, táncmulatságok. A bánsági politikusok, írók, művészek és közéleti személyiségek mellett megfordult és előadást tartott a temesvári Magyar Házban Márton Áron, Kós Károly, Reményik Sándor, Nyírő József, Tavaszy Sándor, Gyárfás Elemér, dr. Balogh Endre, dr. Sulyok István stb. A Magyar Házban helyezték el az OMP ifjúsági szakosztálya, valamint az Arany János Társaság könyvtárait, amelyeket a nagyközönség számára is megnyitottak. Dr. Jakabffy Elemér, a Magyar Kisebbség szerkesztője kezdeményezésére – aki politikusi emlékeit és tapasztalatait idéző előadássorozatot tartott a temesvári Magyar Házban – 1936-ban népkisebbségi jogi szakkönyvtár is létesült.

A szakkönyvtárat kezdetben Uhlyárik Béla ügyvéd és író, majd Schiff Béla újságíró és helytörténész vezette, aki a könyv- és folyóirat-gyűjtemény katalógusát is elkészítette.

A királyi diktatúra bevezetése után, hatósági intézkedés folytán 1938 áprilisában a temesvári Magyar Ház földszinti, emeleti és részben harmadik emeleti helyiségeit lezárták. Betiltottak mindenfajta gyülekezést, összejövetelt, magyar vonatkozású művelődési tevékenységet. Az 1940-es bécsi döntést követően és a II. világháború évei alatt pedig hol engedélyezték, hol betiltották a Magyar Ház működését, a falai közt hajlékra lelt magyar szervezetek és együttesek tevékenységét. Egyedül a Magyar Ház Rt. könyvtára tevékenykedhetett, amelynek állománya több ezer kötettel gyarapodott. A Magyar Házba kerültek a beszüntetett olvasókörök gyűjteményei, a Magyarországra áttelepülők vagy a kisebb lakásokba átköltözni kényszerített zsidók könyvei. Gazdag volt a könyvtár hírlapgyűjteménye is. Átmenetileg a Magyar Ház fogadta be Dél-Erdély egyedüli magyar nyelvű napilapja, a Déli Hírlap szerkesztőségét is. A háború végén az orosz hadsereg hadikórházzá alakította át az épületet.

A II. világháborút követően a Magyar Népi Szövetség vette át Magyar Ház irányítását. Az épület ismét a bánsági magyarság társasági, kulturális és szellemi életének fórumává vált. Gazdag programtevékenységet fejtett ki falai között az 1945-ben megalakult Bartók Béla Népfőiskola. Gyakran rendeztek színielőadásokat, hangversenyeket, felolvasóesteket; a fiatalok szórakoztatására táncmulatságokat, bálokat szerveztek. Közös összefogással tágas szabadtéri színházat építettek a Magyar Ház udvarán. 1948-at követően erősödött a rendezvények politikai színezete, baloldali karaktere. A „polgári elemeket" egyre nyíltabban és durvábban távol tartották az itt tartott összejövetelektől, előadásoktól.

A Magyar Népi Szövetség felszámolása, 1953-as „önfeloszlatása" után a Román Munkáspárt helyi vezetősége tette rá a kezét a bánsági magyarság által épített épületre. Hosszabb időn át a Román Kommunista Párt Temesvár városi szervezete székházaként szolgált. Az 1968-as közigazgatási átszervezés nyomán a román, magyar, német és szerb pártlap, valamint a frissiben alapított Facla Könyvkiadó szerkesztőségei költöztek az épületbe. Tulajdonképpen ekkor kezdődtek meg az épületen a nagyobb, gyökeresebb átalakítások. Megszüntették a színpadot, a nagytermet és az öltözőket: irodákká alakították át azokat. Felszámolták a szabadtéri színpadot, az udvarra egy új épületszárnyat emeltek a román napilap szerkesztősége számára.

A hagyományok szálának újrabogozására törekedve 1990 elején az épület gyűléstermében tartotta első megbeszéléseit, tanácskozásait az RMDSZ bánsági szervezete. Az épület visszaszerzését a kezdeti zavaros időkben elügyetlenkedték a bánsági magyarság vezetői. A Renaşterea Bănăţeană napilapot is megjelentető Timpress cég az Olaszországban élő, elfogultan nacionalista román pénzmágnás, Iosif Constantin Drăgan bekapcsolásával és segítségével privatizálta, s csalárd módon az épület nagyobb hányadát is megszerezte. Sőt telekkönyvileg is betábláztatta, amit korábban az RKP elmulasztott megtenni. A magyarság képviselői politikai és jogi úton is kétségbeesett erőfeszítéseket tettek és tesznek az épület visszaszerzése érdekében. Évek óta párhuzamosan folynak a perek. Mivel az RMDSZ-t nem ismerik el az egykori OMP illetve az MNSZ jogos örökösének, a Magyar Ház Rt. egykori részvényeseinek, téglajegy-tulajdonosainak örökösei jelentették be tulajdonigényüket az ingatlanra. Perel a hetilappá zsugorodott magyar újság, a Heti Új Szó szerkesztősége is. A visszaszolgáltatás ügye több sürgősségi kormányrendelet tárgyát is

képezte, de ezeknek sohasem szereztek érvényt. Az épületet továbbra is a Timpress sajtócég használja, amely rotációs gépet is beszerelt az épületbe. Csak magas szintű politikai döntés juttathatja vissza a jogos tulajdonosnak, a Bánság magyarságának.

A műkedvelő színjátszás mellett jelentősebb szerepe volt Temesvár magyar színházi életében a hivatásos színészetnek is. Az első színielőadást 1828-ban a Kassai Dal- és Színésztársaság tartotta, s a 19. század második felében különböző társulatok gyakran keresték fel az egyre növekvő számú és mind igényesebb ízlésű magyar közönséget. 1875-ben már az állandó színház felavatására is sor került, s ebben felváltva játszottak az I. világháborúig magyar, német, román és szerb nyelvű társulatok, együttesek. A magyar színjátszás kibontakoztatása a városban Krecsányi Ignác igazgatósága alatt (1888–99, 1902–14) ment végbe, s erre alapoztak a két világháború között itt szereplő társulatok is, amelyek közül elsőnek Sebestyén Géza, majd Róna Dezső, utánuk Fekete Mihály kapott koncesszió. Ő tudta magát a legtovább tartani, nem csak időben, hanem a színvonal tekintetében is. Amikor aztán 1926-ban alaptalan vádaskodások nyomán megvonták engedélyét, a temesvári magyar színészet hanyatlásnak indult. Az 1930-as évek végéig Róna Dezső, Franyó Zoltán, Szendrey Mihály, Szabadkai József, Jódy Károly, a kolozsvári Thália – s az időnként visszatérő Fekete Mihály – társulatai jelentek meg rövid időszakokra, míg aztán 1940 őszétől a magyar színjátszás politikai okok miatt teljesen ellehetetlenült és megszűnt. A II. világháborút követő években jött létre s az 1948-as államosításig tevékenykedett a B. Kulcsár Juliska vezette Temesvári Magyar Népszínház, amelyik az egyetemes és a magyar drámairodalom klasszikus és kortárs szerzőinek darabjait vitte színre.

Az 1950-es években a munkás műkedvelők éltették tovább Temesváron a magyar színházi hagyományokat, egészen 1954-ig, amikor csoportjukból megalakult a temesvári Állami Színház magyar tagozata, majd ebből 1957-ben az önálló temesvári Állami Magyar Színház. Az 1970-es években igen élénk volt a temesvári magyar diákok művelődési élete: *Thália néven diákszínjátszó társaságuk bemutatói, a M-Studió vezetékes-rádió adásai, a Garabonciás együttes fellépései, hangversenyei, a Gyere velünk! turisztikai mozgalom kirándulásai, túrái, a Látóhatár önképzőkör szabadegyetemi jellegű előadássorozatai a város egész magyar közösségének érdeklődésére számíthattak.

A város és környéke művészeti életének kiemelkedő alkotói voltak Ferenczy József, Varga Albert, Szuhanek Oszkár, Podlipny Gyula, Litteczky Endre, Kristóf-Krausz Albert, Krausz Ilona, Bánlaki Szőnyi István, Kóra-Korber Nándor, Gallas Nándor, Rubleczky Géza. A művészeti élet szervezett keretek közötti serkentésére, a művészetkedvelő közönség kialakítására és ízlésének fejlesztésére 1922-ben jött létre a Bánsági Szépművészeti Társaság, amely a 30-as évek végéig számos kiállítást szervezett. 1933-ban Kolozsvárról Temesvárra költözött át a szépművészeti főiskola, amelynek Kós András, Ferenczy Júlia, Kósa-Huba Ferenc, Bánlaki Szőnyi István, Gál Anna is a végzettjei közé tartozott.. A II. világháború után, különösen az 1960-as években, amikor tehetséges fiatalok (Jecza Péter, Molnár Zoltán, Bertalan István, Kazinczy Gábor, Zimán Vitályos Magda, Szakáts Béla, Jecza Bíró Klára) telepedtek meg a városban, Temesváron valóságos művésztelep alakult ki és erősödött meg.

A város képzőművészeti élete akkor vett új lendületet, amikor 1990-ben, a temesvári Nyugati Egyetem keretében, megalakult a képzőművészeti kar, amely tanévről tanévre lendületesen fejlődött és gyarapodott. Korszerűen kiképzett és berendezett műemlék-

épületben, egy, az Osztrák–Magyar Monarchia korában emelt és felújított katonai laktanyában, 12 szakon nyújt felsőfokú elméleti és gyakorlati képzését. A fakultás keretében mesterképző és doktori iskola is működik. Művésztanárként oktatott, illetve tanít itt jelenleg is Jecza Péter, Szakáts Béla és Kocsis Rudolf szobrászművész, Dávid Károly festő, Jakabházi Sándor grafikus, Zimán Vitályos Magda, Lihor Laza László, Jakobovits Márta iparművész és Szűcs Enikő designer. A temesvári képzőművészeti kar közel ezer hallgatója közt viszonylag sok a magyar diák. Tanulnak magyar növendékek a Tibiscus Magánegyetem design karán is. A Bánsági Magyar Napok rendezvénysorozat keretében minden esztendő tavaszán megrendezik a Temesváron tanuló magyar képzőművész-hallgatók csoportos tárlatát.

A tudomány terén inkább a műszaki diszciplínák örvendtek népszerűségnek és dicsekedhettek eredménnyel. Ez az ország itt működő s egyik legjelentősebb műszaki egyetemének köszönhető, ahol kiváló magyar tanárok tanítottak és tanítnak (Bakonyi Kálmán, Ferenczi András, Gyulai Ferenc, Hajdu József, Hatvany Csaba, Hegedűs Attila, Klepp Ferenc, Kovács Béla, Kovács Ferenc Vilmos, Pogány András, Preitl István, Sisak Ernő, Vékás László stb.). A temesvári Nyugati Egyetem különböző fakultásain oktatóként vagy kutatóként működött illetve tevékenykedik Albert Ferenc, Bálint István, Bálintfi Ottó, Bodó Barna, Bogáthy O. Zoltán, Grigercsik Jenő, Hegedűs Imre, Király Ferenc, Neumann Mária, Ohánovics Miklós, Ráduly Csaba, Salló Ervin, Toró Tibor. Az Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem tanári karát erősítette és erősíti Kurunczi Lajos, Matekovits György, Nagy József, Sándor István, Stössel István, Szabadai Zoltán.

Temesvár volt a színtere több, alapos felkészültségű történettudósnak is, mint amilyen Pesty Frigyes, Szentkláray Jenő, Pontelly István, Ortvay Tivadar, Berkeszi István, Faragó János, Juhász Kálmán, Braun Dezső és Schiff Béla. Az 1970–80-as években az 1968-ban alakult, *Kisenciklopédia név alatt működő művelődési és tudományos szabadegyetem keretében szerveztek előadássorozatokat, amelyeken nem csak írók, de a természettudományok, a helytörténet, a zene, a képzőművészet, az orvostudomány képviselői, kutatók és alkotók (Albert Ferenc, Bálintfi Ottó, Bodó Barna, Egeressy László, Jecza Péter, Matekovits György, Salat Levente, Salló Ervin, Szekernyés János, Toró Tibor, Udvardy Zoltán) is tartottak előadásokat. A szabadegyetem kiadásában jelentek meg a 80-as években a Matekovits György szerkesztette Kilátó c. könyvsorozat sokszorosító eljárással készült kötetei.

A Temesvárott kezdődött 1989-es forradalmi eseményeket és a diktatúra bukását követően megújult, látványosan megélénkült az irodalmi és művészeti élet. Az Állami Magyar Színház felvette Csiky Gergely nevét, aki teológiai tanulmányait a Bánság fővárosában végezte, s akinek vígjátékírói pályája is részben ide kötődik. A megfiatalított és megerősödött társulatot foglalkoztató intézményt, amelynek az élén 1965-től 1990-ig Sinka Károly színművész állott, a rendszerváltozás mozgalmas időszakában igazgatóként Makra Lajos, Szekernyés János, Demeter András István, Szász Enikő, 2007-től pedig Balázs Attila színművész vezette illetve vezeti. Az együttes több produkciója is országos és nemzetközi sikert aratott, komoly szakmai visszhangot és érdeklődést keltett. Az előadásokat, a rendezők és a színészek munkáját értékes díjakkal ismerték el. A színháznak immár néhány esztendeje nincs szerződött rendezője. Az egyetemes és a magyar drámairodalom klasszikusainak és kortárs szerzőinek darabjait jórészt meghívott játékmesterek – Miszlay István, Sándor János, Kovács Levente, Victor Ioan Frunză, Vass Zoltán Iván, Merő Béla, Ba-

rabás Olga, Hatházi András, Patkó Éva, Vadas László, Kövesdy István stb.– állították színpadra. A színház 2001-ben állandó bábtagozatot is létesített és működtetett. Egyéni irodalmi műsorokkal, összeállításokkal, önálló előadásokkal jelentkezett Ferenczy Annamária, Fall Ilona, Mátray László, Mátyás Imre Zsolt, Tar Mónika, Éder Enikő, Kocsárdi Levente, Kiss Csaba, Szilágyi Ágota. Stúdiótermében a Franyó Zoltán Irodalmi Körrel karöltve a társulat „hangos irodalmi újsággal" is közönség elé lépett néhányszor. Több könyvbemutató, irodalmi rendezvény, kiállítás házigazdája és színtere volt a Temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház stúdióterme. A békéscsabai, újvidéki, szabadkai és aradi színtársulatok meghívásával a Temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház minden évad végén eurórégiós színházi fesztivált szervez. Alapítása félévszázados, illetve 55. évfordulóját ünnepi rendezvénysorozattal s Darvay Nagy Adrienn Állandóban változékonyan (Mv. 2003) c. könyvének, illetve emlékalbum (Tv. 2008) megjelentetésével köszöntötte. Az 1989-es változásokat követően a névadó Csiky Gergely darabjai mellett Kisfaludy Károly, Vörösmarty Mihály, Herczeg Ferenc, Karinthy Frigyes, Molnár Ferenc, Heltai Jenő, Illyés Gyula, Tersánszky Józsi Jenő, Szép Ernő, Rejtő Jenő, Örkény István, Lázár Ervin, Csukás István, Márton Gábor, Csurka István, Göncz Árpád, Görgey Gábor, Kocsis István, Spiró György, Balogh Győző, Kiss Csaba, Parti Nagy Lajos, Szörényi Levente, Bródy János, Vadas László, Nagy András színművei képviselték a klasszikus és kortárs magyar drámairodalmat a társulat műsorrendjén, amelyen Kós Károly, Kányádi Sándor, Egyed Emese, Fodor Sándor és Szilágyi Domokos művei is helyet kaptak.

Temes megye magyar nyelvű sajtóját 1989 decemberéig a megyei pártlap, a Szabad Szó uralta. Ennek utódjaként indult 1989. dec. 23-án a Temesvári Új Szó. A napilap Bagoly címmel 1992 márciusáig magazin jellegű, szórakoztató mellékletet is megjelentetett, amelyet Románia-szerte terjesztettek. A szegedi Délvilág c. napilappal együtt adta ki 1994 novemberéig Az vég Temesvárban című irodalmi-művészeti-közéleti mellékletét. A temesvári napilap 1994-től címet változtatott: Heti Új Szó címmel a Reflex Kft. kiadásában hetente lát nyomdafestéket, s Mindenki Kalendáriuma címmel minden esztendő végén tartalmas, sok hely- és irodalomtörténeti témájú írást közlő évkönyveket jelentet meg. Emellett közérdeklődést keltő köteteket is kiad, kortárs szépirodalmi alkotásoknak viszont csak esetlegesen biztosít teret hasábjain.

1990 tavaszán Ezredvég címmel kísérlet történt színvonalas irodalmi-művészeti folyóirat kiadására is, négy szám után azonban anyagi források híján kénytelen volt beszüntetni megjelenését. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület bánsági szervezete adta ki az Útjelző c. lapot, amely turisztikai, természetvédelmi és helytörténeti írásokat közölt. Rendszeresen jelennek meg versek, prózai írások, esszék és helytörténeti írások a Kút c. református lapban, amely Gazda István lelkész szerkesztésében és az Új Ezredév Református Egyházközség kiadásában lát több mint tíz esztendeje nyomdafestéket. Fiókszerkesztőséget létesített és tart fenn Temesváron is az Aradon kiadott Fehér, Hunyad, Krassó-Szörény, Arad és Temes megyéket átfogó Nyugati Jelen c. napilap. Ígéretes, reménykeltő felélénkülés mutatkozott az 1990-es években a művelődési élet más területein is, sajnos nem sokáig: sorra felszámolódtak, kimúltak a irodalmi és közművelődési élet korábbi fórumai, szerveződései: beszüntette tevékenységét a Thália Diákszínjátszó Csoport, a Látóhatár önképzőkör, a Franyó Zoltán Irodalmi Kör s egyre ritkábban hallat magáról a Kisenciklopédia vázán létre jött Ormós Zsigmond Közművelődési Társaság.

Az irodalmi és közművelődési élet szervezését az 1990-es években alakult Temesvári Magyar Nőszövetség, a Szórvány Alapítvány, a Geml József Társaskör, a Techné Egyesület valamint a Temesvári Keresztény Magyar Egyetemisták Köre (TEKMEK) vállalta át. A Temesvári Magyar Nőszövetség biztosította néhány könyv megjelentetésének anyagi alapjait s másfél évtizede minden év tavaszán megrendezi a Bánsági Magyar Napokat, amelynek programjában immár hagyományosan író-olvasó találkozók, könyvbemutatók, szimpóziumok, irodalmi műsorok, évfordulós megemlékezések, képzőművészeti tárlatok, színházi előadások, néptáncbemutatók is szerepelnek. Elsősorban szociológiai kutatási programok szervezését tekinti feladatának a temesvári Szórvány Alapítvány, amely azonban egy ideje könyveket is ad ki s 2008-tól megjelenteti a Régi(j)óvilág c. negyedévi folyóiratot, amelynek Mészáros Ildikó a főszerkesztője. Teadélutánokat, irodalom- és helytörténeti megemlékezéseket, kirándulásokat szervez a Geml József Társaskör, amely Temesvár Osztrák–Magyar Monarchiabeli utolsó polgármesterének nevét viseli. A Temesváron élő és működő magyar nemzetiségű egyetemi tanárokat, tudományos kutatókat tömöríti a Techné Egyesület, amelynek összejövetelein időszerű szakmai kérdéseket elemeznek, beszélnek meg a résztvevők. Zenés-irodalmi összeállításokkal, népszerűsítő előadásokkal, vallásos rendezvényekkel, összejövetelekkel és kirándulásokkal vonzza fiatal tagjait a Temesvári Keresztény Magyar Egyetemisták Köre. A magyar vonatkozású rendezvények számottevő hányadának a Kós Károly Közösségi Központ nyújt otthont.

A rendszerváltással egyidős a Temesvári Rádió magyar nyelvű adása. Néhány nappal azt követően, hogy 1989. dec. 20-án az Opera téren tüntető többszázezres tömeg szabad várossá nyilvánította Temesvárt, három színházi ember – Fall Ilona, Koczka György és Albert Dénes – rendszeres, magyar nyelvű híradásokat honosított meg az akkor újraindult Szabad Temesvár Rádióban. 1990-től naponta egyórás adásidővel jelentkeznek a magyar szerkesztőség munkatársai középhullámon, 2007 óta pedig ultrarövid hullámon is. Szegedi rádiósokkal 1977 tavaszától kezdődően Európa hullámhosszán címmel havi rendszerességgel készítenek közös műsorokat, melyeknek magyar, illetve román nyelvű változatait mindkét adó közvetíti. Nemzetiségi műsorokat 1997 júliusa óta a Román Televízió temesvári területi stúdiója is sugároz: hetente egyszer (szerdánként) Banatica címmel, háromnegyed órában német (Bánsági krónika), magyar (Körkép a végekről) és szerb (Szerb látóhatár) nyelven jelentkezik műsorokkal. A magyar műsor a Temes, Arad, Krassó-Szörény és Hunyad megyében élő magyarok életének bemutatását tűzte ki elsődleges céljául. A magyar nyelvű adásokat 2007-ig Bartha Csaba szerkesztette, jelenleg Laslavic Tímea a vezetőriportere.

Az elhalálozások, elköltözések és kitelepülések következtében az ezredforduló után erősen megcsappant Temesvárott a magyar nyelven író költők, próza- és újságírók száma. Kevés magyar író él és alkot jelenleg a Bánság szívében. A rendszerváltozást követő évtizedekben szépirodalmi, hely- és irodalomtörténeti, társadalomtudományi, szakirodalmi, önéletrajzi és riportkönyveket adott ki Temesváron magyar nyelven Anavi Ádám, Bárányi Ferenc, Bárányi László Ildikó, Boér Jenő, Delesega Gyula, Fikl Klára, Higyed István, Jancsó Árpád, Kató Gizella, Kristóf Márta, Mandics György, Mátray László, Pálkovács István, Pongrácz P. Mária, Szekernyés János és Vámos Margit. A Nyugati Jelen Könyvek sorozatban Aradon láttak nyomdafestéket Anavi Ádám és Eszteró István verseskötetei, valamint Bárányi Ferenc regénye. Az elmúlt évtizedben Romániából Németországba áttelepült

szerzők közül többen – Billédy Ilona, Pap Tibor, Márton Anna stb. – temesvári kiadóknál jelentették meg kötetben visszaemlékezéseiket, útleírásaikat, elbeszéléseiket. A Temesváron, Romániában és Magyarországon kiadott magyar nyelvű könyvek és folyóiratok forgalmazására Temesvárott a Libris Könyvesbolt szakosodott.

IRODALOM: Ortvay Tivadar: Temes vármegye és Temesvár város története. I–III. Bp. 1894–1914. – Berkeszi István: A temesvári könyvnyomdászat és hírlapirodalom története. Tv. 1900; uő: Temesvár szabad királyi város kis monográphiája. Uo. 1900. – Temes vármegye és Temesvár. (Szerk. Borovszky Samu.) Bp. é. n. [1914] = In: Magyarország vármegyéi és városai. – Endre Károly: Hajnalodik. Temesvári Hírlap 1923. szept. 16.; uő: Erdélyi vagy trianoni irodalom? Temesvári Hírlap 1923. szept. 21. – Járosy Dezső: Színészetünk alkonya? Temesvári Hírlap 1924. aug. 12. – Geml József: Emlékiratok polgármesteri működésem idejéből (1914. VI. 15. – 1919. IX. 4.) Tv. 1924; uő: Alt-Temesvar im letzten Halbjahrhundert. 1870–1920. Uo. 1927. – Topliceanu, Traian: Românii şi minorităţile în judeţul Timiş-Torontal. Uo. 1934. – Magyar Ház Évkönyv. (Szerk. Páll. György.) Uo. 1930. – A Bánsági Magyar Közművelődési Egyesület programja. Temesvári Hírlap 1931. febr. 7. – Ormos Iván: Van-e bánáti magyar irodalom? 6 órai Újság 1937. ápr. 11.– Jakabffy Elemér – Páll György: A bánsági magyarok húsz éve Romániában. 1918–1938. Bp. 1939. – Schiff Béla: Régi idők, régi emberek. Tv. 1941. – Braun Dezső: Bánsági rapszódia. Uo. é. n. – Timişoara 1944–1954. (Culegere de articole.) Uo. 1954. – Jebeleanu, Alexandru: Temesvár. Buk. 1964. – Franyó Zoltán: Az én színházam. (In: Utunk Évkönyv 1969. 44–47.) – Szekernyés János: Temesvár hétszáz éves. Brassói Lapok 1969/10; uő: Temesvár kövei – Krétarajzok a Józsefvárosból. Tv. 1999; uő: Jelkép és próbakő. A magyar kultúra házának szerepe és sorsa Temesvárott. Korunk 2002/4; uő: Temesvár reformátussága. Tv. 2002; uő: A kegyesrendiek temesvári főgimnáziuma épületegyüttesének centenáriuma. (In: Mindenki kalendáriuma – 2009.) Tv. 2009; uő: 75 éve hunyt el Székely László műépítész. (In: Mindenki Kalendáriuma – 2009.) Tv. 2009. – Izsák László: Irodalmi élet Temesvárott. Nagyvilág 1969/10. – Enyedi Sándor: A romániai magyar sajtó és tömegkommunikáció 1944 után. Regio-Kisebbségtudományi Szemle 1991/3. – Boér Jenő: Hogyan tovább, Franyó-kör? Művelődés 1992/4. – Beke György: A Magyar Ház csatája. Kortárs 2002/1; uő: Bartók szülőföldjén = Barangolások Erdélyben. IV. Bp. 2002. – Ioan Munteanu – Rodica Munteanu: Timişoara. Tv. 2002. –– Borsi-Kálmán Béla: Polgárosodott nemes avagy (meg)nemesedett polgár. Bp. 2002. – uő: Öt nemzedék, és ami előtte következik... A „temesvári Levente-pör" (1919–1920). Bp. 2006. – Darvay Nagy Adrienne: Állandóban változékonyan. Mv. 2003. – Dan N. Buruleanu – Florin Medelet: Timişoara. Povestea oraşelor sale. Tv. 2004. – Gurzó K. Enikő: A Temesvári Magyar Ház történetéről (1922–2000). Művelődés 2005/2., 4.– Pataky Lehel Zsolt: Hetvenöt éves a Magyar Ház. Amíg magyar van a Bánságban, nem mondhatunk le róla! Nyugati Jelen 2005. nov. 28. – Temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház Emlékalbum. 1953–2008. Tv. 2008. – Szekernyés Irén: Kényszerű elkésettség. 150 éves a temesvári magyar nyelvű lapkiadás. Nyugati Jelen 2008. nov. 8.

(SZEKERNYÉS JÁNOS)

Egy életre szóló levelezés

FODOR ANDRÁS ÉS TÜSKÉS TIBOR KÉT KÖTETÉRŐL[1]

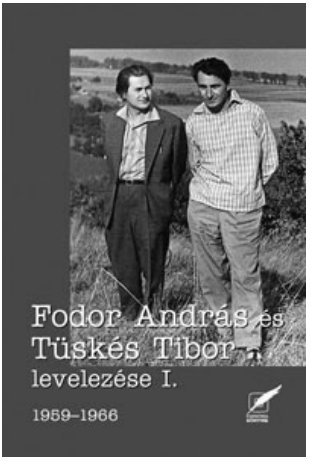

Pro Pannonia Könyvek
Pécs, 2001
464 oldal, 3450 Ft

Minden megjelenő írói levelezéskötet hiánypótló mű – közzététele olyan adatokat, irodalomtörténeti vagy történeti mozzanatokat tesz ismertté vagy éppen jobban érthetővé, melyeket más források csak nehezen vagy nagy munkával tudnánk feltárni. A megjelenési nehézségek ellenére elmondhatjuk, hogy a levelezéskötetek reneszánszát éljük, hiszen miközben – mint kordokumentumok – egyre népszerűbbek és keresettebbek a szakemberek és az olvasók körében, korunk komputerizáltságának következtében (sajnos vagy szerencsére?) a levelek nagy része a virtualitásba veszik, s a szövegszerkesztővel leírt, kinyomtatott változatok – hiszen ki az az eretnek, aki manapság még kézzel vagy írógéppel ír levelet?! – egyre kevesebb folyóméterben foglalják majd a jövő levéltárainak polcait. Messzire vezetne tehát annak vizsgálata, hogy a jövő évszázadainak levéltárosai vagy erre hivatott szakemberei e virtuális anyagból vajon milyen *levelezésköteteket* tudnak majd összeállítani saját koruk történeti emlékeinek megőrzésére, csak a jövő mutatja meg, hogy a műfaj sorsa elszegényesedés, semmitmondó uniformizálódás – vagy ellenkezőleg: téma- és anyagbőség lesz-e végül?

Egyelőre azonban ebből a szempontból most még szerencsés helyzetben vagyunk, mivel jó néhány olyan értékes gyűjtemény jelenik meg napjainkban is, mint például a hétkötetes Fülep Lajos[2] – vagy a vaskos Füst Milán-levelezés[3]. A két jó barát, Tüskés Tibor és Fodor András harminc-egynéhány éves levelezésének első két kötetnyi anyaga egy olyan, csaknem hatvanéves történetbe illeszkedik, amely a hajdani Eötvös Collegium utolsó éveitől a közelmúltig vezet, és amelynek feldolgozásában mind a napló-, mind a levélforma kiemelkedő forrásértékű. E többfejezetes történet – hogy csak a legfontosabbakat soroljam – közös ifjúságuk emlékeivel kezdődik Fodor András *A kollégium* című kötetének lapjain, folytatódik a Tüskés–Fodor-levelezésben, utóéletét pedig *A hetvenes évek* naplófolytatása, valamint Tüskés Tibor Mészöly Miklóssal folytatott levelezéskötete foglalja magába. Haj-

[1] *Fodor András és Tüskés Tibor levelezése*, I. k., 1959–1966, s. a. r.: Tüskés Anna, Pro Pannonia Könyvek, Pécs, 2001, 464 l.; II. k.: 1967–1976, s. a. r.: Tüskés Tibor, 2008, 384 l.

[2] *Fülep Lajos levelezése*, I–VII. k., s. a. r., szerk.: F. Csanak Dóra, MTA Művészettörténeti Intézet, Bp., 2001–2007.

[3] *Füst Milán összegyűjtött levelei*, Szerk., s. a. r.: Szilágyi Judit, Fekete Sas Kiadó, Bp., 2002, 1150 l.

dani Eötvös collegista társának könyvéről[4] írt esszéjében Vekerdi László írta kedves iróniával, hogy a napló odüsszeuszi műfaj, és legkésőbb Ithakával illik véget érnie. A levélnek nincs ilyen műfaji kötelezettsége: előnye talán a naplóval szemben az, hogy miközben annak lényegét is részben magában hordozza, *véget érni* csak Kharón ladikján tud. Így sem Fodor Andrásnak, sem barátjának, Tüskés Tibornak nem kellett számolnia azzal, hogy évtizedeken keresztül egymásnak küldött leveleik túl hosszúra nyúlnak, legfeljebb szaporán követték egymást, kölcsönös örömet – és más emóciókat – keltve a másikban, nem gondolva arra, hogy ezek a sorok valamikor az olvasóközönség elé kerülhetnek majd. Vekerdi László szellemes megjegyzése szerint történeteikben benne van „[...] *dióhéjban egy egész kis magyar kultúrpolitika, bár talán ne sértsük meg vele a dió héját*". A több száz levél gyűjteménye azonban sokkal több, mint a korszak kultúrpolitikájának foglalata, hiszen íróikat nemcsak az irodalmi életben vállalt párhuzamos szerepük köti össze, hanem – eltérő személyiségük ellenére – a mély barátság, a kortársak és a mesterek öröksége, a közös családi élmények. Míg Fodor András levéltükre a letagadhatatlan Eötvös collegista diákot állítja elénk a maga szigorú racionalitásával, az aszkétikus munka árán szerzett hatalmas műveltségével, a collegium szabadság- és teljes élet-eszményén nevelkedett írót, költőt –, addig Tüskés Tiboré a szelíd barátot és pályatársat, jó tanácsokkal szolgáló testvért mutatja, aki ugyanakkor csendes, örökké kételkedő, tépelődő tudós tanáregyéniség. Ahogyan ő maga fogalmazza meg: *„[...] közben még a lelkiismeret is gyötör, hogy nem vagyok elég jó tanár, méltatlanul jutalmaznak pedagógus napon [...]"*[5] Fodor Andrásról, a leendő *gólyá*ról[6] Eötvös collegiumi felvételi iratában Ligeti Lajos a felvételi bizottság tagjaként szarkasztikus gúnnyal nyilatkozott: *„Fontoskodó, nagyképű. Mindig önmagát igazolja. Grafológiával foglalkozik!"*, de azt is érdemesnek tartotta megjegyezni, hogy *„Különben értelmes fiú. [...] Idegenkedik a kollektivitástól."*[7] A végzett „gólyát" később a pesti irodalmi élet „világfi"-vá nevelte, akinek *„otthona az egész nagy Budapest"*[8], Tüskés Tibor *a vidéki*, csendes, zárkózottabb egyéniség, aki még leveleiben is ritkán tárulkozik fel teljesen. Egy ilyen alkalom azonban akadt, mikor az Új Forrásban megjelent *Nép és irodalom*[9] című esszéje. Ebben beszél Fodoréhoz nagyon hasonló származásáról, mely szerint ősei közt akad vasutas, cipész, állami alkalmazott, azaz szabálytalan „osztálybesorolású", mellyel az ötvenes években a *„káderesek nem nagyon tudtak mit kezdeni"*. Mint *„súlyos klerikális befolyás alatt álló"* személy „osztályöntudata" nem volt – írja, megismerte a falu világát is, de ő inkább tanult majd továbbtanult, szemléletét pedig elsősorban olvasmányai, az irodalom alakította. A hasonló gyökerek és előtörténet végül a két különböző személyiséget mégis közel hozta egymáshoz, ahogyan Tüskés is megírta: *„Az Eötvös Kollégium [...] barátokat adott számomra [...] az én egyetemeimet: Fülepet."*[10]

---

4 Fodor András: *A hetvenes évek* I–II., Helikon, 1995.

5 Ld.: I. kötet, 22–23.

6 Az Eötvös Collegiumban az elsőéves diákokat nevezték „gólyá"-nak.

7 In: Mednyánszky Dénes Könyvtár és Levéltár, ELTE Eötvös Collegium.

8 Ld. Vekerdi László idézett esszéjét, előző jegyzet.

9 Pomogáts Béla könyvéről: *Nép és irodalom – Személyes tűnődés egy tanulmánykötet körül.* Új Forrás, 1996. 9. sz.

10 Ld.: a levelezés első kötetében, 35.

A két vaskos kötet első részét, amely az 1959 és 1966 között íródott leveleket tartalmazza, Tüskés Anna rendezte nagy munkával sajtó alá, míg a másodikat, mely az 1967–1976-ig keltezetteket fogja össze, maga Tüskés Tibor. Az összesen több mint harminchat ívnyi gyűjtemény lapjai egyszerre rögzítik a hétköznapok pillanatait és mondják el személyes benyomásaikat korabeli írótársaikról, találkozásaikról, többek között Hernádi Gyulával, Kassákkal, Illyés Gyulával, Mészöly Miklóssal. Mellettük ott vannak a kor legfontosabb irodalomtörténészei, kritikusai, köztük megannyi egykori collegista- és diáktárs: Domokos Mátyás, Sárosi Bálint, Vekerdi László, az írók közül Csorba Győző, Illés Endre, Veres Péter, Csanádi Imre; de a rendszer kritikus-*káderei* is: Köpeczi Béla, Szabolcsi Miklós, Tóth Dezső, Király István, s végül persze a hatalom képviselője Aczél György személyében. A levélsorok szereplőit ki-ki saját tapasztalatai, emlékei, természete és szemléletmódja szerint idézi: hol lelkesen, barátian, tisztelettel, ironikusan, hol maró gúnnyal vagy élesen bírálva, miközben alakjaik megelevenednek és egy-egy levéltörténetben idézik fel a kortörténet egy-egy szeletét.

A tanítványi szeretetből, törődésből és hálából azonban természetesen a mestereknek jut a legtöbb, többek közt Németh Lászlónak, Takács Gyulának, Basch Lóránt és persze a legnagyobbaknak: Colin Masonnek[11], a tudós zenekritikusnak és világutazónak (aki Fodor András fiának keresztapja is lett), valamint a „mesterek Mesterének", Fülep Lajosnak, a filozófus-műtörténésznek, ízig-vérig tanárembernek. Ők azok, akik a kollégiumi évek után a legtöbbet tudják nyújtani a fiatal tanítványnak, a későbbi költőnek, de példájuk és pályájuk ugyanúgy iránymutató a szerkesztő-tanár Tüskés számára is.

Barátként bukkan fel a szélesebb olvasóközönség előtt közelről nem nagyon ismert különc, furcsa kis ember, Basch Lóránt, a Baumgarten Alapítvány egykori jogi kurátora, Fülep Lajos mellett a Nyugat-korszak másik akkor még élő tanúja, akiről megtudjuk, hogy sokszor segített Fülep diákjainak: ha kellett, díjat osztott, könyvet kölcsönzött, albérletet szerzett, hasznos véleményt vagy atyai jó tanácsokat adott. 1966-ban, amikor Fodor András tudósította Tüskést az *öregúr* utolsó napjairól, így írt: *„Basch Lóránt éppen haldoklik a Babics Klinikán. Stílusosan hal meg, Babics keze alatt, de amint Mészölytől hallom nyomorúságos halálfélelemben, iszonyú fájdalmak között."* Az örök szarkasztikus collegista stílusból ugyan kilépni nem tudott, de aggódását nem tudta elrejteni soraiban. Basch Lóránt személye kissé összekötötte mindhármukat: ő kérte fel Fülepet, hogy legyen tagja a Baumgarten Alapítvány tanácsadó testületének[12], majd amikor 1950-ben szétverték az Eötvös Collegiumot és a professzor fedél nélkül maradt, ő segítette lakáshoz jutni; később Fodor Andrást Domokos Mátyással – majd előbbit feleségével együtt – befogadta Városmajor utcai lakásába[13]. Fülep rajta keresztül javasolta 1948-ban Németh Lászlót *Iszonyá-*

---

[11] Mason, Colin (1924-1971) zenekritikus, 1947-ben egy éves magyar állami ösztöndíjjal Budapestre érkezett, hogy tervezett Bartók-könyvén dolgozzon. Az Eötvös Collegiumban lakott, ott kötött barátságot Fodor Andrással. 1949-ben az egyre erősödő diktatúra idején el kellett hagynia az országot. 1951-től a *Manchester Guardian* zenekritikusa, 1961-től a lap londoni vezető kritikusa lett, a *Tempo* c. zenei szaklap szerkesztője, 1964–1968 között a Macnaghten Concert rendezője. (Forrás: Vekerdi László: Fülep Lajos levelezése – VII. k. 1961–1970., In: Új Forrás, 2008. 1. sz.)

[12] 1947. november.

[13] Városmajor u. 48. – kezdetben 1951 és 1953 között Domokossal, 1953 szeptemberétől feleségével. Forrás: *Fülep Lajos levelezése,* V. k., 438., F. Csanak Dóra szerkesztésében, 2001., Bp., MTA Művészettörténeti Kutatócsoport)

ért második Baumgarten-díjára – nem rajtuk múlott, hogy nem kapta meg: a források szerint a minisztériumban húzták ki a nevét.[14]

Tüskés számára Fülep Lajos is mindvégig példakép. Sokat foglalkozott pályájával, évtizedekkel később pedig tanulmánykötetet jelentetett meg róla. A *Kedves professzor úr* egyik kulcstörténete a kettejük szellemi összetűzését felelevenítő írás, amely arról tanúskodik, hogy a példaképhez való viszony nem volt mindig felhőtlen: szerette őt, de sokáig nem értette – elég, ha csak a buta félreértésből származó 1966-os afférjukra gondolunk. *„Tévedtem [...]* – írta Fodornak 1966. december 18–i levelében –, *Fülep Lajost most ismertem meg. Bemutatkozott. Önarcképet rajzolt magáról”*. Pedig két évvel azelőtt épp a professzor egyenes jelleme szolgáltatott számára mesteri példát: a Jelenkortól való eltávolítása után, Fülepnél tett egyik látogatásakor Fodor figyelt fel a komódra kitett cédulafeljegyzésre: *„A Jelenkor előfizetési számlát visszaküldeni!”*.

Az 1964-es év megrázkódtatása okozta mély csalódás nem múlt el nyomtalanul. Amikor kiebrudalják a főszerkesztőségből, Tüskés így ír: *„A Balassiknak, Csokonaiknak, Petőfiknek, József Attiláknak tartozó felelősséggel akartam és szerettem volna az irodalmat szolgálni”*. Egy korszak véget ért: a szellemi igényesség és függetlenség szigete eltűnt, egykori lakói fogyatkoznak, a politika egyre idegenebbé válik számára. A lelki-szellemi egyensúlyt a megmaradt tanári pálya menti meg, az alkotás, s persze a jó barát leveleiből sugárzó együttérzés és biztatás. Vigasz megírni és fogadni a beszámolókat a szétszóródott közös társakról, a szeretett és tisztelt Colin Masonről, érkező leveleiről, budapesti látogatásáról, Németh Lászlóval való találkozásáról; a *„zsémbes öregúr”*[15] Fülep Lajos intelmeiről és tanácsairól, akiről Péter László találóan jegyezte fel, hogy nem is annyira műveivel, mint egyéniségének és tudásának hatásával tette megkerülhetetlenné személyét a magyar művelődéstörténet számára[16]. Fodor Andrásnak mestere, szigorú, ellentmondást és diákos lazaságot nem tűrő tanára, s ezt a Collegium szarkasztikus, mindenben kételkedő, majd gyémántkeménységű racionalitással érvelő patriótája nem is mindig veszi jó néven, de tudását persze ő is elfogadja mércéül: *„Ha Fülep valakiről jót mond az olyan ritka jelenség, hogy mérget lehet venni az illető kvalitására”*. A barátok között a beteg tudós hogylétéről is rendszeres volt az értesítés, a levelezés, s közös volt az aggódás is. A sors azonban elrendezte az összes függő dilemmát: az *„öregúr”* elment. Igaz, tanítványai nem egészen értették meg őt, aki végrendeletében hamvait szétszórni kérte *„akárhova”*. Talán túl fiatalok voltak akkor még ehhez. Fodor a végrendelkezést egyenesen gőgösségnek, önteltségnek vélte, s haragudott, mert ő *már nincs* –, de a múló emberöltők később meghozták számára *az anyaföldről eltűnt apa*[17] iránt való megbékélést.[18] Épp húsz évvel azelőtt vallotta meg Fülepnek kapcsolatukról, hogy azt *egészen rendkívülinek és fontosnak* érzi, találkozásukat pedig sorsszerűnek: *„Olyan ez, mint amikor a gyerek, aki nagyon szereti az apját, [...] nem meri nyíltan megmutatni, kimondani ragaszkodását, inkább hallgat.”*[19]

---

[14] Ld. 10. sz. jegyzet, 361.

[15] Péter László kifejezése – Kortárs, 1996. július, 65.

[16] Ld. előző jegyzetet, *Tíz írás Fülep Lajosról.*

[17] Utalás *A hetvenes évek*-re – Helikon Kiadó, 1995., I. k., 121.

[18] Ld. II. kötet, 120.

[19] Ld. 11. sz. jegyzet, 435.

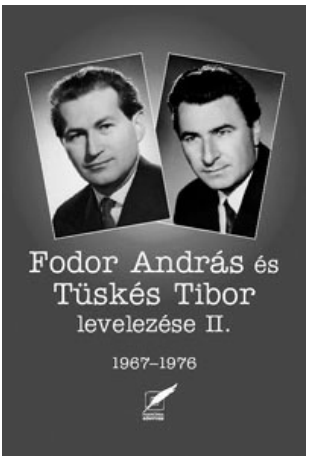

Pro Pannonia Könyvek
Pécs, 2008
384 oldal, 3000 Ft

1986-ban pedig az *Ezer este Fülep Lajossal* című kötetével állított emléket halott mesterének.[20]

Fülep halála után egy évvel a másik példakép, Colin Mason is elmegy fiatalon, érthetetlen hirtelenséggel, itt hagyván magyar barátait róla őrzött emlékeikkel: a húszéves Masonról, aki egykor a *„nyelvzseni Cushinggal[21]”* lakott a Collegiumban, akinek meglátogatása Londonban és idejövetele Magyarországra annyi évig kisebb baráticsaládi ünnepnek számított. *„Hát most már csak ezzel telnek napjaink? Hogy legkedvesebb neveket, embereket csak múlt időben említhetünk?”* – írja Tüskés Fodornak 1971 februárjában. Hogy Fodor András számára mit jelenthetett ez, azt mindkettőjükre érvényesen az egykori collegista társ, Bodnár György fogalmazta meg róla szóló esszéjében: *„Számára, aki mindig is az emberi viszonylatok életszerűen megjeleníthető modelljének tekintette a barátságot és a hűséget, ezek a tragédiák nem múló megrendülések voltak, hanem a végső kérdésekkel szembesítő erők kiváltói: a mérlegkészítés és a modus vivendi keresésének kényszerítő alkalmai”*.[22]

A legközelebbi kortársak közül Mészöly Miklós maradt velük legtovább: Fodornál nyolc évvel idősebb – és a sors úgy akarta, hogy négy évvel mégis túlélje őt. Tüskéssel 1960-tól kezdett levelezni, aki 2005-ben kiadta az alig tízíves, de annál elgondoltatóbb, lelket érintő gyűjteményt. Benne két jó barát küszködik egymással és a világgal: az anyagával viaskodó író és az értékes kéziratokat nagyon váró, a külső kényszerek és belső értékrend állandó összemérésére ítéltetett szerkesztő: *„[...] Itt Pécsett mindenféle könyvkiadási lehetőséget elfojtottak, megfürödve állunk Köpeczíék jóvoltából.”*[23] Mészöly ritka belső megnyilvánulásainak egyikében pedig Tüskést vigasztalja a szerkesztői foglalkozás elvesztése miatt – *„Mi vígasztalhat? Méltósággal lépsz le és tisztán. A summa: szégyenkezni aztán nincs okod. Nincs okunk. [...]”* – Tüskés pedig mintha folytatná a Fodornak szóló levelekben megkezdett önvizsgálatot: *„Jó volna hosszan és sokat töprengeni, talán értelmetlenül is vitatkozni, s olyan egyszerű és szép fölismerésekig eljutni, mint hogy jó*

[20] Pannónia könyvek, Pécs. 1996.; Megjegyzendő, hogy tíz évvel korábban Fodor András is kiadott egy kötetet Fülepről: *Ezer este Fülep Lajossal*, Magvető, 1986.

[21] George Frederic Cushing (1923–1996): a Cambridgei Egyetem klasszika–filológia-szakos hallgatója volt, hét nyelvet tanult, magyar irodalommal foglalkozott; 1947–1949-ig az Eötvös Collegiumban ösztöndíjasként lakott és tanult, Pais Dezső és Horváth János tanítványaként. Többek között Petőfit, Gárdonyit, Móriczot, Kaffka Margitot fordított angolra. Haláláig rendszeres kapcsolatot tartott az MTA Irodalomtudományi Intézetével és egykori collegista társával, Bodnár Györggyel.

[22] *A fegyelem próbája, Fodor András a nyolcvanas években,* in: Bodnár György: *Párbeszéd az idővel,* Argumentum, 2008, 487.

[23] Volt idő – Mészöly Miklós és Tüskés Tibor levelezése, Pannónia Könyvek, 2005., 39.

élni, de nem nagy dolog a halál [...], a víz tükrén látjuk a fa árnyékát, pedig a fának hátatfordítunk [...]"[24] .

A levelekből a korszak irodalmi közéletének háttértörténetei sem hiányoznak. Az olvasó pillanatképeket kaphat a hatvanas-hetvenes évekbeli Németh Lászlóról, az Írószövetség működéséről, a szövevényes *irodalmi életről*, vagy például Németh László és Kassák viszonyáról. Az előbbire célozva Tüskés Tibor jegyzi meg egyik levelében: *„Kassák mennyire szeretett volna valami rosszat hallani tőlem Némethről [...]. Milyen kár, hogy ezek az öregek sem értik meg egymást."*[25] Igaz, Kassák a maga különc módján sokszor egyáltalán nem tett lakatot a szájára akkor sem, ha ugyanennek az irodalmi életnek a hivatalos ítészeiről akart véleményt mondani: *„Hát mit képzeltek ti, mondtam Szabolcsinak – [...] kik a kritikusok? Régen, Schöpflin, meg Laczkó meg mások az írók oldalán álltak. Ti meg azt akarjátok, hogy terelőpulik legyenek, akik az írókra harapnak [...]".*[26] Tüskés Tibor igazolja Kassák véleményét, feljegyezvén Németh László egyik kesernyés megjegyzését egyik pécsi látogatásakor: *„Szabolcsi, Köpeczi, persze ismerte, de, mint mondta, tőlük még egy sort sem olvasott. 'Nem is vagyok rá kíváncsi' – tette hozzá."* S persze nem hiányoznak a háttértörténetek közül a menetrendszerű politikai retorziók krónikái sem: az Aczél György irodájában zajló raportokról, s az ezeket követő Tóth Dezső-féle cikkekről a Népszabadságban vagy az ÉS-ben[27]. De Tüskés – amennyire tudja – igyekszik távol tartani magát; számára a legfontosabb a hazai, a saját lap, a *Jelenkor*. Attól kezdve, hogy 1957-ben a folyóirat-lektorátus vezetője lesz, majd 1960-ban a lap vezetője, szívvel-lélekkel a szerkesztői munkának és a tanári pálya egymást kiegészítő hivatásának szentelte magát, ez vált élete fő céljává. Azonban ha akarta, ha nem, munkája sikereivel, örömeivel együtt belekerült a *hivatalos irodalmi élet* – és persze a kultúrpolitika gyötrelmes küzdelmeinek kellős közepébe, hiába a majdnem kétszáz kilométeres távolság a fővárostól. Az *összekötő* Fodor András közvetítette a híreket, az otthon pedig, a „vidéki lét" nyújtotta számára a szellemi inspirációt: *„[...] gondolom, pl. Németh László vagy Illyés is azért tudtak oly értékek őrzőivé válni, azért tudták látásuk tisztaságát megőrizni, mert kicsit „vidékiek", vagy ha úgy tetszik: magyarok tudtak maradni."* A munka gőzerővel, szívvel-lélekkel folyt, kéziratokért igyekezett csak a legjobbakhoz fordulni – Németh László, Mészöly, Juhász Ferenc, Illyés Gyula, Weöres, Illyés Gyula, Nagy László, Domokos Mátyás, Takács Gyula és mások írásaiért – a névsort lehetne folytatni. A szerkesztői igyekezet azonban sokszor bizonyult hiábavalónak: nem akart szűnni a könyvkiadói elzárkózás bizonyos szerzői kéziratok kiadásától, s az egyre nyilvánvalóbb kisebb-nagyobb retorziók sora sem akart véget érni. A *politikai felmelegedés* kezdettől fogva csak látszat volt, a színfalak mögötti ellentét pedig legtöbbször kibékíthetetlen; csak a rendszerváltás hozta utólagos levéltári nyomozások tárhatták fel, hogy a korabeli írótársadalom nagy részének naponta meg kellett vívnia a lelkiismeret és a kollaboráció csatáját.

Fodor András és Tüskés Tibor a hatalom rejtett eszközeiről – a besúgó- és megfigyelőrendszerről – akkor még vajmi keveset sejthettek, nem ismerhették annak kiterjedtségét, pedig az szinte a teljes magyar értelmiségi társadalmat – és persze nemcsak azt – igyeke-

---

[24] Ld. 20. sz. jegyzetet, 143.

[25] Ld. a levelezés első kötetében, 196. sz. levél, 324.

[26] Ld. előző jegyzet.

[27] Ld.: I. kötet, 241, 247.

zett befolyásolni valamilyen módon. Tüskés Tibor és Fodor András is csak a hatvanas évek második felében kezdték észlelni az eleinte érthetetlen furcsaságokat a magyar posta természetéről, az elkallódó, majd előkerülő levelekről. Fodor András sem tudhatta, hogy már az Eötvös Collegiumban, annak megszüntetése előtt is jelen voltak körülöttük a titkos „munkatársak", magát Tüskés Tibort pedig – ahogyan erről ő maga számol be egy hetvenötödik születésnapja alkalmából készült interjúban– 1953 óta szemmel tartotta az állambiztonsági szolgálat.[28] Ma már tudjuk, hogy 1956 után már az írók többségét megfigyelték valamilyen módon. Jelentettek Németh Lászlóról, Illyés Gyuláról, Déry Tiborról, Nagy Lászlóról, Mészöly Miklósról – és a sort még sokáig lehetne folytatni; de nem kímélték az irodalomtörténészeket, a folyóiratok *renitens* szerkesztőségeit vagy a kultúra más területeinek képviselőit sem. Ezért a levelezések történeti forrásként való felfogása feltétlenül megkívánja majd az írói levélgyűjtemények jövőbeli összeállítóitól a Történeti Levéltár dokumentumainak vizsgálatát is, hiszen ez utóbbiak nemcsak kiegészítik a kor rajzát, de tartalmaikat elemezve fontos történelmi adatokhoz vezetheti el őket, kinagyítva a korszak irodalmi életének rejtett háttereit, a diktatúra titkosszolgálati tevékenységének drámáját, abszurditását és tragikomédiáját. Mind a szélesebb értelmiségi körökben, mind az írók és művészek között ismertek voltak azok a pártközponti *kötetlen beszélgetések*, melyeken a pártállami vezetők találkoztak a kulturális élet képviselőivel: írókkal, művészekkel. Ezek a közeledési szándékkal összehívott találkozók persze váltakozó eredménnyel jártak mindkét fél számára, mint például egy Budai nevű ügynök által feljegyzett eseményen 1959 augusztusában, amikor Kádár János és Aczél György találkozott néhány íróval, köztük Fejes Endrével, Illyés Gyulával, Darvas Józseffel és Németh Lászlóval. Itt – miközben ez utóbbi kettő Darvas butasága és hiúsága következtében összekülönbözött –, Kádár barátságosan arra unszolta Illyést, hogy vonja vissza az *Egy mondat*ot. Nem vonja vissza, közölte Illyés a jelentés szerint: „Ezt a verset akkor írtam, amikor Kádár elvtársat lecsukták. Ha még egyszer lecsukják, majd akkor visszavonom!"[29]

De a tragikomikus eseményeket őrzik a folyóiratoknak, magának a Jelenkornak, vagy épp a *„Tiszatáj-ügy"*-nek az aktái is. Ez utóbbi szerkesztőjét, Ilia Mihályt is köztudottan évtizedekig megfigyelték, minden módon befolyásolni igyekezték: a *technikai munkatársak* először a lakásába (pontos alaprajz mellékelve) szereltek be *rendszabályt*[30], 1974-ben pedig a munkahelyére (pontos alaprajz szintén mellékelve), a szegedi egyetemen; az *eszközök* hosszú évtizedek alatti amortizációja miatt 1984-ben *telepcserét* igényeltek, 1987-ben pedig *meghibásodás miatti technikai felülvizsgálatot*. A jelentésekben a titkosszolgálati bürokrácia szolgáltatja a tragikomédiát: a Tiszatáj szerkesztője megfigyelései történetében hiába teltek-múltak az évek, évtizedek, a felhasznált fedőnevek, a *„legendák"*[31] ugyanazok maradtak, *a fecske* pontosan ugyanúgy *berepült*, majd *elhagyta fészkét*, *„Bagoly"* és *„Rakéta"* munkatársak felügyeletével. Fekete László ügynök a Jelenkor szerkesztőségét is szemmel tartotta, Somlay Károly ügynök pedig még Tüskés egyetemista fiáról is jelentett.[32] Érthető tehát, hogy a szerkesztő Tüskés Tibor munkájának legfőbb szigorú kri-

---

[28] *Irodalom és politika*, Jelenkor, 2004., 11. sz., 1053–1065.

[29] „Budai" ügynök jelentése 1959. 08. 10. ÁBTL, B. sz.: 10–69. 846., 165.

[30] Ez a titkosszolgálati zsargonban poloskát jelent.

[31] Titkosszolgálati zsargon: megtévesztő ürügy, magyarázat.

[32] „Békésiek" fedőnevű ügy – Munka dosszié, III/III–s ügyosztály; a jelentés kelte: 1978. VIII. 10.

tériuma – a lapszerkesztésben a minőségi irodalomhoz való ragaszkodás – abban az időben miért nem lehetett elég, hiszen az évek alatt kialakult szélmalomharcban léptennyomon tapasztalnia kellett, hogy az épp aktuális „politikai vonal” vagy *az irodalom* közül melyiknek volt inkább esélye.

Végül harminchét évi barátság után a jó barát elhajózott Kharon ladikján: 1997 júniusában a magyar irodalom elvesztett egy költőt, Tüskés Tibor pedig barátját és levelezőtársát. Az utolsó évek leveleinek kiadása még várat magára, így egyelőre nem ismerhetjük az egykori Eötvös collegista gondolatait arról, hogy hogyan élte át a rendszerváltás éveit, kíváncsi volt-e a saját rejtett háttértörténeteire. Így Fodor Andrásnak nem, de Tüskés Tibornak megadatott, hogy iróniával vegyes rezignáltsággal tekintsen vissza diktatúrában felnőtt nemzedékére és megfogalmazza az eltelt évek tanulságait, melyek szerint az *ítélkezés az Istené*, a gyűlölet és a bosszúállás érzése pedig idegen számára.[33]

„A levél a múló idő műfaja” – írta Tüskés a második kötet előszavában –, e műfaj azonban sajátosan őrzi az idő múlását és az írásbeliségben képviselt értékét. Típusainak változatossága, stílusainak sokfélesége miatt – és nem utolsó sorban épp a múló idő megmaradó, hiteles lenyomataként – válhatott az irodalomtörténet egyik alapvető forrásává. Az írói levelezések összegyűjtése, kiadása és sajtó alá rendezése hosszadalmas, nagy pontosságot igénylő aprólékos munka, mely a tudományok forráskiadásaihoz hasonlóan nehéz és hálátlan feladat, nem kevés áldozatkészséget igényel. Előfordulhat, hogy megjelenése után már kiegészítésre szorul, s befejezni nem, csak abbahagyni lehet. Így a benne rögzített múló időnek nincs vége, s – éppúgy, mint a naplóírás esetében – csak az utolsó oldalak előkerülése vagy az élet befejezése vethet véget folyamának. Így Tüskés Tibor és Fodor András évtizedes levelezése még e csonka létében is egyszerre válik egy élet végéig tartó barátság történetévé, naplójává, egyben kordokumentummá az irodalomtörténet számára.

Simon Zsuzsanna

[33] Ld. 25. sz. jegyzet, 1064.

Itt e világban

HARTAY CSABA: NYÚLZUG

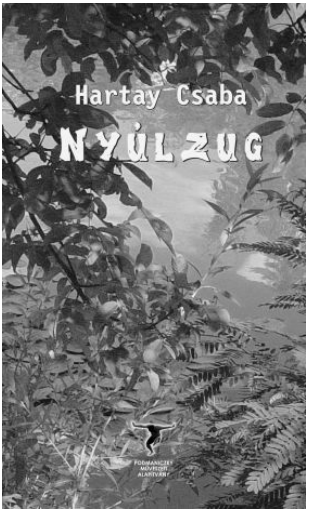

Podmaniczky Művészeti Alapítvány, 2008
184 oldal, 1990 Ft

A *Nyúlzug* a Szarvason élő Hartay Csaba legutóbbi verseskötete. Gyűjteményes könyv, 135 verset tartalmaz, afféle best of: *összes*. És igen különös a szerkesztése. Keretes könyv, helyesebben van egy bevezető és egy kivezető szövege. A kötet legelső darabjának (*A folyóban egy óriás süllyedt el*) látomásos képei, már-már szürreális víziói, a kapitány égre tett ujjlenyomatai és az elsüllyedt óriás feketeüveg-buborék léptei *mögött* mintha egy rémtörténet sejlene fel. Ez a titokzatos szonett, mint a Hartay-szövegek általában, omnipotens versbeszélő birtokában van, ráadásul hangsúlyos helyen mutatja föl a legtöbb vers vagy inkább a verstörténések fő helyszínét, a folyót. Ehhez képest a *Nyúlzug* utolsó, szintén cikluson kívüli verse, az ugyancsak helyjelölő *Viharsarok* már az addig átolvasott szövegekből jól ismert tájlíra jellegzetességei szerint áll össze: s hiába a „Düledező kísértettanyák", a „Bekötőutak kátyúiban" föllelt „szikkadt / Legújabbkori traktornyom-leletek", hiába „az égbolt és a határ" összeérése – nincs megfejtés, nincs valóságos kapcsolat a két vers között. Ide jutunk el. Egy magabiztosan, stabilan formálódó költői pálya kezdő- és végpontja a két szöveg: egy nehezen letapogatható, látomásos líra, amely inkább az olvasó sejtésére, beleérző képességére apellál, valamint egy képekben gazdag, elvont, mégis sivár, nagyon is hétköznapi, „vidéki" világot tükröző újfajta tájköltészet, amelyben – a bőséges és *látványos* stilisztikai megoldások dacára – minden az, ami.

A *Nyúlzug* a szerző hatodik könyve. Hartay Csaba eddigi verseskötéteiről lehetett tudni, szerzőjük régóta jelen volt (van), publikál, s nem csupán verseket, de jegyzeteket is olvasni tőle, főleg online-felületeken, megjelent munkáit a kritikai visszhang sem kerülte el: mégis azt érzem, ez a kötet az első „igazi" könyve. Szép kiállítású, esztétikus könyvtárgy, amely olvasóbarát tagolással, kellemes tapintású papírral került piacra, s bár a borító a szarvasi holtággal, a vízzel, a békalencsékkel, a víz fölé nyúló ágakkal kicsit „sűrű" – remek munka a Podmaniczky Művészeti Alapítványé. Mindent összevetve, kellett már egy gyűjteményes Hartay-kötet, amely a szétszórt, erősebb verseket egybefogja, s a költőt egyfelől kiváló formájában mutatja, másfelől sűrítve hozza azt a markáns hangot és verstechnikát, ami Hartay Csaba az utóbbi tíz évben szisztematikusan kidolgozott magának.

A kötetben olvasható szövegek sokszor provokatívan nem-versszerű, rendkívüli versek. Egy-egy radikális, szokatlan hangzású, vagy harapós-ironikus cím (*Itt akarok összeveszni a nyárral, El kéne vinni a macskát az állatorvoshoz, Pontosan hatvan lakás, Szent négy*), az egy cikluson belül is könnyű kézzel, vagány felelőtlenséggel variált modalitások, a gyakori töredezettség és a látszólag szeszélyes strófaszerkezetek, s amellett, hogy minden vers minden egyes sora nagybetűvel kezdődik, a központozás és a rímek szinte teljes hiánya jellemzi ezt a lírát. Másrészt viszont – mintha másik véglet volna – a látás képessége és az erőteljes, plasztikus képek: „S az udvaron álló / Zúzmarás fák / Mintha beleőszültek volna / A leghosszabb éjszakába" (*A leghosszabb éjszaka*). Hartay Csaba versjátékának épp ez a lényege, mert hiába alakítja önkényesen a formát, s hány fittyet holmi verselési szabályokra, a *Nyúlzug*ban rend van és fegyelem. E két minőség szerencsés találkozása a kötet: „A Holt-Körös visszatérő / Örök helyszín / A part menti fák / Megunt ócska díszletek" (*Nyárral szemben*).

Nyúlzug – a Szarvas közeli Holt-Körös egy szakaszát metszi ki, s teszi a versek terévé Hartay Csaba. Ez a tér egyszerre maga a közvetlen, a Nyúlzugot körbeölelő környék, magában foglalja a sokat emlegetett vízpartot és nyaralót, de ugyanúgy hozzátartoznak a szarvasmarhatelepen kérődző állatok, ahogy a városi környezet egyes elemei is (kávézó, utcák, járművek). Hartay Csaba költészete akkor szól a legizgalmasabban, amikor ezek közül egy-egy rekvizitum *egy* nyelvi játéktérben talál egymásra, mint például az *Akár egy tófenéken* című versben: „Saját iszapjukban / Fekvő tehenek / Tépkedik unottan / A szénahínárokat // Többéltű ragadozó / Iszonyú állkapcsa / Harap rabol a trágyavilla".

Ezekben az előráncigált emlék-elemekben, emlék-töredékekben ismer magára a versek hol iróniával, hol arroganciával felfegyverkezett lírai énje („A víztükör fénykép" – mondja *A táj termében*), s számos visszatérő, újból és újból fölhasznált, kipróbált motívummal ered önmaga nyomába. Néha magyaráz, néha csupán rámutat egy jelenségre, van, hogy elősorol, vagy csak fölskiccel – sok húron játszik: sokféleképp közelít ugyanarra, ugyanúgy világít meg sokfélét. Gyors és meglepő zárásai, odavetett megjegyzései, erőteljes vázlatai, nem-csattanószerű csattanói mintha mindenáron az olvasó párbeszédre kényszerítését tűznék ki célul. S talán épp ez a táj-feltérképezés, vagyis az énkeresés-kutatás a *Nyúlzug* egyik legkomolyabb tétje: „Rozét iszom a teraszon / Felfedezem saját életemet", gondolkodik el egy *Másik végtelen*ről. A kötet nagy erénye, hogy a sokadszor futtatott motívumokat sem unja meg az olvasó (az egyik vers címe *Közhelyfiók*), mi több, rendszeres feltűnésük előbb-utóbb az otthonosság érzetét kelti.

A föntebb említett keresés akár költői önértelmezésnek, a költői én keresésének allegóriájaként is olvasható: miképp működik, hogyan szólal meg együtt régi és új. Van, hogy ez a vállalt feladat az irodalmi alkotómunkában nyer értelmet. Ötletesen játékos a *Rajzolni, festeni, írni* című vers grammatikai ügyeskedése – a szövegre ránehezedik az „univerzális" főnévigenév-képző, olyannyira, hogy a vers első sorában szinte föl sem tűnik a feltételes mód jele („Rajzolni lenne kedvem"), s minthogy a harmadik strófában már csak a címbe emelt infinitívusz hangzik el („Festeni"), hangsúlyossá válhat az utolsó versszak feltételes módja: „Végül az éjből / Villanó hajnalt / De arról inkább írnék valamit". Máskor egyetlen versszakba sűríti a tér- és időélményt, s ezekkel együtt vall magáról: „A feltárt térben / Belépek a tükörbe / Mintha tartósítva lennének / Kihasználatlan perceim" (*Másik végtelen*). A kötet karaktere szerint ugyanez, másképp: „Trágyában állok / Enyhe ja-

nuárban / Sár vagyok én is [...] Idén harminc leszek / Ámul a bennem élő / Tizenéves vézna gyerek" (*Harminc*).

Egy ilyen játék komoly veszélyforrás lehet: olyan „kis vidéki magánmitológiát" teremthet (holtág, peca, macska), amely éppen önmagára van a legkevésbé tekintettel, minek nyomán a sértődött, partra vetett poéta kontextus nélkül vergődhet önmaga képzavaros hálójában. A laza és természetes költészet, amit Hartay Csaba művel, a néhol pökhendi, „beszólogatós" hang azonban gyakran kíméletlenül bánik önmagával, ami az első ciklusok erős, komolyra hangolt tájlírájának is jót tesz. Frissebb, energikusabb lesz tőle a kötet. Van, hogy cinikus („Nem tudom szabad-e / Verset bocsánatkéréssel / Befejezni ha nem / Akkor elnézést" – *Elnézést*); hogy öngúnya már az olvasónak fáj („Voltak elveim / Sikerült feladnom őket! / S az ilyen sikert / Valóban nehéz feldolgozni" – *Elveim*); de tud viccesen bugyuta is lenni, például ha a „nagymúltról" gondolkodik el („Most én vagyok a történelem / Büszkén tart ölében fotelom / Büszke rám anyám és faterom" – *Fotelom ölében*). Amikor generációs szövegeket hoz létre, és spleenről, depresszióról, másnapos kínokról szól, profán megnyilatkozásokkal teszi hitelessé ironikus karakterét; legyen idézve a *Yesdisco* utolsó versszaka: „Hűtőben fekvő gyógysörök. / Kortyoljuk kelletlen, reszketve, / harmadnap jöhet a másnap, / mindörökké hétvége." – s mindez annak ellenére is igaz, hogy az érezhetően húzódarabnak szánt, klapancia-ízű *Ünnepi háj* nem föltétlen válik a könyv előnyére: „Alvó részegek a jéghideg homokban / Alkoholban ázó éjjelek / Égve hagytad a karácsonyfaizzót / Ma vonják béremet". Érdekes, hogy a minden fergetegessége dacára mértékletes önpusztításról számot adó, nagy bulikat felidéző szövegek többnyire kedvetlenséget, unalmat sugároznak, elbeszélőjük kiégett félöreg, aki a bordal hagyományát is úgy teszi magáévá, úgy sajátítja át, hogy alig tesz említést az olvasó elvárásai közé nyomban föliratkozó jézusi vérről – ezekben a versekben ugyanis leginkább „sör, viszki, vodka" csordogál. S ha már az időt említhetjük, mint a kötet egy fontos témáját, ráadásul hajlunk a vele kapcsolatos durva létigazságok továbbgondolására, hamar kijózanít az *Említés*: „Nagy igazság / Hogy az időjárás az egyetlen / Ami említést érdemel".

A könyv egységesnek tűnő nyelvi-szemléleti karakterét két különös ciklus bolondítja meg. Az egyik – *A létra tettei* – szürrealisztikus, látomásos verseket tartalmaz, melyeket olykor álomszerűség jellemez: „Álmomban a fenyő / Vastag karú favágó / A favágó álmában / A bagoly / Félmeztelen lány" (*Álomstruktúrák*). Nehezen becserkészhető szövegekről van szó, nem könnyű fogást találni rajtuk. A *Hétezer medve* páratlan darabja ennek a blokknak, mi több, az egész *Nyúlzug* legfurcsább, legbájosabb verse: „Boldog új évet ember / Hétezer van / Hétezret írunk / Mondták a körülöttem / Ugrándozó bocsok" – s ha az olvasó bizonyos fenntartásokkal fogadná eme kedves öt sort, gyorsan helyrepofozza a szöveg csattanója: „A medvéknél tehát / Más az időszámítás". A másik, kísérletezőnek tűnő ciklus a *Titokváltozatok*. Helyenként koan- vagy haikuszerű, szentenciózus apróverseket foglal magába, melyek hol szövegszerűen kapcsolatban állnak a kötet egyéb darabjaival („Ugrándozó bocsok" – *Egysoros gyermekvers*), hol a metanarrativikus olvasatot is lehetővé teszik („Ez pálya! / Focizni!" – *Felirat egy focipálya kerítésén*), máshol pedig öncélúnak tetszenek („Az öreg autó álmában / Meggyógyul az elsősegélydoboz" – *Transzformer*) – de mindegyik illeszkedik valamilyen módon a *Nyúlzug* nyelvi-tematikus konstrukciójába, utolsó példának álljon itt a cikluszáró *Üresedés*: „Fűnyírás közben / Megpillantottam magam / A faház ablakában // Április van / És sehol senki".

„Csak a név bizonyos minden más odalett” – mondja a *Fügebor* beszélője az utolsó oldalakon. A kötet végére komor hangulatú versek lesznek a játékos szövegekből. Ennek a finoman, alig észrevehetően eljátszott metamorfózisnak talán a *Hiányviszony* a csúcsa, a könyv utolsó (előtti) verse: egy álom terében vagyunk, amelyben a beszélő halott nagyapjáról, vagy inkább nagyapjával álmodik. Az álom, valamint a hidegrázós álomból fölriadó lírai alany világa között elmosódnak a határok, a nagyapa az unoka ijedt ébredése után ott marad a vers (az álom) világában. A szöveg, voltaképpen: a kötet végére érve a vers (a könyv) beszélője magára marad, az „áhított”, de érezhetően félelmetes magány állapotában: „S az áhított magány / Melyre éppen nem vágyott / Ébredésemmel / Dermesztő hullámokban / Öntötte el szobám”.

A kötet második ciklusának egy fontos szövegében, *Az egyetlen hely* címűben olvasható, hogy „Az ágy az / Egyetlen hely / Ahonnan van tovább”. Ha ezt föltétel nélkül elfogadjuk, ha hiszünk *neki*, valamit kezdenünk kell a könyvet lezáró, már említett *Viharsarok* utolsó két sorával is: „Összeér az égbolt és a határ / Álmaink sem visznek tovább”.

A hova tovább, a mivel tovább, a milyen nyelven tovább kérdései tűnnek igazán relevánsnak a *Nyúlzug* elolvasása után. A könyv ugyanis szép összefoglalása, remek esszenciája, pontos tükre Hartay Csaba lírájának. Olvasván újabb verseit, innen lesz még szebb.

Kiss László

Egy könyv a feledésnek

KOVÁCS ANDRÁS FERENC: SÖTÉT TUS, NÉMA TINTA
(VÁZLATKÖNYV, 2002–2009)

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2009
176 oldal, 2490 Ft

Kovács András Ferenc életművének ez a legújabb, a 80. Ünnepi Könyvhétre megjelent kötete. A fülszöveg önmeghatározása szerint *„Ez csak egy japán/Vázlatkönyv…”*, mely jelölő a kötet alcímében is visszatér: (Vázlatkönyv, 2002–2009) Az olvasó így akaratlanul is felfigyel a borító betűelrendezésére, a fekete-fehér kiemelésre, illetve magára a képre, amely az olvasás során egyre inkább a japán tusrajzokat és azok jellegzetes színvilágát (fekete, fehér, sárga) juttatja eszébe. Nem véletlenül, hiszen ez a hét év költészetére reflektáló alkotás egyik újszerűsége a japán kultúrával való érintkezés dominanciája. A vázlatkönyv, a vázlatszerűség mégsem elsődlegesen töredezettséget jelent, sokkal inkább a felmutatás, megmutatás, kitágítás vágyát a szellemi, az irodalmi lét horizontjában. „Puszta tárgy, kopár papír, / rossz, hevenyészett, / Rontott rajzolatokkal, / Tört vonalakkal, / Tökéletes hibákkal, / Mint a világ is- / Vázlatkönyv, nem Daloskönyv, / Csak földerengő / Dallamok, csak álmodott, / Csak képzelt, meg sem / Írott versek árnyai / Gyűlnek a mélyből” (*Egy könyv a feledésnek*)

Ez a fajta kettősség: a vázlatszerűség/-könyv önjelölése, és az azon való túlmutatás végig meghatározója lesz a kötetnek. Megmutatkozik egyrészt a kompozícióban, annak keretességében, hiszen a nyitóvers címe – *Újévi vers, csak ennyi* – visszaköszön a záró költemény utolsó sorában. Ars poeticának is felfogható, nem csak azért, mert önálló egységként elkülönülve ad az olvasáshoz útmutatást, hanem a rész-egész / töredezettség-teljesség kettősége is benne foglaltatik: „tömör darabka / égtükör, fölösleges / rész, földi lom, szó, / játszi jégszilánk, pörög, / szinte öröknek / hat már, elsikong – s te állsz / odább, repedt vizen jársz.”(Újévi vers, csak ennyi)

Beszédesek a ciklusok elnevezései, valamint azok visszavonásos/zárójeles jellege: (Föltámadás), (Teremtmények), (Nyomolvasás), (Visszavonások). Reflexiók ezek a KAF-i költészetre, korszakainak sajátosságaira, magára az olvasás létmódjára.

A fent említett kettősség másik megnyilvánulása maga a japán költészet jellegzetes műformája, a haiku (és egyéb verstípusok: tanka, renga, dodoicu, koan), ez az 5-7-5-ös szótagszámú vers, ami egyrészt kötöttség, töredék, „impresszió 17 szótagban”, másrészt tág lehetőség a világ, a költészeti hagyomány sokszínűségének felmutatására.

Kovács András Ferenc lírája különböző korokban élő vagy kitalált költőkön keresztül szólal meg, nem hiába a gyakran emlegetett szerepköltészet megnevezés. Ez a jelen kötetre is érvényes, s a játékosságnak, hang-, maszkképzésnek, és különböző szöveghagyományok kapcsolatrendszerének finom hálójára lehetünk figyelmesek. És itt nemcsak a már ismert Lázáry, Jack Cole, Calvus, Kavafisz verseire, átirataira gondolhatunk, hanem egy olyan költői világra, ahol az *én*ek egymást idézik, egymástól idéznek, megidéznek, teremtenek, be/szét/továbbíródnak, hódolnak. Kovács András Ferenc szerepversei ugyanis leginkább erre a két csoportra oszlanak: a konkrét (Lázáry, Jack Cole, ...), illetve az hommage-jellegűekre (Issza, Ezra Pound, Stevens Wallace, Hokuszai, ...). A *Sötét tus, néma tinta* azonban úgy építi, játszatja egymásba az alteregókat, elődöket, korokat, irodalmi és egyéb művészeti hagyományokat, hogy természetessé válik ez az imaginárius múzeum, ahol mindezek megférnek egymás mellett, alatt, felett, egyidejűleg, és mégsem. Beíródik ebbe a szövegvilágba maga a szerzői ál-, vagy inkább jelnév is (*Fu An-kung képmása* – visszafelé összeolvasható a monogram: KAF). Az *én*ek megsokszorozódása egyértelműen a posztmodernhez sorolja a kötet szövegvilágát, ezt erősíti a nyitóvers felütése, a „Nincs semmi új, csak / régi köd szitál" (*Újévi vers, csak ennyi*) bricolage -jellege is.

Az utánképzés, az emlékállítás, az *én*ek, alteregók ez esetben az írás problematikájához kötődnek. Már az első ciklus kezdő haikuja *kép*be sűríti ezt a dilemmát: „Önarc vagy énarc, / tört vonás – rongyos tusrajz, / hegedt papírkarc." (*Képtelen arc, fény*). A (*Konkrét szonett magamról*) szintén „konkretizálja" az alkotó, átíró, irodalmi alakmások ars poeticá(it)ját, hogy aztán a sok kerek és szögletes zárójelek általi elbizonytalanítás után az egyetlen konkrét dolog, maga a szabályos versforma is megkérdőjeleződjék. „[Ki dolgozószobámban / Időzget, írni próbál- / Nem én vagyok sosem. Más. / Mindig a benti. // (Ez érthető, közismert.) / Talán Lázáry, Jack Cole, / Calvus lehet, vagy Asztrov- / Senki s akárki, // Csak én nem... Olykor / mindenki éppen „alkot"- / Helyettem ír benn, // S nem tudom: ki ír / Mit ír, s kinek nevében, / Névtelen űrben?]"

A *ki is írja/mondja a szövegeket?,* illetve alkotói én, ének relációjáról KAF (az ének énje?) a következőképpen vélekedik: „Jack Cole, Lázáry, Asztrov, Calvus s a többiek mind, elég sokan, prímán megvannak, elléteznek ők, külön-külön játszódva, mégis együtt, s néha egymásba csapva át... Csak én, csak én, vagy legalábbis mindaz, amit énnek hívhatunk még a költészet rimbaud-i pillanatát követően, szóval csak az a valaki más, csak az szorong kizártan két zárójel között a (Konkrét szonett magamról) című vers címében, s a verstestben magában." *(KAF-al, új kötete* Sötét tus, néma tinta *kapcsán Karafiáth Orsolya beszélgetett, in. Litera/ Az irodalmi portál, 2009.)*

Az írás azonban szorosan kapcsolódik az olvasás aktusához, még akkor is, ha olykor nem a hagyományos értelemben vett olvasóhoz társul: „Könyvek szállnak – a szél majd / szétlapozza arcodat." (*Ablakkeretben ülsz még)*; „Van egy olvasóm. / Megnyugtat, hűsít, olykor / nyakamban hordom. // (...) Buddha lábnyoma / Bódhgajában, szajháké / az efézusi / bordélyházban s pompeji / lávatömegbe hűtlen- / miképp olvasható még?" (*Nyomolvasás).* Mégsem ez válik hangsúlyossá, sokkal inkább az alkotás folyamata, gyötrelme, maga az alkotói lét és a mindennapi szétválaszthatatlansága, megalkotott elődök, illetve az elődök alkotásaival való dialogicitás. A *Kopár, avult fragmentumok*ból kiderül, nem kizárólagosan új keletűek ezek a jelenségek: „Mandulafának / s költőnek lenni nehéz. / Nem tavaszodsz. Tél / tépi a lant idegét: / átgázol az időn." (*Széljegyzet Janushoz*) Van,

hogy egy ikonikus dátum szolgál a költészet és a köznapi egybejátszására (*Április 11.*), majd szellemként megidéződnek „a nyelvben is otthontalanok" (*Meghajszolt kísértetek*), hogy aztán a közös vég is elbizonytalanodjon az alkotói én azonosíthatatlansága miatt: „Nem Kavafisz, nem / Kosztolányi, nem is Keats / sírja ez – se Rómában, / se másutt. Pár sors / között fekszem itt: Hic / jacet K. Ki játszott kit?" (*K. sírja*) S hogy az alkotó halála ne jelentse a szöveg halálát, hát segít a *Palimpsestus*, hogy új szöveg, új jelentés, vagy akár új alkotó szülessen: „Lázáry, kelj föl, és járj!" (*Les Pins Au Cap-Martin*). A *Teremtmények* című vers a gyermekkori állatok „hazahordásához" hasonlítja az alteregókkal való benépesítést. Írósors és a művek sorsa sajátos *ars*-ba torkollik, mely a Gutenberg-galaxis jelenségének egyfajta kifordítása, de a bibliai allúzión túl Áprily *Vallomás*a is a fülünkben csenghet: „könyvvé leszünk mind / akik könyvből vétettünk / könyvvel vétkeztünk / könyvhöz megtérünk- üres / lapok kemény kötésben" (*Kipusztuló galaxis*). Ez tehát a közös pont a megszólaló ének között, ám az ő létük mögött van még valaki/valami: „idővel úgy vagy / mint az angkori buddha / négy szempár négy arc / négy mosoly vagy négyszer négy / élet s egyetlen halál" (*Együgyű tanka*).

Az ars poetcia-jelleg lesz a domináns az hommage-versekben is. Hódolat illeti Janus Pannoniust, Horatiust, Kavafiszt, Ezra Poundot, C. L. Calvust, Stevens Wallace-t, F. Pessoát, Keats-t, Jack Cole-t, az ázsiai mestereket (Fu An-kung, Issza, Hokuszai, Ryokan, Basó, Siki, stb.), valamint a nyugatosokat (Kosztolányit, Babitsot, Adyt, Ignotust, Tóth Árpádot, Szabó Lőrincet), és József Attilát is. A tiszteletadás nem pusztán emlékversként manifesztálódik, legtöbbször ugyanis az elődt stílusán, formakultúráján keresztül képződik meg egy új, sajátos jelentésréteg. Kosztolányi alakja például többször is megidéződik. A *Kosztolányi Vásárhelyen* egy sajátos emlékfelidézés „midőn itt állt a / Bolyai-ház előtt ő", a *Tíz év múlva* a lírai én jövőbeli látomása, önreflexiója „a nyelv a világ / nélküled is nyüzsöghet (...) // itthon a fényben / nem vagy már soha otthon / a hajléktalan égben". A *Kosztolányi japánokat műfordít* haikui nem véletlenül játszanak rá nyelvzsenink humoros, játékos nyelvi bravúrjaira, hogy egy ironikus gesztus erejéig a fordítás (akár Kosztolányi haikufordításait [is] értékelendő) nehézségeire „receptet" adjon: *Mi kell egy japán vershez?* „Tó, cseresznyefák, / hold, szél, tücsök, kabóca / krizantém, köd, falóca, / hó, hegy, lepke, mák, / eső, gém, kakukk, pára- / Dezsőkém, hagyjuk mára..." A fordítás témája össze is kapcsolja a felidézettek műveit az újonnan megszülető művekkel, hogy ennek problematikáját igazolja a szokatlanul felosztott szonettforma (5-6-3 soros): „(Fu An-kung, Jack Cole, / Astrov, Al-Kairuáni, / Calvus, Friedrich von / Aachen, Arnautz- s a többi / Névtelen mind- szólalni // Készül, úgy, ahogy / Nemlétből létbe fordul". Az hommage-olások másik érdekessége az, amikor a különböző kultúrák poétikai kódjai érintkeznek, összeérnek, s megszületik a *Japán hexameter – Hódolat Isszának* – („nőszirom árnya / az ég- tücsök álma is / édes alatta"), vagy éppenséggel József Attila jól ismert négysorosa alakul haikuvá/koanná: „Szép a tavasz és / szép a nyár is, de szebb az / ősz s legszebb a tél." (*Négy koan*)

A kötetet olyan témák is átszövik, amelyek ha nem is elsődlegesen, de mégis szövegszervező elvvé válnak. Ilyen a halál, az elmúlás, mely gyakran az hommage-versekhez kapcsolódik: *Április 11.*, *K. sírja*, *Függelék antik költőkhöz*, *Drágáim, drágaságok*, *Csíkszépvízi széljegyzet*, *Ungheretto-parafrázis*, *Japán kvintett*, *Mindenszentek*, *András mártíriuma*, *Zen-mester és tanítványai*, stb. A halál, mint motívum paratextusokként is

tágítják a kötet szövegvilágát. Gondolhatunk itt a középkori Mars Requiemre, Shakespeare Macbeth részletére, a Halottak Könyvére, Lorand Gaspar versrészletére, Borges soraira, vagy éppenséggel Sophie Haibel (Mozart sógornője) levélcitátumára. Ez utóbbi paratextus Mozart életének utolsó pillanatait rögzíti, s a vers címe *K. 626,* utal a Köcheljegyzék nyomán rendszerezett Mozart Requiemjére, illetve Kovács András Ferenc nevének kezdőbetűjére. KAF verse osztott képmezőben jelenik meg. A baloldali szövegoszlopban Mozart utolsó művének tételcímei sorjáznak, míg jobboldalt egy középkori himnuszszerű vers jelenik meg, mely a rendelésre született művek sorsát tematizálja. A két oszlop között a kapcsolat egyértelmű, ha arra gondolunk, hogyan is, ki/kik által készült el a ma Mozart nevéhez fűződő Requiem. A szöveg nem csak a szerzőség kérdéskörét taglalja, hanem a műalkotás alkalmi, megrendelésre történő létrejöttét (akárcsak *A megbízás* című vers esetében, bár Sophie Haibel is felkérésre írta meg Mozart életrajzát).

Egy másik altéma a művész apa-figurája, akihez leginkább a lelkiismeret-furdalás gyötrelme társul: „Hallgat, nem figyel, elnéz, / Nem érti, érthetetlen, / Éretlen, éjszakázik, / Életeket fal, // (...) Gyermekeit mind, / S szerelmetes magát is / Magányra hagyja." (*Fényképalbum a kárhozatról*); „Krisztina, Fanni (...) / Két „igen", és ugyanaz / Két „nem" is egyben... Uram, // Mindig apátlan / a szó: ima sincs, ami/ Hatna apákra- / Isteni mind, süketült, / Néma, örökre sötét." (*Két lány- Krisztina, Fanni*); „Apa a telefonban/ Lakik..." (*Vásárhelyi teátrum*) Az apaszerep megélése nemcsak a versbeszélőhöz köthető, előfordul, hogy saját apjára emlékezik, aki korholta, hogy nem olvas, például Tóth Árpádot, hogy aztán a felismerés/ megértés hangja olvadjon fohásszá: „S hogy líra nélkül / Semmi nincs!... Ezt nem hittem- / Most már elhinném // Neki, mert líra / Sincs már nélküle, mert nincs / Ő, sem Tóth Árpád." (*Olvasónapló, Tóth Árpád*)

Ezek a látszólagosan melléktémák mégiscsak egységet alkotnak az írás, olvasás, alkotói lét kontextusában, még akkor is, ha a leendő művész, talán saját sorsát determináló helyről és pozícióból reflektál önmagára: „Ophelia volt / Akkoriban- esténként / Folyton megőrült, (...) / Ötvenkilencben, / Új csodálat, rettenet / Rezzent anyádban- / A színpadon a lenni / Vagy nem lennire / Megmoccantál- így lettél / Minden önmagad, / Rejtett színész- de lélek, / Atyád szelleme / Jő most, tört árnya áthat, / S nem hagy már soha többé." (*Északi színház*)

A *Sötét tus, néma tinta* kötet négy ciklusa címszavakban bár, de a KAF-i költészet jelölőiként értelmeződnek. A (*Föltámadás*) leginkább a példaképnek minősülő költőelődök megidézése hangsúlyosan ars poeticus jelleggel. A (*Teremtmények*) ciklus az alteregóké, a hozzájuk kapcsolható hangoké, költészeti korszakoké, poétikai kódoké. A (*Nyomolvasás*) darabjai leginkább az olvasás létmódjára, illetve Kovács András Ferenc lírájának olvasási lehetőségeire reflektálnak. A (*Visszavonások*) hangsúlyosan a japán költészet/kultúra örökségét állítja a középpontba.

A kötet olyan, a „szöveg a szövegben", vagy inkább „szöveg a szövegen" retorikai szerkezet szerint épül fel, ahol az egyes szövegrészek eltérő kódrendszerei hangsúlyossá válnak a szerzői megszerkesztés és az olvasói befogadás során. Ez a fajta szerkesztésmód lehetővé teszi, felerősíti a szöveg játék/játékos – ironikus, parodisztikus, teátrális – jellegét (*Hét hejehuja, Hét humoros dal,* a *Hét őszi szöszhely* darabjai, *Kisagyfutamlás, Költői A Gónia, Kis őszi sanszom, A rend ügyetlenül hat, Párafinom én, Egy Fauszt Bajkonurban, Ha Nyag A Nyegin, Kosztolányi japánokat műfordít).* A „reális/imaginárius" játéka

jellemző a „szöveg a szövegben" szituációjára (vagy a képzőművészetből jól ismert kép a képben/tükör effektusa- a kötet maga is széles művészeti kontextust mozgósít). Ez azt jelenti, hogy a szöveg egyrészt reálisnak tünteti fel magát, másrészt folyamatosan arra emlékeztet, hogy valakinek a teremtménye, és hogy valamilyen jelentést hordoz. A KAF-i költészetben ez azzal bonyolódik, hogy gyakran a szerző is teremtény, aki létrehoz egy olyan szöveget, melynek következtében a szerzői hitelesség gyakran válik kérdésessé (*Kosztolányi japánokat műfordít* például KAF lírai énjének felfogásában). A kötet játékos jellege abból is fakad, hogy a szerzői jelnév, illetve biografikus(nak minősített) adatok beíródik/nak a szövegfolyamba (a KAF monogram fel-feltűnik különböző variációkban (pl. *Fu An-Kung képmása, K. sírja, The best of KAF, K.626*) akárcsak a szerzői születési dátum valamelyik fele („ötvenkilencben" *Északi színház, 2004. VII. 17.*, a kötetcím maga is 7 szótag). A számokkal való játék leginkább a ciklusfelosztásban fedezhető fel. Az is eldönthetetlen ugyanis, hány verset is tartalmaz a kötet. Négy ciklusra oszlik, s mindegyik 19 darabot tartalmaz (azaz hetvenhatot), ha az alverseket nem számítjuk. Ha viszont csak ezeket nézzük, mint sajátos egységet, akkor 99-et kapunk, s ha a kezdőversről sem feledkezzünk meg, ami az első ciklus előtt áll, összesen 100-ról beszélhetünk (s asszociálhatunk rögtön a Balassi-kódexre!?, vagy inkább Jack Cole-ra/Petrarcára?, ám ez „Vázlatkönyv, nem Daloskönyv" *Egy könyv a feledésnek*).

Kovács András Ferenc életművének ez a legújabb, a 80. Ünnepi Könyvhétre megjelent kötete alcímében is reflektál szűk egy évtizednyi időszak költészetére. Vitathatatlan, jelenleg ez a *The best of KAF*. S hogy ez a költészet milyen irányvonalat implikál, azt a *Hortus Conclusus* sorai ekképp fogalmazzák meg: „kertből kijönni / visszamenni később majd / megismételni sokszor/ kijönni kertből/ visszatérni újra más / ajtót nyitni a fénynek".

Szántó Magdolna

Kortárs észt

PLURALICA 2009/1–2.

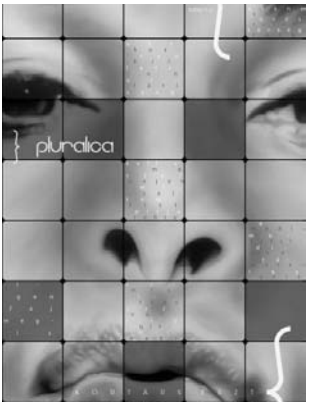

Pluralica Alapítvány
Szeged, 2009
428 oldal, 2500 Ft

A közelmúltban mutatkozott be a Pluralica folyóirat, amelynek címlapján a „Kortárs észt" témajelölet mutatja, hogy mi tölti ki a négyszázhuszonnyolc (!) lapos kettős számot. A főszerkesztő Provocatio címen mondja el – a múlt századi avantgarde-ra hajazó tipográfiai küllemben, amely éppen a tartalomjegyzék esetében meglehetősen zavaró –, hogy „a ritkábban szemlézett, jelenleg marginális helyzetben lévő kultúrákra", ugyanakkor „az interkulturális kommunikáció fejlesztése közben [...] a kultúra egészére" igyekezik figyelni, miközben a Pluralica „a saját vagy a világ bármely kultúrájában való magabiztosabb eligazodás: megnyugtató, kellemes és még egymás iránti toleranciánk emeléséhez is hozzájárul". A némileg nagyot (és nem kevésbé) divatosat markoló és divatos nyelvezettel szóló rövidke bevezetőt felejthetővé teszi az észtországi kortárs irodalomról és képzőművészetről föltáruló kép. A fényképektől a linóleummetszeteken át a festményekig és digitális nyomatokig terjedő és rendkívül bőséges képanyag az észt képzőművészet frissességéről és figyelemreméltóságáról győz meg.

A Materia című rovat harminc körüli szerzőtől mutat be verset, prózát. Több verset olvashatni a Kristiina Ehintől, aki a legismertebb mai költők egyike, az ez a szoba kezdetű (címtelen) verséből megismerhetjük azt a kérdéskört, amely nyilván sokakat foglalkoztat az új észt állam fiatal polgárai közül: „[...] orosz idők hosszú tapétacsíkjai | karcolják pillantásunk jelenjét | ősöreg padlódeszkák | fiatalságtól tüzes lépteink | megtalálom-e magam [...]". Olvasható Hasso Krull több verse is. Ő közvetítette fordításokban a Derrida. Foucoult, Bordieu és mások írásait. Medvék című verse is jelzi az egyetemes és a helyi-mítoszi összekapcsolását: „»Az év emberének az Irakban szolgáló || észt katonát választotta a szerkesztőség.« Milyen év? | milyen szerkesztőség? milyen emberek? vannak ott | egyáltalán medvék? Válasszátok évnek | az iraki háborút, válasszátok szerkesztőségnek | Abu Chraib börtönét, válasszátok embernek | az álmatlan medvét." A mai észt líra sokszor provokatív alkotója Kivisildnik, aki, mint Jan Kaus írja róla, „agresszív médiaszereplő", nyilvánvaló társadalmi utalásokkal és finom humorral alkot. Talán A gladiátor születésnapja című verse ad némi ízelítőt ebből: „Nem akartam a karácsonyt | A karácsonyi szünetet akarom || [...] A kalapács és a szögek ostobák | Ostoba a kereszt | És a domb is szar || Kínos nekem | A római politikusok | Korlátoltsága | És a zsidó nép | Rossz ízlése [...]". François Serpent (aki „fs" betűjellel publikál) ugyancsak a helyét kereső nemzedék

kérdédeit sorakoztatja: „[...] de kik azok az észtek egyáltalán? | egy kis nemzet | szenvedélyesek mint az olaszok | csak maguba fordulva | kifelé ez nem látszik | érzéseik lángszerűek | melyek lelkük legmélyén égnek [...]” (ki ő és hová való).

A kortárs észt irodalom – amint Piret Viires tanulmánya elmondja a Thesis rovat egyik darabjában – a szovjet birodalom összeomlása óta számítható (az Észt Köztársaságot 1991. augusztus 20-án kiáltották ki). Az alig két évtized nemcsak társadalmi változásokat hozott (s velük az önálló észt irodalom megjelenésének lehetőségeit a számítógépes szövegszerkesztéstől a könyvkiadókig), hanem a költészet forradalmi megújítását, a költői nyelv forradalmát is, amely jelenséghalmaz összefügg az 1985 utáni évekre posztmodern szemlélet és írásmód átvételével is nem függetlenül a korábbi, Johannes Aavik-féle nyelvújítástól (amely még 1912-ben indult). Megemlítendő Mati Unt posztmodern műve (Vannak dolgok az éjszakában), Tõnu Õnnepalu 1993-ban megjelent regényében (Határország) a megváltozott világ embere keresi helyét, Andrus Kivirähk regénye 1995-ben valamelyest a groteszkba fordítja a történelmet (Ivan Orav visszaemlékezése). 1997 körül már a húszas éveikben járók második hulláma jelentkezik a lírában, volt egy csoport Tartuban, egy másik Tallinnban, amelybe mások mellett Jürgen Rooste tartozik, aki az irodalom performance-jellegét képviseli. A folyóiratban Priit Kruus tanulmánya bemutat be részletesen az észt irodalom új arculatának megalkotóit.

A Tõnu Õnnepaluval Lauri Sommer készített interjút. Õnnepalut, aki egyébként botanikus végzettségű, egy közvéleménykutatás eredménye szerint a legfontosabb író az észt függetlenség óta. Õnnepalu a mai világ nagy nyitottsága ellenére számos sötét foltot lát a technika újdonságbűvöletébe öregedett Európában, de, mondja, „mindig van remény, hogy valamit megsejtünk, és jobb embernek bizonyulunk, mint amilyennek gondoljuk magunkat”.

A Reactio rovatban Kivilsidnikről, Hasso Krullról, Õnnepalu és Kivirähk egy-egy regényéről és egyébről olvashatunk észt, illetőleg hazai szerzők tollából.

A Pluralica beköszöntő kettős számának anyaga, a szerkesztő (Lőrincz Gergely) és a szerkesztők, valamint a fordítók (Domokos Johanna, Gaborják Ádám, Darabos Enikő, Bakró-Nagy Marianne, Janurik Boglárka, Kerdi-Liis Kirs és még többen mások), továbbá a folyóirat nevének (némileg (poszt)modern) szójátéka (*Pl* és *uralica*), amely talán a többfelé irányulásra (*pluralis*) és az uráli nyelvrokonságra is utal, méltán érdemlik, hogy fölfigyeljen rá a hazai irodalmi érdeklődés és az irodalmi tudományosság is.

Büky László

A Tiszatáj Könyvek könyvheti újdonságai

SÁNDOR IVÁN–FÉNER TAMÁS:
Hamlet visszanéz
(Gábor Miklós arcai, szerepei)
kötött, 168 oldal, 4200 Ft

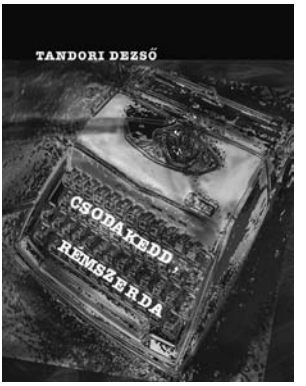

TANDORI DEZSŐ:
Csodakedd, rémszerda
fűzött, 356 oldal, 2950 Ft

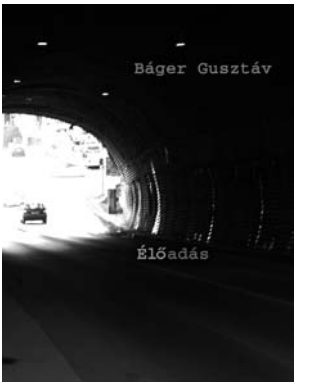

BÁGER GUSZTÁV:
Előadás
kötött, 124 oldal, 2100 Ft

Előkészületben

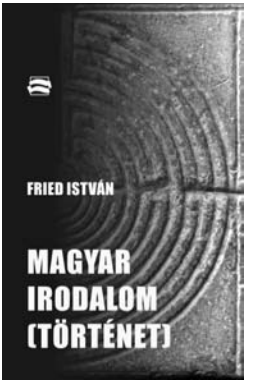

FRIED ISTVÁN:
Magyar irodalom(történet)
fűzött, 268 oldal, 1950 Ft

PÉTER LÁSZLÓ:
Olvassuk Juhász Gyulát!
fűzött, 320 oldal, 2150 Ft

Szerkesztői asztal

Március 25-én, csütörtökön 19 órai kezdettel a Grand Cafében mutatták be Sándor Iván – Féner Tamás: *Hamlet visszanéz – Gábor Miklós arcai, szerepei* című a Tiszatáj Alapítvány gondozásában megjelenő könyvet. Sándor Ivánnal Forgách András író beszélgetett.
Az est nyitányaként 17 órai kezdettel bemutatták a Valahol Európában című filmet, mely a fiatal Gábor Miklós felejthetetlen alakítását idézte meg.

*

Gábor Miklós emlékére beszélgetéssel, visszaemlékezéssel egybekötött esten mutatták be a *Hamlet visszanéz* című kötetünket április 28-án, szerdán 19 órától a Radnóti Színházban. Az est házigazdája Bálint András volt, vendégei pedig a kötet szerzője, Sándor Iván, valamint Felvidéki Judit rendező, Balázsovits Lajos színművész-színigazgató, Gajdó Tamás színháztörténész, Jordán Tamás színművész, Muskát László művészeti főtitkár.

Júliusi számunk tartalmából

IANCU LAURA, KISS BENEDEK, MARKÓ BÉLA, MARNÓ JÁNOS, ZALÁN TIBOR versei
BÁTYI ZOLTÁN, FOGARASSY MIKLÓS, KÁLNAY ADÉL, PINTÉR LAJOS prózája
CSEKE PÉTER *Móricz Zsigmondról*
KERESKÉNYI HAJNAL *Bánffy Miklós* drámáiról

Ára: 500 Ft
Előfizetőknek: 400 Ft

nka
Nemzeti Kulturális Alap